

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
2015-DR-008

AKIŞ DENEYİMİNİN YAMAÇ PARAŞÜTÜ
DENEYİM DOYUMU VE YAŞAM DOYUMUNA
ETKİLERİ

HAZIRLAYAN
Reyhan Arslan AYAZLAR

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Berrin GÜZEL

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı **Doktora** Programı öğrencisi **Reyhan Arslan Ayazlar** tarafından hazırlanan “**Akış Deneyiminin Yamaç Paraşütü Deneyim Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkileri**” başlıklı tez, **27 Nisan 2015** tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :Prof. Dr. Mustafa TEPECİ	Celal Bayar Ün.v.İşl.Fak	
Üye :Doç. Dr. Berrin GÜZEL (Danışman)	ADÜ Turizm Fakültesi	
Üye :Prof. Dr. Atila YÜKSEL	ADÜ Turizm Fakültesi	
Üye :Yrd. Doç. Dr. Tuğrul AYYILDIZ	ADÜ Turizm Fakültesi	
Üye :Doç. Dr. Umut AVCI	MSKÜ Turizm Fakültesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu **Doktora** Tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....Sayılı kararıyla ..... tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2015

Reyhan ARSLAN AYAZLAR

ÖZET

AKIŞ DENEYİMİNİN YAMAÇ PARAŞÜTÜ DENEYİM DOYUMU VE YAŞAM DOYUMUNA ETKİLERİ

Reyhan ARSLAN AYAZLAR

Doktora Tezi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Berrin GÜZEL

2015, 156 sayfa

Günümüzde tüketicilere yaşatılan deneyimler gerek akademik gerek uygulama açısından oldukça heyecan verici bir içeriğe sahip görünmektedir. Deneyimlerin tasarımı ve sunumunda yeterli materyallere sahip olduğu düşünülen turizm endüstrisi içerisinde macera turizmi alternatif tatil olanaklarına odaklanan ve yaşadıkları deneyimlere ücret ödemek isteyen turistler için uygun görünmektedir. Macera turizmi etkinliklerinde turistlerin akış deneyimine ulaşmasının unutulmaz bir deneyimin kapılarını açacağı düşünülmektedir. Konunun önemi ile birlikte zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütünde turistlerin akış deneyimlerinin etkileri ile ilgili yeterli çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada yamaç paraşütü etkinliğinde akış kuramı, deneyimdeki öncül, özellik ve sonuçları çerçevesinde incelenmiştir. 296 katılımcıdan elde edilen veriye göre yamaç paraşütünde akış deneyiminin yaşanmasında zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve heyecan arama davranışı etkili olmakta ve akış deneyimi katılımcıların kişisel iyi oluşuna olumlu katkılar sağlamaktadır. Araştırmancının alanyazına ve uygulamaya katkıları tartışılarak gelecek araştırmalara önerilerde bulunmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Akış kuramı, heyecan arama, yaşam doyumu, macera turizmi, yamaç paraşütü.

ABSTRACT

THE EFFECT OF FLOW EXPERIENCE ON EXPERIENCE SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION IN PARAGLIDING

Reyhan ARSLAN AYAZLAR

PhD Thesis, at Tourism Management

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Berrin GÜZEL

Customer experience provides a new and exciting context in both academic and practical platform. Tourism industry has adequate materials to design and present an experience. Adventure tourism is also appropriate for the tourists who focus on new vacation alternatives and want to pay for experience. It's thought that adventure tourism activities have potential opening doors to memorable experiences. Despite the significance, limited research has been carried out to investigate flow experience in paragliding as a hard adventure tourism activity. The flow experience's antecedents, features and outcomes have investigated in this research. 296 questionnaires were gathered. According to the results, skill-challenge balance, concentration and sensation seeking are affective dimensions experiencing flow. It's also revealed that flow experience contributes to tourists' subjective well-being. Theoretical and managerial contributions are discussed.

KEYWORDS: Flow theory, sensation seeking, life satisfaction, adventure tourism, paragliding.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde değerli görüş ve önerilerini eksik etmeyen ve desteğini her zaman hissettiğim danışman hocam sayın Doç Dr. Berrin GÜZEL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Açtığı yeni ufuklarla, öğretici yaklaşımı ve ilgisi ile akademik hayatımın her aşamasında sihirli dokunuşları olan hocam sayın Prof. Dr. Atila YÜKSEL'e, verdiği olumlu enerjiyle değerli fikirlerini benden esirgemeyen hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Tuğrul AYYILDIZ'a teşekkür ederim.

Hayatımın her anında yanımda olan ve tertemiz sevgileriyle bu süreçte de desteklerini esirgemeyen annem Aynur ARSLAN ve babam Yüksel ARSLAN'a, her anımı anlamlı kılan biricik oğlum Cihangir AYAZLAR ve sevgili eşim Gökhan AYAZLAR'a ve olmasaydı başaramazdım dediğim ikinci annem Melahat AYAZLAR'a sonsuz teşekkür ederim.

Reyhan ARSLAN AYAZLAR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xix
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	6
1.1.Çalışmanın Amacı.....	6
1.2. Çalışmanın Önemi.....	9
1.3. Çalışmanın Varsayımları.....	10
1.4. Materyal ve Yöntem.....	11
1.5. Alanyazın Özetleri.....	11
1.6. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	12
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	14
2.1. Giriş.....	14
2.2. Akış Kuramı	18
2.2.1. Akış Deneyimi Modelleri.....	22
2.2.2. Akış Deneyiminin İçeriği ve Deneyimlenebileceği Durumlar	25
2.2.3. Akış Deneyiminin Boyutları	28
2.3. Akış Deneyimi ve Deneyim Ekonomisi	31
2.4. Macera Turizminde Akış Deneyimi	36
2.5. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Öncülleri.....	39
2.5.1. Kontrol Hissi	42
2.5.2. Zorluk-Beceri Dengesi	44
2.5.3. Yoğunlaşma.....	46

2.5.4. Heyecan Arama Davranışı.....	46
2.5.4.1. Heyecan Arama Kuramının Boyutları.....	49
2.5.4.2. Turizm Alanında Heyecan Arama Davranışına Yönelik Araştırmalar	50
2.5.4.3. Heyecan Arama Davranışı ve Akış Deneyimi.....	44
2.6. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Özellikleri.....	57
2.6.1. Zamanın Dönüşümü	58
2.6.2. Öz-Bilinç Kaybı	58
2.7. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Sonuçları.....	59
2.7.1. Akış Deneyimi ve Deneyim Doyumu	61
2.7.2. Deneyim Doyumu ve Yaşam Doyumu.....	65
2.7.3. Yaşam Doyumu ve Akış Deneyimi	68
2.8. Araştırma Modeli ve Hipotezler.....	69
3. BULGULAR	73
3.1. Araştırma Metodolojisi.....	73
3.2. Veri Toplama Tekniği	74
3.3. Örneklemin Belirlenmesi.....	76
3.4. Ön Test	77
3.5. Anket Formunun Düzenlenmesi.....	78
3.6. Veri Analizi	83
3.7. Araştırma Bulguları.....	86
3.7.1. Demografik Bulgular.....	87
3.7.2. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları.....	90
3.7.2.1. Kontrol Hissi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları	90
3.7.2.2. Zuluk-Beceri Dengesi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları.....	91
3.7.2.3. Yoğunlaşma Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları	91
3.7.2.4. Heyecan Arama Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları....	92
3.7.2.5. Akış Deneyimi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları	94

3.7.2.6. Deneyim Duyumu Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları.	95
3.7.2.7. Yaşam Duyumu Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları	95
3.7.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulguları	96
3.7.4. Ortak Yöntem Varyansı Analizi.....	100
3.7.5. Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Bulgular	102
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	125
EK: ARAŞTIRMA ANKET FORMU	147
ÖZGEÇMİŞ	155

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1 Türkiye’de İl Sayısına Göre Macera Turizmi Potansiyeli	7
Şekil 2.1 Macera Deneyimi Paradigması	17
Şekil 2.2 Üçlü Akış Modeli.....	22
Şekil 2.3 Dörtlü Akış Modeli	23
Şekil 2.4 Sekizli Akış Modeli (Deneyim Dalgalanma Modeli-Experience Fluctuation Model)	25
Şekil 2.5 Deneyim Alanları.....	33
Şekil 2.6 Doyum Hiyerarşisi	61
Şekil 2.7 Araştırma Modeli	69
Şekil 3.1 Kuramsal Model Sonuçları	103

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1 Deneyim Sözlüğü	2
Çizelge 2.1 Akış Tanımları	21
Çizelge 2.2 Akış Deneyiminin Öncül, Özellik ve Sonuçlarının İncelendiği Araştırmalar	41
Çizelge 3.1 Araştırmada Kullanılan Ölçekler, Operasyonel Tanımlar, İfadeler ve Alfa Değerleri	82
Çizelge 3.2 Katılımcı Profili ve Yamaç Paraşütüne (YP) Yönelik Tercihleri.....	88
Çizelge 3.3 Katılımcıların Yamaç Paraşütü Son Uçuş Yerleri	89
Çizelge 3.4 Kontrol Hissi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	90
Çizelge 3.5 Zorluk-Beceri Dengesi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ..	91
Çizelge 3.6 Yoğunlaşma Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	92
Çizelge 3.7 Heyecan Arama Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	93
Çizelge 3.8 Akış Deneyimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	94
Çizelge 3.9 Deneyim Doyumu Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	95
Çizelge 3.10 Yaşam Doyumu Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	96
Çizelge 3.11 Orijinal Model ve Önerilen Modelin Uyum İyiliği İndeksleri.....	98
Çizelge 3.12 Ölçme Modeline Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları	99
Çizelge 3.13 Tanımlayıcı İstatistikler, Korelasyon ve AVE Karekök Değerleri .	102
Çizelge 3.14 Regresyon Katsayıları	102

GİRİŞ

‘Her şeyinizi kaybetmeniz bile deneyimleriniz size kalır...’ (Batı, 2012: 7). Günümüzde mal ya da hizmetten çok daha fazlasını satın almak isteyen tüketici kitlesini adeta özetleyen bir cümle. Tüketim toplumunun bir parçası olan bugünün tüketicisi yaşadığı *deneyimlere* ücret ödemek istemektedir. Mal ya da hizmetler ise deneyimlerin gerçekleştirilmesini sağlayan birer aksesuardan ibarettir. Peki ne oldu da bir tüketim toplumuna dönüştük? Sorunun cevabını modernizm ve postmodernizm kavramlarında aramak yerinde olacaktır.

Odabaşı (2014: 12) tarafından ‘modernizm sonrası’, Alvin Toffler (1980: 10) tarafından ‘tarım ve endüstriden sonra bilgiyi temsil eden dönem’ olarak nitelendirilen postmodernizm, yeni ve farklı bir kültürel hareketi temsil etmektedir (Williams, 2006: 484). Postmodernizmin birçok alana olduğu gibi tüketime yansımaları yeni bir tüketici kavramının doğmasına yol açmıştır. Modernizmin beraberinde getirdiği ‘yüksek kültür’, ‘kitle kültürü’ kavramlarını ciddi anlamda eleştiren postmodernizm, rasyonel olmayan, daha bireyci, tutarsız davranışlar sergileyen yeni bir tüketici profiline oluşumunda etkili olmuştur (Odabaşı, 2014: 120-122). Ürünün yalnızca işlevlerine değil taşıdığı ve gösterdiği imajlara odaklanan (Odabaşı, 2014: 104) tüketim ile yeni bir kimlik oluşturma çabası içinde olan (Williams, 2006: 483) günümüz tüketicisi Batı’nın (2012: 65) değişimiyle artık nesne yani tüketilen konumunda yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla günümüz tüketicisi bir mal ya da hizmetten çok daha fazlasını istemekte, karmaşık beklentilerini bütünüyle doyuma ulaştırmak için bütünsel deneyimler peşinde koşmaktadır (Lin, Chang, Lin, Tseng ve Lan, 2009: 231). Son zamanlarda Schmitt (1999a) deneyim pazarlaması, Pine ve Gilmore (2011) deneyim ekonomisi adlı eserleri ile tüketicilerin aslında çok da yeni olmayan deneyim isteklerine odaklanmanın gerekliliğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Süreç içerisinde deneyim kavramına farklı bakış açılarının getirildiğini ve her bir bakış açısı ile deneyimin tüketicisi açısından önemine vurgu yapıldığını söylemek mümkündür (Çizelge 1.1).

Çizelge 1.1. Deneyim Sözlüğü

Yazarlar	Yıl	Deneyim Tanımı
Maslow	1964	Doruk deneyim
Holbrook ve Hirschman	1982	Deneyimsel yön/açı
Csikszentmihalyi	1990	Akış deneyimi
Arnoul ve Price	1993	Sıra dışı deneyim
Carbone ve Haeckel	1994	Tüketici deneyim mühendisliği
Pine ve Gilmore	1998	Ayırıcı ekonomik sunumlar, akılda kalıcı, deneyim ekonomisi
Schmitt	1999	Deneyimsel pazarlama
Poulsson ve Kale	2004	Ticari deneyim
Boswijk, Thijssen ve Peelen	2005	Anlam deneyimi
Tarssanen ve Kylanen	2007	Deneyim piramidi, kişisel değişim

Kaynak: Same, S. ve Larimo, J. (2012) Marketing Theory: Experience Marketing and Experiential Marketing, 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”, Vilnius, Lithuania, s. 481.

Deneyim bir etkinliğe katılmadaki süreci; bir nesne, düşünce ya da duygu ile bireyin zihnini ya da hislerini etkilemeyi; öğrenme ya da becerileri geliştirme şeklinde oluşan bir çıktıyı temsil etmektedir (Tynan ve McKechnie, 2009: 502-403). Deneyim hem bir eylemi hem de bir durumu ifade etmektedir. Bir durum olarak deneyim bireyin hissettiği, bilgilendiği, gördüğü, yaptığı şeylerden elde ettiği beceri olarak tanımlanabilir. Bir eylem olarak deneyim, deneyimlemeye dayanan bir deneyimsellik anlamına gelmektedir (Same ve Larimo, 2012: 481). Schmitt’e (1999a: 57) göre deneyimler tüketicilere fonksiyonel değerlerin yerine koymak üzere duygusal, duygusal, bilişsel ve davranışsal değerler sağlamaktadır. Batı’ya (2012: 40) göre deneyim kısaca yaşamak demektir. Yazar Schmitt’i destekler bir şekilde, günümüzde tüketici istek ve ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılmasının işletmeler için önemli fakat tek bir strateji olmadığını, ürün ve hizmetlerin eşsiz birer deneyime dönüştürülmesinin işletmeler tarafından başat bir amaç olarak benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Büyük oranda tüketici deneyimleri ile çevrelenmiş bir durumda olan turizm endüstrisinin postmodernizmin tüketimde yapmış olduğu dönüşümden kendisini soyutlaması düşünülemez. Postmodernizmin iki ilgili söylemi olan hipergerçeklik ve imaj kavramlarından beslenen deneyim kavramının turistik ürünlerin dönüşümündeki etkisinden söz etmek mümkündür. Williams’a (2006: 482) göre turizm endüstrisi tüketicilere deneyim yaşayabilecekleri çoklu alanlar sunmaktadır. ‘Tüketim katedrali’ olarak da adlandırılan barlar, restoranlar, oteller,

temalı parklar vs. gittikçe karmaşıklaşan tüketiciye karmaşık deneyim fırsatları sunmaktadır. Bouchet, Lebrun ve Auvergne'ye (2004: 127) göre turizm endüstrisi, dönüşüme uğramış turistik sunumlar ile postmodern tüketimin bir kombinasyonu şeklinde gelişmeye devam etmektedir. Postmodern tüketicilerdeki değişimin turistik davranışlara da yansıdığı varsayımıyla turistlere deneyim yaşatmanın turizm endüstrisi için de önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Modernizm turizm endüstrisindeki temel iki yaklaşımdan biri olan kitle turizmi, postmodernizm ise alternatif turizm ile ilişkilendirilmektedir (Kozak, Evren ve Çakır, 2013: 8; Roney, 2011: 29). Dolayısıyla bu iki döneme özgü iki turist kitlesinden söz etmek mümkündür. Bağımsız seyahatçileri temsil eden postmodern turist, modern turist ile kıyaslandığında, kitle turizmini reddetmekte, daha özel ve küçük ölçekli turistik deneyimlere yönelmektedir. 'Ötekiliği' deneyimleme arzusunda olan postmodern turist boş zaman etkinlikleri ile entellektüelliğini geliştirme eğilimindedir. Eğitim ve keşif postmodern turistin tatille bağlantı kurduğu imgelerdir (Light, 2000: 160). Geniş kitlelerin katıldığı ucuz paket turlar ve aynı özelliklere sahip tatiller yerini kültür turizmi, macera turizmi, kırsal turizm gibi alternatif çekim alanlarına bırakmıştır (Roney, 2011: 21).

Macera turizmi, postmodern turistin deneyim yaşama arzusunu karşılamada yeterli materyallere sahip görünmektedir. Macera turizminde geniş aralıkta etkinlik alternatifleri turistlerin çok çeşitli deneyimler elde edebilmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin yapay tırmanma platformları, kayak alanları ile turistlere doğal çevre dışında ortamlar da sunulmaktadır. Pazarda grup halinde gerçekleştirilen paket turlar olabildiği gibi turistlerin istekleri doğrultusunda hazırlanmış bireysel katılım ile gerçekleştirilen kişiye özel turlar da yer almaktadır. Bir yanda bungee jumping gibi dakikalarla sınırlı kısa süreli etkinlikler, diğer yanda trekking gibi birkaç haftayı kapsayabilen etkinlikler turistlerin eşsiz deneyimler yaşamalarına olanak tanımaktadır (Swarbrooke, Beard, Leckie ve Pomfret, 2003: 155).

Doğası gereği karmaşık bir yapıya sahip olan macera turizmi bu alandaki sınıflandırmalarda ortak bir payda elde edilememesine neden olmaktadır. Bununla birlikte alanyazında sıklıkla yapılan sınıflandırma kolay (soft) ve zor (hard) macera turizmi etkinlikleri şeklindedir. Zor macera etkinlikleri, kolay macera etkinliklerine kıyasla, yüksek düzeyde risk içeren, bireylerin aktif olarak

katıldıkları, etkinlik için önceden hazırlık yapılması ve bazı ön yeterliliklere sahip olmayı gerektiren bir yapıdadır (Burak, 1998: 4; Swarbrooke vd., 2003: 33). Tüketiciler neden yüksek risk içeren zor macera etkinliklerinde deneyim yaşamak istemektedir? Birkaç saniye ya da günlerce sürecek zorlu bir deneyim için neden daha fazla ücret ödemeye razı olmaktadır? Macera turistini sahip olduğu güvenlik duvarından çıkarak alışılmamış bir deneyimi satın almaya iten güdü unsuru nedir? Tüm bu sorular araştırmacıyı zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütünde turisti bu deneyimi yaşamaya yönlendiren güdü unsurlarını keşfetmeye yönlendirmiştir.

Bireylerin bir tatil tercihinde farklı güdülere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bazı bireyler için yeni ve değişik olanı deneyimlemek önemli bir güdü unsuru olabilirken bazı bireyler için alışlagelmiş olanı devam ettirmek bireyi güdülemektedir. Bazı bireyler kitlesel tatili tercih ederken bazıları daha kişisel ve cesur deneyimler arayışındadır (Basala ve Klenosky, 2001: 172). Farklı gruplar da aynı çekimlerini tercih ederken farklı güdülere sahip olabilmektedir (Amirtahmaseb, 2008: 21). Bu çeşitlilik araştırmaların güdü kavramına farklı bakış açılarından bakmasını sağlayarak farklı güdü kuramlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu anlamda kökleri sosyoloji ve sosyal psikolojiye dayanan Choibamroong (2005) ve Maslow (1954), Pearce (1982), Crompton (1979), Dann (1982), Iso-Ahola (1980), Plog (1960) ve Csikszentmihalyi (1975) tarafından ortaya konulan önemli güdülenme kuramlarından bahsetmek mümkündür.

Genel anlamda güdü, içsel ve dışsal olmak üzere iki alanda incelenmektedir. Espinoza'ya (2014: 1) göre içsel güdü unsurları bireyi bir tatile yönlendirmede daha fazla ön plana çıkmakta dışsal güdü unsurları ise tatil kararında ikincil öneme sahip olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bireyi bir macera turizmi etkinliğine yönlüten içsel güdü unsurları üzerinde durulmaktadır. Turistik güdülenme araştırmalarında öne çıkan kuramlardan biri akış kuramıdır. Boş zaman etkinliklerine dayandırılan akış kuramı içsel güdü unsurlarından destek almaktadır.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada turistlerin bir boş zaman etkinliği olarak tatillerinde deneyim yaşamaları için macera turizminin yeterli potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Bu deneyimin sağlanmasında akış kuramının turizm sağlayıcılarına önemli materyaller sunduğunu söylemek mümkündür. Akış deneyimi sırasında hissedilenler birtakım öncüller tarafından tetiklenmekte ve

etkinlikteki akış hali turistin etkinlik sonrası elde ettiği kazanımları olumlu yönde etkilemektedir.

Bu araştırmanın I. bölümünde (Giriş) çalışmanın amacı, önemi, varsayımları, çalışmada kullanılan materyal ve yöntem, alanyazında konuyla ilgili yer alan çalışmalar ve çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarından bahsedilerek konu hakkında özet bilgi sunulmaktadır. Araştırmanın II. bölümünde (Alanyazın incelemesi) öncelikle turistlerin macera turizminde yaşadıkları akış deneyimi ile ilgili kuram hakkında kapsamlı bir bilgi sunulmakta sonrasında zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütünde turistin akış deneyimi yaşamasını sağlayabilecek öncüller ve akış deneyimi sonrası elde edilecek sonuçlara yönelik bilgilere yer verilerek çalışma hakkında kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. II. bölüm alanyazın ışığında yamaç paraşütünde akış deneyimine yönelik geliştirilen hipotezler ve bir model önerisinin sunulması ile sonlanmaktadır. Araştırmanın III. bölümünde (Bulgular) araştırmanın metodolojik kısmına yer verilmekte ve ardından araştırma bulguları tartışılmaktadır. Araştırmanın IV. bölümünde (Sonuç ve Tartışma) bu çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmekte araştırmanın alanyazına ve uygulamaya yönelik katkıları sunulmaktadır. Araştırma aynı zamanda gelecek araştırmalara önerilerde bulunarak bu bölümü sonlandırmaktadır.

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

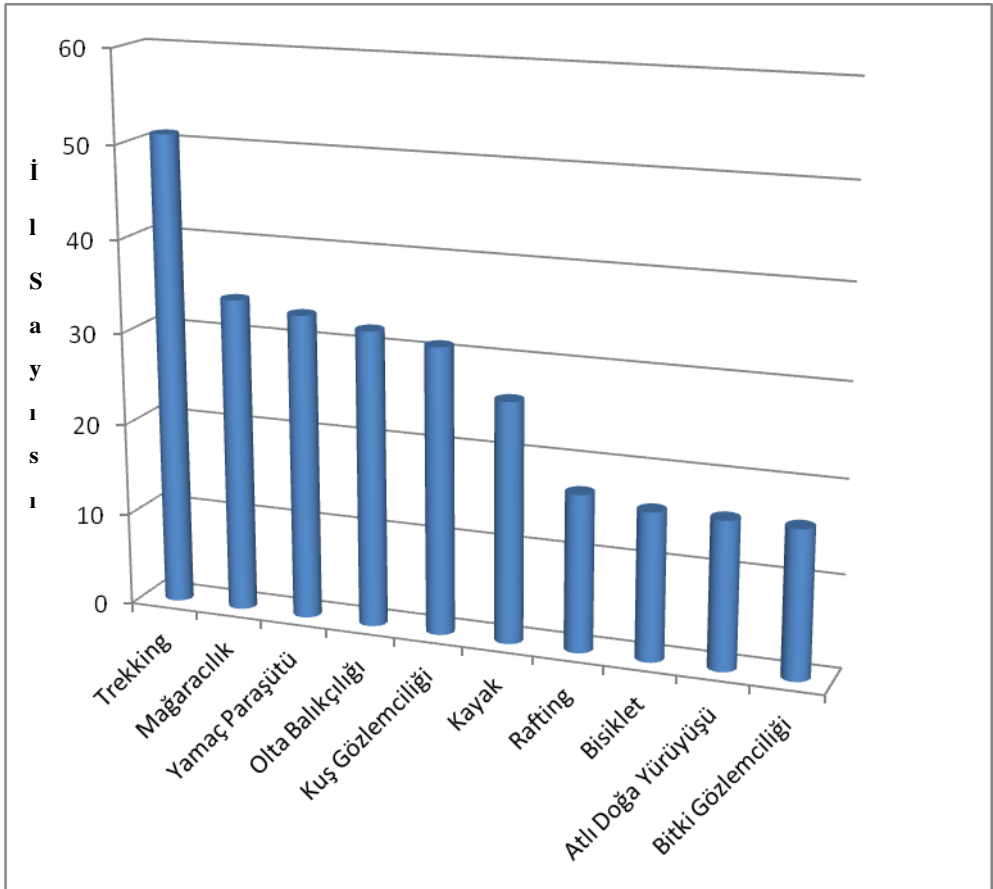
1.1. Çalışmanın Amacı

Macera turizmi ulusal ve uluslararası platformda popülerliği artmaya devam eden bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya genelinde İsviçre, Yeni Zelanda, Kanada, Almanya ve İzlanda macera turizmi alanında gelişmiş ülkeler arasında gösterilmektedir. Türkiye ise gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır (Adventure Tourism Development Index, 2013: 9).

Türkiye’de macera turizmi etkinliklerinin gerçekleştirilmesi için yeterli doğal ve kültürel kaynakların bulunmasına karşılık bu konudaki mevcut girişimlerin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Macera turizmi alanında elde edilen gelir ve gelen turist sayısı ‘gezi, eğlence’ başlığı altında yer almakta macera turizmi için net istatistiki bilgilere ulaşamamaktadır. TÜRSAB AR-GE departmanının 2009 yılında yaptığı çalışmaya göre Türkiye’ye gelen turistlerin geliş nedenleri 13 ayrı seçenek ile belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu durum TÜRSAB açısından da bir eleştiri konusudur. Söz konusu seçeneklerin çeşitlendirilmesi, turistlerin geliş nedenleri arasında daha özgül türlerin bulunması endüstri açısından önemli sonuçlar üretebilecektir. Örneğin bir turist 3 gün İstanbul’u gezdikten sonra 5 gün süren bir mavi yolculukla Marmaris’e gidip orada 5 gün bir otelde konaklayabilmektedir. Dolayısıyla böyle bir turist hem daha özgül hem de birden fazla geliş nedenini işaretlemesi doğal olacaktır (<http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/yabanci-ziyaretcilerin-profilini>). Bu durum Türkiye’de macera turizmine yönelik özgül çalışmaların eksikliğini göstermektedir.

Türkiye’de macera turizmine yönelik sistemli bilgilere ulaşamamakla birlikte bazı bölgelerde çeşitli macera turizmi etkinliklerinin gerçekleştirildiğini ve ülke genelinde önemli bir macera turizmi potansiyelinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Rize Kaçkarlar’da bisiklet turlarından sonra son zamanlarda revaçta olan heli-skiing etkinliğine kadar çeşitli macera etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Rafting, Dünyada ilk 10 sıralamasında yer alan Artvin-Çoruh Nehri, Doğal Hayatı Koruma Vakfı’nın (WWF) koruması altında olan Rize-Fırtına Vadisi, turistik açıdan gözde yerlerden olan Muğla-Dalaman Çayı ve Antalya-Köprüçay gibi Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yapılan gözde etkinliklerden birisidir. Muğla-Fethiye, Denizli-Honaz, Antalya-Kaş, Samsun-Kocadağ, Erzurum-Palandöken, Bursa-Uludağ yamaç paraşütünde önde gelen merkezler arasındadır. Ülkemizin

hemen hemen her bölgesinde yapılmakla birlikte öne çıkan trekking parkurları arasında Toros-Aladağlar, Artvin-Kaçkarlar, Antalya-Likya Yolu, Ağrı-Yeşil Kamp, Manavgat-Köprülü Kanyon, Yalova-Erikli Yaylası, Milas-Bafa Gölü, Adapazarı-Sülüklügöl ve Adana-Bolkar Dağları yer almaktadır (www.zirvedagcilik.net). Alaçatı, Bodrum, Akyaka gibi Ege kıyıları başta olmak üzere ülkemizde uçurtma sörfü (windsurfing) için ideal noktalar bulunmaktadır. Turizm Bakanlığı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nden derlenen bilgiler doğrultusunda oluşturulan Şekil 1, Türkiye genelinde illere göre macera turizmi potansiyeli hakkında önemli bilgiler vermektedir. Buna göre Türkiye'de macera turizmi türlerinden ilk üç sırayı oluşturan trekking, mağaracılık ve yamaç paraşütünün sırasıyla 51, 34 ve 33 ilde potansiyeli bulunmaktadır.

Şekil 1.1. Türkiye’de İl Sayısına Göre Macera Turizmi Potansiyeli

Macera turizminin uluslararası platformda gösterdiği gelişmeler ve ulusal alandaki potansiyeli macera turizmini ve macera turistini anlamaya yönelik çalışmaların arttırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Macera turizmine yönelik yapılan çalışmaların risk, yaralanma ve güvenlik (Bentley, Cater ve Page, 2010; Schoen ve Stano, 2002; Nathanson, Hayles ve Galanis, 2002), ekonomik ve sosyal etkiler (Parson, Warburton, Woods-Ballard, Hughes ve Johnston, 2003), ekolojik etkiler (Vail ve Heldt, 2004; Nowacek, Wells ve Solow, 2001) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık macera turistlerinin deneyimlerini anlamaya yönelik az sayıda (Terblanche, 2012; Espinoza, 2014; Buckley, 2012) araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada macera turistlerinin deneyimlerini anlamada onları bu deneyime güdüleyen unsurlardan yararlanmanın uygun bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Son zamanlarda dikkate değer bir ilgi görmeye başlayan turistik güdüler turistlerin deneyimlerinin anlaşılmasında etkili bir mekanizmadır. Akış deneyiminin bu anlamda uygun bir kuram olduğu düşünülmektedir. Akış deneyimi bireyin kendisini anlama çabasına destek olmakta ve kişisel iyi oluş kalitesini arttırmaktadır. Böylelikle birey kendisini tamamlama ve yaşamdan zevk alma duygularına erişebilmektedir. Mutluluk bireyin yaptığı şey ne olursa olsun akışa ulaşmış ulaşmadığına bağlıdır (Vitterso, 2003: 141). Mutluluk şans eseri oluşmamaktadır. Bireyin içsel deneyimlerinin birikimi ve bu deneyimleri kontrol etmesi ile birey optimal deneyime bir diğer deyişle akışa ulaşabilmektedir. Akış deneyimi bireyin etkinliğe yoğun bir şekilde dahil olmasını gerektirmektedir. Bu dahil olma bireyde doyum ve mutluluğu beraberinde getirmektedir (Collins, Sarkisian ve Winner, 2009: 704). Akış deneyimi ve mutluluk arasındaki bağlantı, bireyin yapmış olduğu etkinliğin karmaşık olup olmamasında yatmaktadır. Aksi takdirde bireyin herhangi bir zorluk yaşamadan elde ettiği deneyimler hazzın ötesine geçmeyecektir (Csikszentmihalyi, 1997: 11).

Birey akış deneyimi yaşamak ve mutlu olmak amacıyla macera etkinliklerine katılabilmektedir. Birey hem akış deneyiminde hem de macera turizminde içsel ödüller ile güdülenmektedir. Csikszentmihalyi ve Csikszentmihalyi'ye göre (1999: 157) macera turizmi bireyin yenilik, keşfetme, belirsizlik, problem çözme gibi isteklerine cevap vermekte aynı zamanda akış deneyiminin yaşanmasını kolaylaştırmaktadır. Bireyi günlük rutinden uzaklaştıran macera etkinlikleri birey için hem kendisini zorlayıcı hem de

becerilerini geliştirebileceği bir yol olmaktadır. Macera etkinliklerinde eğlenceye ulaşmış bireyler daha az ilgisizlik, sıkılma veya kaygı durumları yaşamakta bir diğer deyişle akış haline ulaşmaktadır. Akış deneyimi kuramının macera turizminde yaşanma olasılığına karşılık az sayıda çalışmanın (Wu ve Liang, 2011; Tsaur, Yen ve Hsiao, 2013; Fave, Bassi ve Massimini, 2003; Jones, Hollenhorst, Perna ve Selin, 2000) bu alanı incelediği görülmektedir. Çalışmada yamaç paraşütünde akış deneyimine yönelik bir model önerisinde bulunarak alan yazın ve uygulamaya katkı yapmak hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı ‘macera turizminde zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütü katılımcılarının akış deneyimi yaşamalarını sağlayan öncülleri, akış deneyimi özelliklerini ve sonuçlarını belirlemek’ olarak ifade edilebilir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Macera turizmine olan talep artmakta, maceracı olarak adlandırılan daha fazla turist macera deneyimini elde etmek istemektedir. Bunun bir doğal sonucu olarak macera turizmi pazarı giderek gelişmekte ve turistik işletmeler tarafından bu alana yönelik kampanya çabaları da yoğunlaşmaktadır (Burak, 1998: 10). The George Washington Üniversitesi ve Macera Turizm Ticaret Kuruluşu (ATTA) ortak işbirliği ile belirli dönemlerde düzenli olarak verilen macera turizmi raporu, pazar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika bölgelerinden seyahate çıkan turistlerin %42’si en son çıktıkları tatillerinde bir macera etkinliğini temel etkinlik olarak yaptıklarını ifade etmiştir. 2009 yılında 89 milyar \$ olan macera turizmi pazarı 2012 yılında %65 büyüme oranı ile 263 milyar \$’a (ulaşım ve ekipman ücretleri hariç) ulaşmıştır. 2009 yılında bir macera turisti macera turu için ortalama 593\$ (ulaşım ve ekipman ücretleri hariç) harcarken 2012 yılında kişi başı 947\$ harcamıştır. Macera turistlerinin bir macera etkinliği için gittikleri çekim yerinde kalış sürelerinde de artış gözlenmektedir. Zor macera etkinliklerine katılanların kalış süreleri 7 günden (2009) 9 güne (2012); kolay macera etkinliklerine katılanların kalış süreleri ise 8 günden (2009) 10 güne (2012) çıkmıştır. Macera turlarının sürelerinin artması yapılan harcamaların da artması anlamına gelmektedir. Macera etkinliklerine katılmadan önce yapılan ön hazırlık kapsamında gerçekleştirilen alışverişler de (giyim, ekipman gibi) pazarda önemli bir harcama kalemini oluşturmaktadır. Bu alan 2009’dan 2012 yılına kadar yıllık %18,5 artışla 82 milyar \$’lık bir değere ulaşmıştır (Adventure Tourism

Market Report, 2013: 2). Amerikan kaynaklı bir açık hava (outdoor) giyim mağazası olan Rei de, 2009 yılındaki 1,8 milyar \$ olan satış rakamını 2012 yılında 1,93 milyar \$'a çıkarmıştır.

Dünya Turizm Örgütü'ne göre kitle turizmi ile kıyaslandığında macera turisti gittiği çekim yerinde daha fazla para harcama potansiyeline sahiptir (www.unwto.org). Günümüzde değişen turizm eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda macera turizmine olan talebin giderek artacağını söylemek mümkündür. Örneğin Avrupa'da yıllık %13-15 artış gösteren macera turizmi etkinliklerinin uluslararası düzeyde gelişerek özellikle kolay ve bireysel macera etkinliklerinde bir yoğunluk yakalayacağı tahmin edilmektedir (Swarbrooke vd., 2003: 36). Dolayısıyla bu alanda hizmet veren işletmelerin macera turistlerini anlamaları ve buna göre işletme faaliyetlerini sürdürmeleri önem kazanmaktadır.

Son zamanlarda artışa geçen macera turizminin diğer turizm türlerinden farkını ortaya koyarak birey için kısıtlı olan boş zamanın değerlendirilmesinde tercih edilmesi istenen bir durumdur. Csikszentmihalyi'ye (2005: 187) göre birçok boş zaman etkinliği bireyin zamanını zevkli yaşantılarla doldurmak üzere tasarlanmıştır. Bununla birlikte yazara göre boş zaman etkinliklerinin çoğu bireyi harekete geçirmekten ziyade –mış gibi yapan aktörleri izlemek üzerine kurgulanmıştır. Bu durum bireyin dikkatini gerçek zorluklara vermenin yerini tutmamaktadır. Kitle kültürünün getirdiği etkinlikleri, bireye dikkate değer bir güç vermeksizin psişik enerjiyi tükettiği yönünde eleştirmektedir. Boş zaman etkinlikleri ve dolayısıyla turistik etkinliklerin, birey kendi denetimine almadığı sürece hayal kırıklığı oluşturması muhtemeldir. Bu doğrultuda macera turistlerine gerçekleştirdikleri etkinlikte akış deneyimi yaşatılmasının deneyime değer katacağı ve macera turistinin kişisel gelişimi destekleyeceği ifade edilebilir.

1.3. Çalışmanın Varsayımları

Bu araştırmada yamaç paraşütünü deneyimleyen turistlerin akış deneyimini yaşadıkları varsayılmaktadır. Bu varsayımdan yola çıkarak katılımcıların araştırmadaki ifadeleri bilinçli bir şekilde yanıtladıkları düşünülmektedir.

1.4. Materyal ve Yöntem

Araştırmada önerilen modelin desteklenmesinde yamaç paraşütü katılımcılarından destek alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de yamaç paraşütü deneyimi yaşamış herkes araştırma evrenini oluşturmaktadır. Araştırma evreninin tamamına ulaşımın zor olması nedeniyle bu deneyimi en az bir kez yaşamış ve internetteki yamaç paraşütü ile ilgili forum sitelerinde aktif olarak yer alan katılımcılar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu katılımcılardan çevrimiçi anket yoluyla veri elde edilmiştir.

Araştırmada elde edilen verinin analizinde yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda sırasıyla açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi uygulanarak araştırma modeli ve hipotezleri test edilmiştir.

1.5. Alanyazın Özetleri

Csikszentmihalyi (2005: 9) akış deneyimini bireylerin başka hiçbir şeyi önemli görmeden ellerindeki işle uğraşma durumu şeklinde tarif etmektedir. Üst düzey yaşantı olarak da adlandırılan akış deneyimi ve bunu olanaklı kılan psikolojik koşullar tüm dünyada aynı görünmektedir. Bu psikolojik koşullar zorluk-beceri dengesi, açık hedefler, anında geribildirim, zamanın dönüşümü, yoğunlaşma, öz-bilinç kaybı, eylem ve farkındalığın birleşmesi ile ototelik deneyimdir. Kuramın ortaya atıldığından bu yana akış deneyiminin çeşitli alanlarda çalışıldığı görülmektedir.

Akış deneyimine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar arasında akış deneyimi modellerinin ve ölçeklerin geçerliliğini test eden araştırmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Vlachopoulos, Karageoghis ve Terry (2000) aerobik yapan katılımcılar üzerinde durumluk akış deneyimi ölçeğinin iç tutarlılığı ve yapısını incelemiştir. Fave, Bassi ve Massimini (2003) kaya tırmanıcıları ile yaptığı görüşmelerle sekizli akış modelini test etmiştir. Teng ve Huang (2012) çevrimiçi oyunlardaki zorluk-beceri dengesinin 4 kanallı akış modelindeki etkisini incelemiştir.

Bireylerin yaptıkları etkinlikteki güdülerini araştırmada akış deneyiminin etkilerinin incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Ho ve Kuo (2010) e-öğrenme ortamında kullanıcıların bilgisayara karşı tutumlarının akış deneyimini

etkilediğini savunmaktadır. Liu, Liao ve Peng (2005) algılanan kullanılabilirlik, kullanım kolaylığı ve tutumun e-öğrenmedeki akışı ve akış halinin bireyin gelecekteki kullanım niyetini olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. E-öğrenmenin yanı sıra, çevrimiçi ürün ya da hizmet satın alma (Ding, Hu, Verma ve Wardell, 2010; Sharkey, Acton ve Kieran, 2012) mobil sosyal ağ hizmeti (Zhou, Li ve Liu, 2010) mobil telefon hizmeti (Wen-Kuo, Heng-Chiang ve Seng-Cho, 2008) web sitesi etkililiği (Sicilia ve Ruiz, 2007) çevrim içi oyunlarda (Hsu ve Lu, 2004) çevrimiçi topluluklarda (Wu ve Chang, 2005) katılımcıların akış deneyimleri incelenmektedir. Bu alanların dışında çeşitli macera etkinliklerinin akış deneyimi ile ilişkisi de incelenmektedir. Örneğin McGinnis, Gentry ve Gao (2008) golf etkinliğinde geçici topluluk anlayışının akışın deneyimlenmesinde etkili olduğunu, akışın katılımcıların bağlılığı ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Tsaur, Yen ve Hsiao (2013) dağcılık etkinliğindeki aşkın deneyimin akış ve mutluluk ile ilişkisine dikkat çekmektedir.

Alanyazında akış deneyimine yönelik gerçekleştirilen çalışmalardan biri de akış deneyiminin öncül, özellik ve sonuçlarının belirlendiği araştırmalardır. Bu anlamda internet ortamında gezinirken (Skadberg ve Kimmel, 2004; Novak, Hoffman ve Yung, 2000; Chen, 2006) uzaktan eğitimde (Liao, 2006; Shin, 2006; Egbert, 2003) çevrimiçi oyunlarda (Renard, 2013; Hernandez, 2011) ve raftingte (Wu ve Liang, 2011) akış deneyiminin öncül, özellik ve sonuçları araştırılmıştır. Bununla birlikte yamaç paraşütünde akış deneyiminin öncül, özellik ve sonuçlarına yönelik çalışma bulunmamaktadır.

1.6. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada macera turizmi kapsamında turistlerin yaşadıkları deneyimlere odaklanılmaktadır. Bu kapsamda zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütünde turistlerin akış deneyimleri incelenmektedir. Akış deneyimi kapsamında ise yamaç paraşütündeki akış deneyimi öncül, özellik ve sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamın dışında kalanlar bir diğer deyişle araştırmanın sınırlılıkları ise şunlardır:

- Bu çalışmada yalnızca zor macera etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütü ele alınmaktadır. Diğer zor ve kolay macera etkinlikleri kapsam dışında bırakılmıştır.

- Çalışmada macera turistlerinin yamaç paraşütündeki deneyimlerinin incelenmesinde içsel bir güdü kuramı olan akış deneyiminden yararlanılmaktadır. Yamaç paraşütü deneyiminde etkili olabilecek dışsal unsurlar araştırmaya dahil edilmemiştir.

- Akış deneyiminin öncülleri olarak kontrol hissi, zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve heyecan arama davranışı önerilmektedir. Akış deneyiminin diğer boyutları ve başka kişilik özelliklerinin akış deneyimindeki etkisine bakılmamıştır.

- Yamaç paraşütünde akışı deneyimleyenlerin zamanın dönüşümü ve öz-bilinç kaybı yaşayacakları öne sürülmektedir. Akış deneyiminin diğer boyutları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

- Deneyim doyumu ve yaşam doyumu macera turistlerinin akış deneyimi sonucunda elde ettikleri olarak düşünülmektedir. Akış deneyiminden elde edilen doyumun uzun vadeli olduğu düşünülmüş, akış deneyiminin kısa vadeli doyuma etkileri incelenmemiştir.

II. bölümde yamaç paraşütünde macera turistlerinin akış deneyimlerine yönelik ilgili kavramlar hakkında bilgi verilmekte ve okuyucunun bu tez çalışması ile akış deneyimine yönelik bir okuma deneyimi yaşamasını sağlamak hedeflenmektedir.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Giriş

2300 yıl önce Aristo kadın erkek tüm bireylerin her şeyden önce mutlu olmak istedikleri sonucuna varmıştı. Aristo'nun zamanından bu yana çok şey değişmekle birlikte mutluluğun ne olduğu ya da mutluluğa nasıl ulaşılabileceği konuları hala gündemdedir (Csikszentmihalyi, 2005: 3). Günümüzde de filozoflar ve psikologlar iyi bir yaşamın nasıl olduğunu ve buna nasıl ulaşılabileceğini tartışmaya devam etmektedir. Bu anlamda mutluluğa erişmede tartışılan iki temel prensip bulunmaktadır: hedonizm (hazcılık) ve ödemonizm (mutlulukçuluk).

Hazı maksimize edip acıyı minimize etme anlayışına dayanan hedonizm, anlık duygusal hazları savunan Aristippus (MÖ 435-366) tarafından ortaya atılmıştır. MÖ 342-270'te Epicurus bireyin temel manevi yükümlüğünün haz veren deneyimleri maksimize etmek olduğunu öne sürerek hedonist yaklaşımı ayrıntılamaya girmiştir. Erken Hristiyan filozofları hedonizmin günden kaçınma hareketi ile uyumsuz olduğunu iddia etseler de, Erasmus ve Thomas Moore gibi Rönesans filozofları Tanrı'nın insanların mutlu olmasını istediği fikrinden yola çıkarak haza ulaşmadaki yapay yollar ile ilgili endişelenmemeye başlamışlardır. David Hume, Jeremy Bentham gibi İngiliz filozoflar ise hedonizmi faydacılığa uzanan bir doktrin olarak görmüşlerdir. Günümüzde de hedonist yaklaşım varlığını korumakta ve hedonist psikoloji adı altında tartışılmaya devam etmektedir (Peterson, Park ve Seligman, 2005: 25).

Hedonizme karşıt olarak gelişen ve kökleri Aristo'ya dayanan diğer prensip ise ödemonik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre gerçek mutluluk bireyin erdemlerini tanımlamasını, onları geliştirmesini ve bunlara uyumlu olarak yaşamasını gerektirmektedir. John Stuart Mill, Bertrand Russell'in yanı sıra Rogers'ın (1951) ideal ve faal insan, Maslow'un (1970) kendini gerçekleştirme, Ryff ve Singer'in (1996) psikolojik iyi oluş, Deci ve Ryan'ın (2000) öz-belirlenim kuramı gibi modern psikolojik kavramlar da ödemonik yaklaşımı desteklemektedir. Ödemonik prensipte amaç bireyin kendisi için en iyiyi geliştirmesi ve bu becerilerini çoğunluğun hizmetine sunmasıdır (Peterson, Park ve Seligman, 2005: 26).

Waterman'a (1990: 39) göre ödemonizm "eudaimonia" kavramı ile ifade edilmekte ve daha iyi, daha değerli ve daha arzu edilen yaşama karşılık gelmektedir. Aristo dahil ödemonizmi savunanlar kavramın hedonizmden farklı olduğu görüşüne sahiptir. Çeşitli etkinliklerde etken ya da edilgen performans gösterilmesi durumunda ortaya çıkan hedonizmde performansın kalitesi dikkate alınmamaktadır (Waterman, 1993: 690). Kişisel anlamlılık olarak da ifade edilen ödemonizmde ise kişisel gelişimi sağlayarak iyi bir yaşama yönelmek esastır (Moore, 2013: 36; Waterman, 1990: 41). Kişiyi özel etkinliklerde yalnızca etken performans gösterilmesi durumunda oluşan ödemonizm bireyin kendisini gerçekleştirme yolunda hareket etmesi anlamına gelmektedir (Moore, 2013: 36; Waterman, 1993: 690).

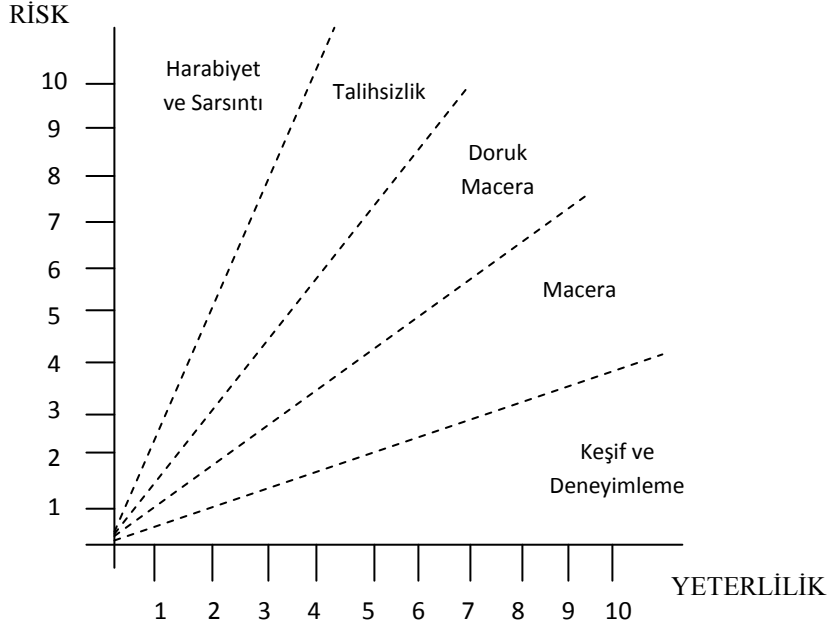
Herkes yaşamının eğlenceli ve yaşamaya değer olmasını ister. Bununla birlikte psikoloji, sosyal bilimler ve davranış bilimleri bu konudaki odaklarını bireyin davranışlarındaki patolojik noktaları araştırma ve düzeltmeye yönlendirmiştir. Bireyin olumlu potansiyeli şimdiye kadar ihmal edilen taraf olmuştur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000: 5). Son dönemlerde bireyin olumsuz yönlerini düzeltmekten öte olumlu yönlerini desteklemeye odaklanan pozitif psikoloji disiplini yeni bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Pozitif psikoloji ümit, cesaret, azim, yaratıcılık, maneviyat, sorumluluk, ileri görüşlülük, bilgelik gibi insan varlığına özgü olumlu özellikler üzerinde durmaktadır (Asakawa, 2004: 124). Pozitif psikoloji kapsamında çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan biri de Csikszentmihalyi tarafından geliştirilen akış kuramıdır.

Csikszentmihalyi'nin mutluluk kavramına odaklanarak ortaya koyduğu akış kuramı ödemonik prensibe dayanmaktadır. Csikszentmihalyi'ye (2005: 4) göre mutluluk olan bir şey değildir. Mutluluk her bireyin özel olarak hazırlanması, geliştirmesi ve savunması gereken bir durumdur. Bireyin mutluluğa yaklaşmasında içsel kontrolü sağlayabilmesi gerekmektedir. Böylece birey yaşamının niteliğini de belirlemiş olmaktadır. Akış kuramı hedonizm, doruk performans, macera deneyim paradigması gibi birtakım kavramlar ile benzer görünmekle birlikte çeşitli noktalarda ayrılmaktadır. İçsel güdülenme kuramlarından biri olan akış deneyimi açıkça bir pekiştirme olmadan bireyin kendisini etkinliğe kaptırarak mutluluğa erişmesini ifade etmektedir (Vitterso, 2003: 144). Kişisel gelişimin etkili olduğu iyi bir yaşam ve beraberinde mutluluk, akış deneyiminin bilişsel ve duyuşsal değerlendirilmesi sonucu oluşan bir çıktıdır (Tsaur, Yen ve Hsiao, 2013: 363). Akış deneyimi, zorlukların üstesinden gelmede bireyi güdüleyerek kişisel iyi oluşu

etkilemekte ve bireyin ömür boyu gelişimini desteklemektedir (Moneta, 2004: 117). Buna göre akış deneyimi kuramına benzemekle birlikte hedonizm farklı özelliklere sahip görünmektedir. Csikszentmihalyi (2005: 57) ödemonik yaklaşımla açıklanan akış deneyimi ile hedonizm arasındaki farkları ortaya koymaktadır. Buna göre hazzın yaşam kalitesinde önemli bir rolü olmakla birlikte benlikte karmaşıklık oluşturarak bireyin psikolojik büyümesine katkıda bulunmamaktadır. Akışta ise ruhsal enerji (dikkat) devreye girerek benlikte karmaşıklık oluşturmakta ve bireyin kişisel gelişimine katkıda bulunmaktadır. Hedonizmde haz yaşanır. Örneğin yemek yemek herkese haz verir. Akışta ise zevk vardır. Ancak bir gurme yemek yemekten zevk alabilir. Birey zevkli durumları daha fazla hatırlama eğilimindedir ve eğlenceli anlar her zaman yaşanmak istenir (Csikszentmihalyi, 2005: 57).

Akış kuramına benzer kavramlardan biri Maslow'un 'doruk deneyimi'dir. Maslow (1962) doruk deneyimi 'bireyin yaşamındaki en mükemmel deneyim, en mutlu dakikalar, bireyi kendinden geçiren anlar' olarak tarif etmektedir (akt. Sanchez, 2009: 12). Csikszentmihalyi, Maslow'un doruk deneyim kavramından yola çıkarak akış deneyimini içsel olarak güdüleyici etkinliklerden elde edilen ödüller aracılığıyla bireyin kendini gerçekleştirme süreci olarak tanımlamaktadır (Jones, Hollenhorst ve Perna, 2003: 18). Bununla birlikte iki kavram arasında farklılıklar da bulunmaktadır. Sanchez'e (2009: 12) göre doruk deneyim beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkan ve ender görülen bir olaydır. Çok az birey yaşamında doruk deneyime ulaşabilir. Akış deneyimi ise alışılmadık, ender görülen ve/veya ekstrem bir durum değildir. Akış deneyimi bireyin günlük yaşamının bir parçası olabilir.

Martin ve Priest (1986) tarafından geliştirilen macera deneyimi paradigması akış deneyimine alternatif ancak kuramdan farklı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Akış deneyimi modelinde zorluk ve beceri dengesi temel alınırken, macera deneyimi paradigmasında doruk macera durumunu değerlendirmede algılanan risk ve algılanan yeterlilik kavramları dikkate alınmıştır (Şekil 2.1) (akt. Jones, Hollenhorst ve Perna, 2003: 21).

Kaynak: Jones, C. D., Hollenhorst, S. J. ve Perna, F. (2003) An Empirical Comparison of the Four Channel Flow Model and Adventure Experience Paradigm, Leisure Sciences, c. 25, s. 20.

Şekil 2.1. Macera Deneyimi Paradigması

Macera deneyimi paradigmasına göre birey beş farklı durum ile karşı karşıya kalabilir. “Harabiyet ve Sarsıntı” adlı birinci durumda risk, yeterlilik durumunu aşmakta ve birey yaralanma ve hatta ölüme kadar gidebilecek olası durumlarla karşılaşabilmektedir. “Talihsizlik” olarak adlandırılan ikinci durum, yeterliliğin riski tam anlamıyla karşılamadığı (kayak yaparken kayağın ters çevrilmesi gibi) koşul olarak ifade edilmektedir. Martin ve Priest (1986) tarafından ölüm kalım arasında olmak şeklinde tanımlanan “doruk macera” düzeyinde algılanan risk ve yeterlilik düzeyleri birbirine yaklaşmakta maceracı doruk macera deneyimini elde etmektedir. Bu durumda birey etkinliğe yoğun bir şekilde odaklanmakta ve kendini aşırı derecede zinde hissetmektedir. Dördüncü durum olan “macera” durumunda ise birey yeterliliklerini test edebilecek koşullara sahiptir ancak bunu yaparken düşük risk söz konusudur. Son olarak riskin düşük, yeterliliğin ise yüksek olduğu “keşif ve deneyimleme” durumu yer almaktadır (akt. Jones vd., 2003: 21).

Bazı araştırmacılar macera deneyim paradigmasının dört kanallı akış modelinin geliştirilmesi olduğunu ileri sürmektedir (Jones vd., 2003: 22; Wu ve Liang, 2011: 319). Örneğin macera deneyim paradigmasında yer alan talihsizlik durumu akış deneyimi modelindeki kaygı ile; doruk macera durumu ise akış durumu ile benzer özellikler göstermektedir. Bununla birlikte bu durumları faaliyete geçiren koşullar birbirinden farklıdır. Dört kanallı akış modeli, akış deneyiminin belirleyicilerini tahmin etmede kullanılırken, macera deneyim paradigması ise tanımlı yapıların risk ve yeterliliği nasıl karşıladığını değerlendirmekte (Jones vd., 2003: 23) ve kavram bu yönleri ile akış deneyiminden ayrılmaktadır.

2.2. Akış Kuramı

Çocukluđu II. Dünya Savaşı'na denk gelen Csikszentmihalyi etrafındakilerin paralarını, işlerini ve/veya statülerini kaybetmelerinden dolayı umutsuzluğa düştüğünü görmüştür. Bazılarının ise amaç ve bütünlüklerini koruduklarını ve bu bireylerin diğerlerinden daha saygıdeğer, daha eğitlimli ya da daha fazla beceriye sahip olmadıklarını gözlemlemiştir. Peki bu bireyleri diğerlerinden daha güçlü yapan kaynaklar nelerdir? (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000: 6) Csikszentmihalyi, bireyler neden zor ve zaman alan hatta tehlikeli etkinlikleri açıkça bir ödöl olmadığı halde yaparlar? (Csikszentmihalyi, Abuhamdeh ve Nakamura, 2005: 600) içsel ödüller nasıl hissettirir?" (Jones, Hollenhorst ve Perna, 2003: 18) sorularından yola çıkarak bireylerin kendi kendilerine eğlenirken nasıl hissettiklerini ve bu hislerin kaynaklarını anlamaya çalışmıştır. Yaptığı ilk araştırmalarda sanatçılar, atletler, müzisyenler, satrañ ustaları ve cerrahlar gibi zamanlarını tamamen kendilerinin tercih ettikleri etkinliklerle geçiriyor gibi görünen insanlarla ilgilenen Csikszentmihalyi, onların yaptıkları etkinliklerde hissettiklerine "akış (flow)" adını vermiştir. Akış kuramı Csikszentmihalyi tarafından 1975 yılında "Sıkıntı ve Kaygının Ötesinde (Beyond Boredom and Anxiety)" adlı kitabında sunulmuştur. Csikszentmihalyi'ye göre yoğun olarak bir işle ilgilenme ve bundan zevk almayı içeren akış deneyiminde birey herhangi bir kazanç elde etme kaygısı olmadan yalnızca işi yapmak uğruna etkinliği gerçekleştirmektedir (Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2005: 89).

Csikszentmihalyi'ye (2005: 45) göre bilincin normal durumu ruhsal (psikiik) dağımlıklıktır ve birey için ne yararlı ne de zevkli bir durumdur. Bireyin

niyetleri ile çelişen ya da onun niyetlerini gerçekleştirmekten alıkoyan bilgiler (acı, korku, öfke, kaygı, kıskançlık gibi) ruhsal dağınıklık bir diğer deyişle bilinçte düzensizlik oluşturmaktadır. Bilinçte düzensizlik durumu bireyin dikkatini tercihlerine göre kullanma özgürlüğünü elinden alarak dikkatin istenmeyen nesnelere yönelmesine neden olmakta ve ruhsal enerji kullanılamaz hale gelmektedir. Bilinçte düzensizlik durumunun uzun süre devam etmesi benliğin etkililiğine zarar vermektedir. Bireyin zihni üzerindeki kontrolünün ne kadar az olduğunun farkına varamaması da bilinçte düzensizlik durumunun devam etmesine neden olmaktadır. Benliğin zihni meşgul etmesi ruhsal enerjinin tükenmesine neden olmaktadır. Akış hali ise bilinçte düzenlilik durumunu temsil etmektedir. Akış deneyiminde bireyin kendisini incelemesine yer yoktur, benlik kendisini tehdit altında hissetmez. Zor bir tırmanışta tırmanıcı tamamen dağcı rolündedir. Aksi takdirde hayatta kalamaz. Bireyin becerilerine uygun zorluklar sunan bir etkinliğe yoğunlaşarak zihinsel ve/veya fiziksel kontrolü sağlayabilmesi, belirlediği hedefler doğrultusunda etkinlikten geribildirim elde etmesi bilinçte düzenliliği yakalamasını sağlayarak üst düzey yaşantı olarak da tarif edilen akış halini oluşturmaktadır. Böylece bilinçteki bilgiler ve hedefler uyumlu olmakta ve ruhsal enerji birey çaba göstermeden ortaya çıkmaktadır. (Csikszentmihalyi, 2005: 49).

Akış deneyimi yaşayan bireyin benliği önceden olduğundan daha karmaşık bir hal alır. Bu durum üstesinden gelinen her zorluktan sonra bireyin geriye dönüp baktığında kendisini daha farklı, daha güçlü, daha kendine özgü olduğunu görmesi anlamına gelmektedir. Csikszentmihalyi'ye (2005: 49) göre farklılaşma ve bütünleşme öğelerini uyumlu bir şekilde birleştirebilen benlik, karmaşıklığı elde etmiş olmaktadır. Farklılaşma, bireyin kişisel özelliklerini geliştirerek eşsizliğe, bireyin kendisini başkalarından ayırmasına doğru bir eğilimi anlatmaktadır. Bütünleşme ise kendi benliğinin ötesinde bireyin başka fikir ve varlıklarla bir olmasını, kendisine olanlardan diğer bireylerin de etkilenmesini ifade etmektedir. Benlikte karmaşıklığın oluşturulabilmesi için bu iki öğeye eşit miktarlarda ruhsal enerji harcanması gerekmektedir. Aksi takdirde tek başına farklılaşma benmerkezci bir bencilliğe, tek başına bütünleşme ise özerk bireysellikten yoksunluğa neden olacaktır (Csikszentmihalyi, 2005: 50).

Akış deneyiminde yapılan etkinliğin zorluk düzeyi ile bireyin becerilerinin dengede olması, etkinlikle ilgili hedef konularak bundan geribildirim sağlanması ve bireyin ruhsal enerjisinin etkinliğe odaklanması önemlidir. Böyle bir durumda

er ya da geç etkinlik bir uyuma dönüşerek beraberinde akış deneyimini getirecektir (Csikszentmihalyi, 2005: 219). Akış deneyiminde birey etkinlikle o kadar ilgilidir ki bedensel ve zihinsel işlevler arasında bir ayrım yapamaz ve onun için etkinlikten başka hiçbir şeyin önemi kalmaz (Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 24).

Akış deneyiminin sıklıkla yaşanması bireyin yaşam kalitesini artırmaktadır. Akış deneyimi yaşayan bireyler kendilerini neşeli, güçlü, etkin, güdülenmiş, yoğunlaşma düzeyi artmış ve yaratıcı olarak tarif etmektedir. Etkinlik türü fark etmeksizin bireyler akış deneyimi yaşadıklarında, deneyimi yaşamadıkları zamana göre daha olumlu duygulara sahip olduklarını ifade etmektedir. Birey yaşamının hangi döneminde olursa olsun akış deneyimi, keşif duygusu ile bireyi yeni bir gerçekliğe taşıyarak onun yaratıcılık duygusunu geliştirebilmektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 182-183). Bireyin iç yaşamını kontrol altına alarak mutluluğa ulaşma süreci üzerine kurulu olan akış deneyimini anlamak bir anlamda benliğin çabalarını ve bireysel iyi oluşun kalitesini anlamak açısından önemlidir (Inghilleri, 1986 akt. Özşahin, 2003: 20).

Akış kuramı, akış deneyimi üzerine kurulu bir kuramdır. Kuramın öncüsü tarafından akış deneyimi, herhangi bir etkinlikte zorluk ve beceri dengesinin eşit ve yüksek düzeyde olması, bireyin net bir amaca sahip olması, durumun kontrol altında olduğunu hissetmesi ve geribildirim alması, dikkatini duruma odaklayarak öz bilinç kaybının ortaya çıkması ve etkinliğin sonucunda zevk alınmasına ilişkin bilinç hali olarak tanımlanmaktadır (Csikszentmihalyi, 2005: 60). Bireyin eğlenceli bir etkinliğe dahil olduğunda hissettiklerini tanımlamaya çalışan akış deneyimine yönelik yapılan tanımlamalar Çizelge 2.1’de verilmektedir.

Çizelge 2.1. Akış Tanımları

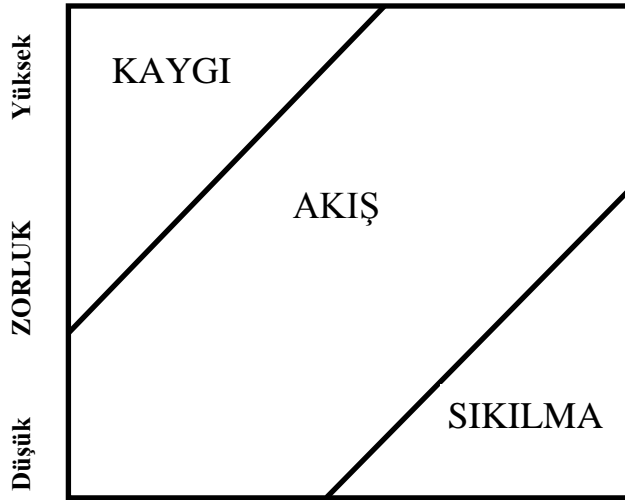
TANIM	TANIMLAYANLAR
Bireyin bütün bir ilgiyle etkinliğe katıldığında hissettiği bütünsel duygudur.	Csiskzenmihalyi, 1977 (akt. Novak, Hoffman ve Yung, 1997: 1)
Bireyin yapmış olduğu etkinlik üzerinde bilişsel yeterlilik ve kontrolünün olduğunu hissetmesi, etkinliğin içinde kaybolması ve etkinlikten aldığı içsel zevktir.	Moneta, 2004: 115
Bireyin kendisini bilişsel olarak etkili hissettiği, etkinliğe derinden dahil olduğu, güdülenmeyi ve eğlenceyi yüksek düzeyde deneyimlediği durumdur.	Asakawa, 2004: 124
Bireyin kendisini güzel duygulara bıraktığı ve bilişsel olarak etkili, yeterlilik hissini elde etmiş, mutlu, güdülenmiş hissettiği psikolojik durumdur.	Liao, 2006: 46
Çizelge 2.1'in devamı	
Genel olarak zirvede bir performans durumudur.	Jackson, Thomas, Marsh ve Smethurst, 2010: 130
Eğlenceli ve bütünüyle dahil olunan bir etkinlikte bireyin iç ve dış dünyasının birleştirilmesidir.	Tsaur, Yen ve Hsiao, 2013: 361

Çizelge 2.1 incelendiğinde akış deneyiminin birtakım ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir. Buna göre birey akış halinde etkinliğe tamamen odaklanarak öz bilinç kaybı yaşamakta, etkinlik üzerinde bir kontrol hissetmektedir. Akış deneyimine ulaşmış bireylerde doyum, zevk, mutluluk, eğlence gibi sonuçlar ile karşılaşmaktadır. Akış deneyimine yönelik farklı tanımlamaların yanı sıra süreç içerisinde bu deneyimi açıklayan farklı modellerin de ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Akış deneyimine yönelik geliştirilen bu modeller bir sonraki başlık altında incelenmektedir.

2.2.1. Akış Deneyimi Modelleri

Akış deneyiminin geçerliliğini onaylamak için geliştirilen modeller bulunmaktadır. Bu modellerde alt yapı olarak genellikle zorluk ve beceri kavramları kullanılmıştır. Bu bağlamda üçlü akış modeli, dörtlü akış modeli ve sekizli akış modeli olmak üzere üç model yer almaktadır.

Akış deneyiminin ilk ortaya konulduğu dönemlerde Csikszentmihalyi tarafından üçlü bir akış modeli geliştirilmiştir (Şekil 2.2). Modele göre akış hem yüksek hem de düşük seviyede olmak üzere uygun bir beceri ve zorluk dengesine karşılık gelmektedir. Yüksek zorluk ve düşük beceri durumunda kaygı ortaya çıkmakta; sıkılma ise yüksek beceri ve düşük zorluk seviyesinde kendini göstermektedir (Novak, Hoffman ve Yung, 1997: 2).

Kaynak: Novak, T. P., Hoffman, D. L. ve Yung, Y-F. (1997) Modeling the Structure of the Flow Experience Among Web Users, Marketing Science and the Internet Mini-Conference MIT, March. s. 2.

Şekil 2.2. Üçlü Akış Modeli

Akış deneyimini anlamada Massimini ve Carli (1986) tarafından dörtlü bir model önerilmektedir (Şekil 2.3). Bu modele göre, akış deneyimi, bireyin yüksek düzeyde mücadele ve zorluk gerektiren görevleri başarabilecek ve bu görevler üzerinde kontrol sağlayabilecek beceriye sahip olması durumunda oluşmaktadır.

Modele göre, yüksek mücadele gerektiren görevleri başarabilecek beceriye sahip olmaması durumunda birey kaygı; becerilerin görevin gerekliliklerine göre daha yüksek olması durumunda bıkkınlık, sıkılma; becerinin düşük ve görevin mücadele içermemesi durumunda ise ilgisizlik duygularını yaşamaktadır (akt. Moneta, 2004: 116). Modele göre beceri ve zorluğun (görevin) dengede, bir diğer deyişle uygun seviyelerde olması yeterli değildir. Aynı zamanda her iki durumun da yüksek seviyelerde olması gerekmektedir (Novak, Hoffman ve Yung, 1997: 2). Csikszentmihalyi'ye (1988) göre zorluk ve beceri düzeyi yüksek ve eşit olduğunda birey yalnızca etkinlikten zevk almamakta aynı zamanda becerilerini geliştirme, yeni şeyler öğrenme, bireysel karmaşıklığını ve öz saygısını artırma fırsatı bulmaktadır (akt. Sanchez, 2009: 14).

Yüksek	KAYGI	AKIŞ
ZORLUK	İLGİSİZLİK	SIKILMA
Düşük		

Kaynak: Novak, T. P., Hoffman, D. L. ve Yung, Y-F. (1997) Modeling the Structure of the Flow Experience Among Web Users, Marketing Science and the Internet Mini-Conference MIT, March. s. 2.

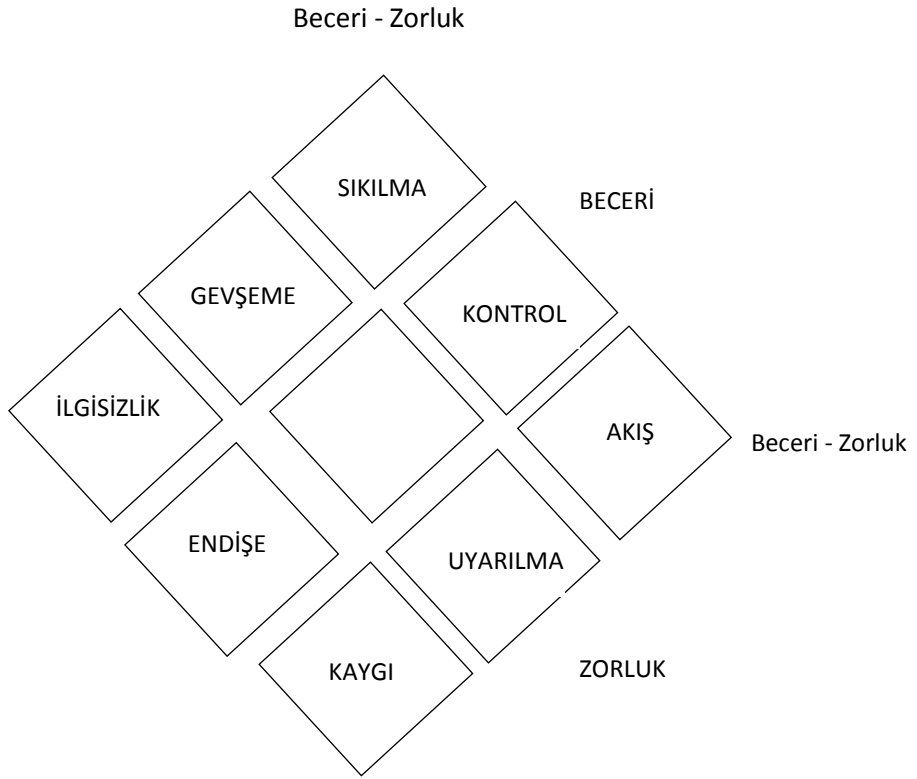
Şekil 2.3. Dörtlü Akış Modeli

Bireyin bir etkinlik için fazla becerilere sahip olması onu etkinliğe tam dahil olmak yerine sıkılmaya doğru itebilmektedir. Bireyin yaptığı etkinlikte tekdüzelik ve uyarı eksikliği yaşaması sıkılma yaratmakta ve bireyde yaptığı etkinliğe karşı ilgisizlik ve dikkat eksikliği yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum bireyin hoş olmayan duygular yaşaması anlamına gelmektedir. Kaygı, birey sorunları çözmede yetersiz kaldığında hissedilmektedir. Kaygı her ne kadar, bireylerden ya da olaylardan kaynaklanan olumsuz duygular üretse de, kaygının

bazı zamanlarda hedeflere ulaşmak için güdüleyici bir öge de olabileceği tartışılmaktadır. Bu durumda kaygı her zaman olmamakla birlikte bazı zamanlarda deneyimi zenginleştirmede gerekli olabilir (Teng ve Huang, 2012: 1).

İlgisizlik ise, belli durumlara karşı bireyin kayıtsız kalması, uyarıcılara karşı isteksiz olması, düşük derecede başarı elde edilmesinden ya da etkinliğe karşı ilginin olmamasından kaynaklanmaktadır. İlgisizlik ve isteksizlik, bireyin belli bir etkinliğe dikkatini yoğunlaştırmasını engelleyerek etkinlikte başarısız olmasına neden olmaktadır. Bu durum bireyin cesaretini kırmakta ve sonuç olarak ilgisizlik ortaya çıkmaktadır (Teng ve Huang, 2012: 1).

Massimini ve Carli (1988) dörütlü akış modelinden yola çıkarak sekizli bir akış modeli de geliştirmiştir (Şekil 2.4). Deneyim Dalgalanma Modeli (Sanchez, 2009: 15) olarak da adlandırılan bu modelde yine zorluk ve beceri eksen olarak alınmakta, kontrol, uyarılma, endişe ve gevşeme olmak üzere ara düzeyler eklenmektedir. Uyarılma ve gevşeme zorluk kavramı ile aynı doğrultuda iken; kontrol ve endişe kavramları ise beceri ile aynı doğrultuda yer almaktadır. Kontrol, yüksek beceriye karşılık gelmekte ve zorluk ve beceri arasında ara görev üstlenmektedir. Buna karşılık uyarılma ise zorluğa karşılık gelmekte ve zorluk ve beceri arasında aracı konumda olmaktadır (akt. Novak, Hoffmann ve Yung, 2000: 25). Endişe bireyin düşük beceriye sahip olmasını temsil etmekte ve etkinliğin zorluğunu ılımlılaştırmaktadır. Gevşeme ise etkinliğin düşük düzeyde zorluk içermesi anlamına gelmekte ve bireyin becerilerini ılımlılaştırmaktadır (Pearce, Ainley ve Howard, 2004: 7).

Kaynak: Pearce, J., Ainley, M. ve Howard, S. (2004). The Ebb and Flow of Online Learning, Computers in Human Behavior, s. 7.

Şekil 2.4. Sekizli Akış Modeli (Deneyim Dalgalanma Modeli-Experience Fluctuation Model)

Akış deneyimi zaman içerisinde araştırmacılar tarafından farklı modeller ile açıklanmaya çalışılmıştır. Farklı koşullarda ve içeriklerde bile bu modellerdeki durumlar deneyimlenebilmekte ve akış hali herkes tarafından benzer şekilde tarif edilmektedir. Bir sonraki başlıkta akışın deneyimlenebileceği durumlar üzerinde durulmaktadır.

2.2.2. Akış Deneyiminin İçeriği ve Deneyimlenebileceği Durumlar

Akış deneyimi içeriğinde eğlence ve bilişselliği bir arada bulundurmaktadır. Akış deneyimi eğlencelidir (Privette ve Bundrick, 1987 akt. Novak, Hoffman ve Yung, 1997: 10). Bu deneyime ulaşmış bireyler başka bir yarar sağlama amacı olmaksızın içsel bir ödül olarak mutluluğu elde etmek için kendi kendilerini güdülemektedir (Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 24). Akış deneyimi aynı zamanda bilişseldir ve bireyin algıladığı zorluklar ile kendi

becerilerinin birleşiminden oluşan bir optimal deneyimdir. Akış deneyimi ile birey yalnızca yaptığı etkinliğe odaklanarak yeni beceriler kazanmakta ve beceri sınırlarını genişletmektedir (Huang, 2006: 385).

Bireyin etkinlikteki zorluk algısı etkinliğin türü ve düzenlenme şekli ile ilişkilidir. Dolayısıyla etkinlikteki akış deneyimi fiziksel zorlukların yanı sıra zihinsel zorluklar da içerebilmektedir. Örneğin daha az fiziksel zorluğu içeren bir sanat eserinin yorumlanmasında ya da daha fazla fiziksel zorluk içeren bir kayak etkinliğinin gerçekleştirilmesinde de yani her iki durumda da akışın yaşanma olasılığı bulunmaktadır (Jones vd., 2003: 19).

Teng ve Huang'a (2012: 2) göre etkinliğin türüne, bireyin yaşı ve kültürüne bakılmaksızın herkes akış halini deneyimleyebilir. Özşahin (2003: 21) de kültürel farklılıkların akış deneyiminin yaşanmasında bir engel olmadığını akışın farklı kültürlerce hep benzer bir şekilde ifade edildiğini belirtmektedir. Kore'deki yaşlı kadınlar, Tayland ve Hindistan'daki yetişkinler, Tokyo'daki ergenler, İtalya'daki çiftçiler, çobanlar, Chicago'daki işçiler akış deneyimini hemen hemen aynı sözcüklerle ifade etmektedir.

Kurama göre ototelik kişiliğe sahip bireyler akış deneyimini daha sıklıkla ve yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Ototelik kişiliğe sahip bireyler iki davranıştan birini sergilemektedir. Bunlardan ilkinde bir etkinliği gerçekleştirilmede etkinliğin zorluğu bireyin becerilerinden yüksek olması durumunda birey kaygı yaşamakta ve yeni beceriler elde ederek zorluk beceri dengesini yakalamaya çalışmaktadır. İkincisinde bireyin becerileri etkinliğin zorluğundan yüksek olduğunda sıkılmakta ve zorluk düzeyi daha yüksek olan etkinliklere yönelerek yine zorluk beceri dengesini elde etmek için çabalamaktadır. Bu bireyler zorluk beceri dengesini daha ileriye taşıyarak bitmeyen bir azamileştirme süreci içinde bulunmaktadır. Bireyin kişiliğini olumlu yönde etkileyen akış deneyimi ile birey bilişsel karmaşıklığını artırma çabasına girmektedir (Moneta, 2004: 115-116).

Kurama göre, akış halinde iken bireyin zihninde düzeltilmesi gereken bir karışıklık ve/veya bir tehdit bulunmadığından birey dikkatini yalnızca yaptığı işe vermektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 48). Bu durum akış deneyiminin diğer içsel güdülenme kuramlarına göre birçok alanda çeşitli etkinlik ve düzeylerde deneyimlenebilmesini sağlamaktadır. Araştırmacılara göre spor yaparken, yazı yazarken, çalışırken, oyun oynarken ya da bir hobiyi gerçekleştirirken olmak üzere

bireylerin yaşadıkları akış deneyimi çok geniş bir etkinlik aralığına sahiptir (Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 24; Siekpe, 2005: 41). Ayrıca akış deneyiminin günlük yaşamın her aşamasında ve çevrimiçi oyunlar (Chiang, Lin, Cheng ve Liu, 2011; Teng ve Huang, 2012; Hernandez, 2011), tüketicilerin çevrimiçi satın alma davranışları (Sharkey, Acton ve Kieran, 2012; Nusair ve Parsa, 2011), çevrimiçi eğitim davranışları (Shin, 2006; Liao, 2006; Ho ve Kuo, 2010), internet kullanıcılarının çevrimiçi davranışları (Chen, 2000; Wu ve Chang, 2005; Zhou, 2013; Zhou, Li ve Liu, 2010; Ding, Hu, Verma ve Wardell, 2010; Chang ve Zhu, 2012; Chang, 2013; Skadberg ve Kimmel, 2004), pazarlama (Drengner, Gaus ve Jahn, 2008), spor (Tenenbaum, Fogarty ve Jackson, 1999) gibi birçok alanda yaşanabileceğini söylemek mümkündür.

Çeşitli araştırmalar (Moneta, 2004; Wu ve Liang, 2011; Csikszentmihalyi, 2005) akış deneyiminin iş yaşamında deneyimlenebildiğini ifade etmektedir. Yaşlı ve genç bireyleri incelediği çalışmasında Csikszentmihalyi (2005: 169) yaşlıların en çok zevk aldıkları şeylerin yaşamları boyunca yapıp durdukları şeyler olduğunu belirlemiştir. Yaşlılar ile kıyaslandığında gençlerde farklı sonuçlar elde edilmiş ve Csikszentmihalyi bu farklılığı geleneksel yaşam tarzının erozyona uğramasına bağlamıştır. Buna göre katılımcıların yaptıkları işler tekrarlarla dolu, sıkıcı ve hatta bazıları için anlamsız olabilecekken, akış deneyimi yaşamalarını sağlayan şey, yaptıkları işleri karmaşık bir hale dönüştürebilme yetenekleri olmuştur. Söz konusu katılımcılar işlerinde kimsenin fark etmediği eylem fırsatlarını görmekte, becerilerini bu yönde geliştirmekte, benliklerinin daha fazla güçlenmesini sağlayarak yaptıkları işte kendilerini kaybedercesine hareket etmekte ve dolayısıyla akış deneyimini yaşamaktadır (Csikszentmihalyi, 2005: 169). Fullagar ve Kelloway (2009: 607) 40 öğrencinin dönem sonu tatillerinde stüdyo çalışmalarını inceleyerek akademik çalışmalarında akış deneyimi yaşadıklarını ve olumlu duygular elde ettiklerini tespit etmiştir. Salanova, Bakker ve Llorens'a (2006: 15) göre iş ortamında akış deneyimi yaşayan çalışanlar işleri ile ilgili içsel güdüye sahip bir şekilde işlerine tamamen dahil olmakta ve işlerinde doyuma ulaşmaktadır. Eisenberger, Jones, Stinglhamber, Shanock ve Randall'a (2005: 770) göre iş yaşamında elde edilen akış deneyimi çalışanların olumlu duygulara sahip olmasını sağlayarak işteki performanslarını artırmaktadır.

Bireyin internet ortamında da akış deneyimi yaşaması söz konusudur. Gezindikleri web sitesinde kontrol hissini yaşayan tüketiciler akış deneyimine ulaşmakta ve web sitesine karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedir (Sicilia ve

Ruiz, 2007: 38). Wu ve Chang'a (2005: 945) göre ise web sitesindeki etkileşim yapısı tüketicinin akış deneyimi yaşamasını sağlamakta ve web sitesinden işlem yapma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Tüketicilere sunulan web sitesinin özellikleri akış deneyimi yaşatmakta ve tüketicilerin yeniden ziyaret etme ve yeniden satın alma niyetlerini olumlu yönde etkilemektedir (Hausman ve Siekpe, 2009: 11). Hausman ve Siekpe'ye (2009: 6) göre tüketicilerin web sitesini daha eğlenceli, bilgilendirici ve yararlı algılaması sağlanarak akış deneyimi yaşaması kolaylaştırılabilir. Böylece tüketicilerin web sitesinde gezinmesi, alışveriş yapması ve bunları tekrarlaması olumlu yönde etkilenebilir (Smith ve Sivakumar, 2004: 1200).

Turizm alanında da akış deneyiminin yaşanması mümkün olmaktadır. Jones, Hollenhorst, Perna ve Selin'e (2000: 257) göre macera etkinlikleri turistlerin akış deneyimi yaşamasını sağlamakta bir diğer deyişle akış deneyimi turistlerin bu tür etkinliklere yönelmesinde güdüleyici bir unsur olmaktadır. Wu ve Liang'a (2011: 323) göre rafting etkinliğine katılan turistler akış deneyimi yaşamakta ve bu durum onların işletmeye bağlılığını artırmaktadır. Fave, Bassi ve Massimini'ye (2003: 95) göre kaya tırmanıcıları zorluk ve beceri düzeyleri dengede olduğu takdirde akış deneyimi yaşamakta ve risk alma konusunda güdülenmektedir. Pomfret (2006: 121) ise dağ tırmanışı gerçekleştiren turistlerin akış deneyimi yaşadıklarını ve bunu içsel bir ödül olarak benimsediklerini ifade etmektedir. Tsaur vd. (2013: 370) dağcılık etkinliğinin akış deneyimi yoluyla turistleri mutluluğa erdirdiğini belirtmektedir. Fave vd.'ye (2003: 82) göre (özellikle macera turizmi alanında) açık hava etkinlikleri turistlerin akış deneyimi yaşamasında ve dolayısıyla kişisel gelişimini sağlamada önemli fırsatlar sunmaktadır.

Günlük yaşamın çeşitli zamanlarında akış halini deneyimlemek mümkün olabilmektedir. Akış deneyimi ile yaşam kalitesini artıran birey, bu deneyimi yaşamasını kolaylaştıracak etkinlikleri daha fazla tercih etmektedir. Bir sonraki başlıkta incelenen akış deneyiminin boyutları bu deneyimin yaşanmasını sağlayan özellikleri içermektedir.

2.2.3. Akış Deneyiminin Boyutları

Csikszentmihalyi'ye (1997) göre akış deneyimi dokuz alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar (1) açık hedefler, (2) anında geribildirim, (3) zorluk ve

beceri dengesi, (4) yoğunlaşma, (5) kontrol hissi, (6) öz bilinç kaybı, (7) zamanın dönüşümü, (8) ototelik deneyim ve (9) eylem ve farkındalığın birleşmesidir.

Açık hedefler, bireyin etkinlik için gerekli hareketleri ve hedefleri ve buna bağlı olarak etkinliğin bir sonraki adımında yapılması gerekenleri açıkça bildiğini hissetmesi anlamına gelmektedir (Aşçı, Çağlar, Eklund, Altıntaş ve Jackson, 2007: 188; Kawabata, Mallett ve Jackson, 2008: 466;). Açık hedefler bireyin hedeflere ulaşmaya yönelik davranışlarında dikkati ve yoğunlaşmayı artırarak akış durumuna girmesini kolaylaştırmaktadır (Çetinkalp, 2011: 5). Örneğin bir müzik aleti çalan müzisyenin bir sonraki notayı ya da bir tenis oyuncusunun attığı topun nereye düşeceğini bilmesi bireyin açık hedeflerinin bir göstergesidir (Csikszentmihalyi, 2005: 66). Açık hedefler yoluyla birey etkinlikte tam olarak ne yapacağını bilmektedir.

Anında geribildirim ile birey açık hedeflerinin ve bu hedefleri doğrultusundaki performansının karşılanıp karşılanmadığını değerlendirmektedir (Jones vd., 2003: 18; Aşçı vd., 2007: 188). Etkinlikten elde edilen anında geribildirim bireyin etkinliği ne kadar iyi yapıp yapmadığını değerlendirmesine yardımcı olmaktadır. Böylece birey bir sonraki adımda ne yapılması gerektiğini bilmektedir. Akış hali yüksek düzeyde zorluk sonucunda meydana geldiğinden yapılan etkinlikten elde edilen geribildirim olumsuz performanslar da içermesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte olumsuz geribildirimlerin etkinliğin yerine getirilmesinde zararsız olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekte de birey olumsuz geribildirimlerden elde etmiş olduğu ilgi ve davranışları düzeltme eğilimindedir (Csikszentmihalyi, Abuhamdeh ve Nakamura, 2005: 602).

Zorluk ve beceri dengesinin, uyumu beraberinde akış deneyimini getirmektedir. Bir diğer deyişle bireyin gerçekleştirdiği etkinlikteki zorluk düzeyi ile kendi becerilerinin dengede olması akış halini ortaya çıkarmaktadır (Csikszentmihalyi, 1990: 3; Eccles ve Wigfield, 2002: 113; Moneta, 2004: 115; Aşçı vd., 2007: 188; Teng ve Huang, 2012: 1; Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 23). Bununla birlikte zorluk ve beceri dengesi çok kırılgan bir yapıya sahiptir (Csikszentmihalyi, Abuhamdeh ve Nakamura, 2005: 601). Bu nedenle kolay kazanılan bir durum ya da hayal kırıklığı ile sonuçlanan bir yenilginin akış deneyiminin yaşanmasını zorlaştırabileceği söylenebilir.

Yoğunlaşma ile birey yapmış olduğu etkinliğe dakika dakika ve yoğun bir şekilde odaklanmaktadır (Jones vd., 2003: 18; Csikszentmihalyi, Abuhamdeh ve Nakamura, 2005: 600). Etkinlik bireyin tek düşündüğü, ruhen bütünleştiği durum olmaktadır. Birey etkinliğe öyle dahil olmuştur ki zamanı, yorgunluğu hatta etkinlik haricindeki her şeyi unutmakta, hiçbir şey ona sorun gibi görünmemektedir. Birey ekonomik koşullar, ulaşım, aile, eş gibi sorunlara; kalabalıktan gelen sesler, rakiplerinin tepkileri gibi dikkat dağıtıcı şeylere zihnini kapatmakta ve birey yalnızca yapmış olduğu etkinliği düşünmektedir (Çetinkalp, 2011: 6).

Kontrol hissi, bireyde yaptığı etkinlik üzerinde bir kontrolü olduğunu hissettirmekte, yaptıklarına karşı cevap aldığına ve başarılı olduğuna dair bir algı oluşturmakta ve doyumunu artırmaktadır (Aşçı vd., 2007: 188). Ancak burada önemli olan kontrolü elde tutmak değil bireyin kontrolün kendisinde olduğunu hissetmesi ve güvende olduğunu algılamasıdır. Örneğin bir kaya tırmanıcısı zorlu bir kaya tırmanışını yoğun bir caddede karşıdan karşıya geçmekten daha güvenli bulmaktadır. Çünkü kaya yüzeyi her bir olasılığı önceden görmeyi sağlarken trafikte bu olanak bulunmamaktadır (Csikszentmihalyi, Abuhamdeh ve Nakamura, 2005: 601; Csikszentmihalyi, 2005: 73).

Öz bilinç kaybı, bireyin etkinlikle ilgili olarak başkalarının değerlendirmelerine önem vermemesi anlamına gelmektedir (Jones vd., 2003: 18; Aşçı vd., 2007: 188). Günlük yaşamda zihin boş kaldıkça genellikle kendisi ile ilgili olumsuz durumları düşünme ve dolayısıyla olumsuz duygular üreterek ruh halini kötüleştirme eğilimindedir. Başkaları kendisi hakkında ne düşünmektedir? Yeterince şık mıdır? Güzel giyinmekte ve görünmekte midir? Bireyin zihni bu tür endişe verici sorularla kaplanmaktadır. Akış deneyimi ile bu ego refleksleri ortadan kaybolmakta birey yalnızca etkinliğe odaklanarak başkalarının kendisi ile ilgili düşünceleriyle ilgilenmemektedir. Bununla birlikte öz bilinç kaybı bireyin tamamen kendini kaybetmesi anlamına da gelmemektedir. Birey yalnızca benlik bilincini kaybederek kendisini aşmakta ve varlık sınırlarının genişlediğini hissetmektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 77). Sanchez'e (2009: 16) göre öz bilinç kaybı ile akış durumunda bilinç tamamıyla etkin durumda olmakta ancak birey bunu fark etmemektedir.

Zamanın dönüşümü, bireyin etkinliğe tamamen dahil olarak kendisini etkinliğe kaptırmasını ve zamanın nasıl geçtiğini hissetmemesini ifade etmektedir

(Aşçı vd., 2007: 188). Akış deneyiminde birey etkinliğin getirdiği ritme kapılmakta ve zaman algısı değişmektedir. Bazı bireyler zamanın yavaş geçtiğini algılamakta bazıları için zaman çok hızlı bir şekilde ilerlemektedir (Jones vd., 2003: 18).

Ototelik deneyim ile birey için etkinlik amacın ta kendisidir. Başlangıçta başka nedenlerle girilmiş olsa bile akış deneyiminin getirdiği keyif duygusu, etkinliğin kendisini içsel bir güdüye dönüştürmektedir (Özşahin, 2003: 23). Örneğin bir dansçı için dans etmenin kendisi, beraberinde getirdiği keyif duygusu sayesinde güdüleyici bir unsur olmaktadır (Çetinkalp, 2011: 4).

Eylem ve farkındalığın birleşmesi, etkinlik ve birey arasındaki uyumu temsil etmektedir (Sanchez, 2009: 16). Akış deneyimi ile birlikte birey etkinliğe tamamen dahil olmakta etkinlik otomatik bir hal almakta ve sanki kendiliğinden gerçekleşiyormuş gibi görünmektedir (Kawabata, Mallett ve Jackson, 2008: 466; Aşçı vd., 2007: 188; Csikszentmihalyi, 2005: 65). Birey böylece kendisini yaptığı etkinlikten ayrı bir şekilde fark edemez hale gelmektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 65). Bir diğer deyişle bilincin hiçbir müdahalesi olmadan sıradaki hareketi nasıl yapacağına dair ayrıntıları düşünmeden bir eylem diğer eylemi takip etmektedir. Böylelikle birey endişe ve sıkıntılardan kurtulmakta bütün dikkatini etkinliğe vermektedir (Jones vd., 2003: 18).

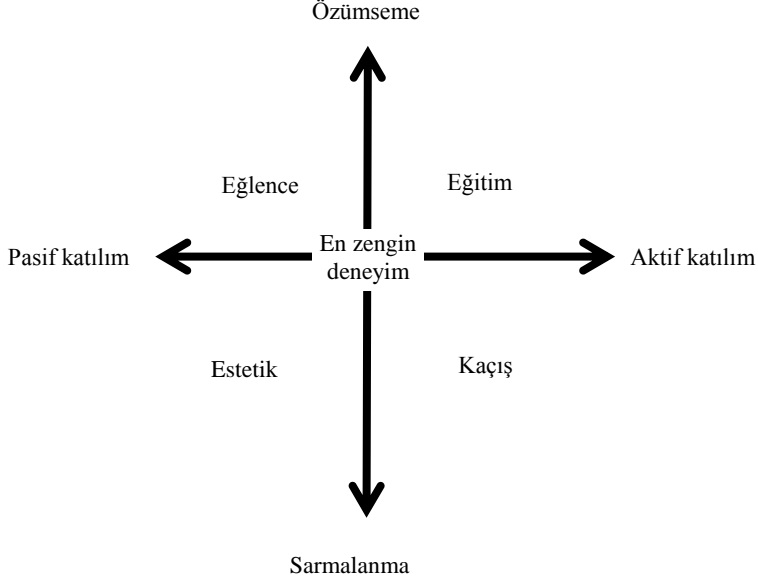
2.3. Akış Deneyimi ve Deneyim Ekonomisi

Son zamanlarda tartışılan deneyim ekonomisinin akış kuramı ile örtüşen noktalarından bahsetmek mümkündür. Deneyim ekonomisinin pazarlama alanında uzun zamandır tüketicilerin satın alma davranışlarının açıklanmasında rasyonel bir model oluşturma çabasına getirilen eleştirilerden biri olduğu öne sürülebilir. Tüketici davranışlarına daha reaktif bir bakış açısı getirilmekte, satın alınan ürünün sembolik değeri ürün işlevinin önüne geçmektedir. Tartışma ürüne deneyimsel bir bakış açısı getirmesi noktasında önem taşımaktadır. Joseph Pine ve James Gilmore (2011) deneyim ekonomisini öne sürerek tüketicilerin yaşadıkları deneyimlere atfettikleri değere vurgu yapmaktadır. Değerli deneyimler şüphesiz ki akılda kalıcıdır. Yazarların “metalar ölçülebilir; mallar maddi, hizmetler gayri maddi; deneyimler ise akılda kalıcı bir değere sahiptir” ifadesi bu durumu özetlemektedir. Tüketiciler nasıl ki hizmetlere daha çok para harcamak için mallara yapacakları harcamalardan kısıntıya gidiyorsa daha çok akılda kalıcı ve

günümüzde daha fazla değer biçilen deneyimleri yaşamak için de hizmetlere ayırdıkları orandan kesintiye giderek deneyimlere para harcaacaklardır (Pine ve Gilmore, 2011: 45).

İşletmenin tüketicisine sunduğu her neyse ona değer katması gerekmektedir. Dolayısıyla deneyim ekonomisi turizm alanında da uygulanabilirliği yüksek bir kavramdır. Hosany ve Witham'a (2009: 4) göre günümüz tüketicisi bir yanda eğlenirken, "duygularını harekete geçiren", "deneyimin içine çeken", "kalplerine dokunan", "zihinlerini uyandıran" deneyimler aramaktadır. Eşsiz, akılda kalıcı ve sıradışı deneyimler peşinde olan tüketiciler bu anlamda yunuslarla yüzmekten rafting yapmaya kadar çeşitli etkinliklere katılabilmektedir. Tüketicilere sürekli deneyim alanları oluşturmak marka ile eşanlamlı bir hale dönüşecektir. Günlük temponun kısıtlayıcılarından bağımsız bir şekilde alternatif bir ritm anlamına gelen turistik ürünler, turistlere eşsiz, duygu yüklü ve yüksek kişisel değerlere sahip deneyimler sunmaktadır.

Pine ve Gilmore (2011: 144) "işletmeler üstlendikleri maliyetin değil, ekledikleri değer bedelini istemelidir" demektedir. Bu bağlamda bir deneyim birkaç farklı boyutta gerçekleşebilir. Yazarların geliştirdikleri deneyim alanları adlı modelde yatay eksen tüketicilerin katılım düzeylerini; dikey eksen tüketicileri etkinlikle birleştiren bağlantı ya da ortam ilişkisini temsil etmektedir (Şekil 2.5). Buna göre yatay ekseninde tüketiciler bir etkinliğe aktif ya da pasif olarak katılabilirler. Dikey ekseninde deneyimi aklına getirerek bireyin zihnini meşgul etme anlamına gelen *özümseme* ve fiziksel ya da sanal olarak deneyimin bir parçası olma anlamına gelen *sarmalanma* konumlanmaktadır. Bu iki eksen üzerinde deneyimin dört farklı boyutu gerçekleşmektedir: eğlence, eğitim, estetik ve kaçış. Bu boyutların kesişmesinden ise orta alanda "hoş nokta" (sweet spot) oluşmaktadır.

Kaynak: Pine, J. Ve Gilmore, J. (2011). *Deneyim Ekonomisi*, (Çev.:Cinemre, L.)Optimist Yayınları: İstanbul, s.72.

Şekil 2.5. Deneyim Alanları

Deneyimin eğlence boyutu, bireyin duyularıyla pasif olarak özümsemediği deneyimleri ifade etmektedir. Eğlence deneyimin en eski şekli olmanın yanı sıra günümüzde de en yaygın ve bilinen türünü oluşturmaktadır. Kitap okumak, müzik dinlemek, bir gösteriyi seyretmek gibi deneyimler bu deneyim türüne örneklerdir. Eğlence boyutunda amaç deneyimi duyumsamaktır. Deneyimin eğitim boyutunda birey yine önüne serilen olayları özümser fakat eğlence boyutundan farklı olarak deneyim, bireyin zihinsel ya da bedensel olarak aktif katılımını da içermektedir. Bu tarz deneyimlerde amaç öğrenmektir ancak öğrenmek eğitsel deneyimlerin keyifli olmayacağı anlamına da gelmemektedir. Deneyimin estetik boyutunda birey etkinliğin ya da ortamın içine girmekte ama bunun üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Bireyin amacı orada olmaktır. Deneyimin kaçış boyutu ise bireyin etkinlikle sarmalandığı ve etkinliğe aktif olarak katıldığı deneyimleri içermektedir. Bireyin bu deneyimlerdeki amacı gitmek ve yapmaktır (Pine ve Gilmore, 2011: 73-79).

Tüm bu boyutların tam ortasında hoş nokta bulunmaktadır. Deneyimin dört alanını bir araya getiren hoş nokta, hatırlanabilirliği kuvvetlendiren bir mekandır; normalde hiçbir çarpıcılık taşımayan mal ve hizmet dünyasından ayrı

olarak hatıraların oluşmasını sağlayan bir araçtır. Bu noktanın tasarımı bireyi içeri girmeye ve tekrar tekrar ziyarette bulunmaya davet etmektedir. Bu alan kullanım amacına denk düşen çeşitli hoşluklarla kademelendirilmiş ve bu işlevi görmeyen unsurlardan arındırılmıştır (Pine ve Gilmore, 2011: 90). Bu bağlamda akış deneyimi ile deneyim ekonomisinin örtüştüğü noktalardan bahsetmek mümkün olmaktadır.

Çeşitli yazarlar deneyim ekonomisinin özellikle kaçış ve estetik boyutunun akış deneyimi ile ilişkisinden söz etmektedir (Pedersen ve Gruodis, 2010: 53; Oh, Fiore ve Jeoung, 2007: 130). Pedersen ve Gruodis (2010: 51) ise hoş noktanın akış deneyimi anlamına geldiğini ifade etmekte, kavramın modelin tam ortasında yer almasını eleştirmektedir. Yazarlar hoş noktanın modelin ortasında yer almasının akış deneyimini statik ve esnek olmayan bir yapıya soktuğunu iddia etmektedir. Yazarlar akış deneyiminin modelin her alanında olmasını önermekte böylece akış deneyiminin daha esnek bir yapı oluşturacağını ve bireysel farklılıklarda daha kullanılabilir olacağını ileri sürmektedir.

Kavramsal anlamda deneyim ekonomisindeki tüm alanların akış deneyimi ile ilişkili olduğu öne sürülebilir. Özellikle kaçış ve estetik alanlarının modelin sarmalanma ekseninde yer alması bu ilişkide etken unsurdur. Pedersen ve Gruodis'e (2010: 54) göre bir etkinlikteki optimal deneyim sarmalanma ile başlamakta diğer koşullar sarmalanmanın beraberinde gelmektedir. Deneyimin kaçış alanının aktif katılım ve sarmalanmayı gerektirmesi akışa uygun bir ortam oluşturmaktadır. Deneyimin estetik boyutunun sarmalanmayı temsil etmekle birlikte pasif katılımı içermesi, zorlukların üstesinden gelmede aktif anlamda sarmalanma gerektirmesi açısından akış deneyimine uygun gibi görünmemektedir. Bununla birlikte Csikszentmihalyi'ye (1990: 51) göre zorluk kavramı yalnızca fiziksel etkinlikler ile sınırlı değildir. Bireyin bir resim ya da heykele bakarken gösterdiği pasif katılım sanat çalışmasının içerdiği zorlukların üstesinden gelmenin önünde bir engel değildir. Dolayısıyla deneyimin estetik boyutunda da akış deneyiminin yaşanması söz konusu olabilir.

Deneyimin eğitim alanı akış deneyimi ile ilişkilendirilen sarmalanma özelliği yerine özümseme ekseninde yer almasıyla birlikte, akış deneyimindeki gibi aktif katılımı içermesi eğitim alanında da akış deneyiminin yaşanmasını olanaklı kılabilir. Pedersen ve Gruodis'e (2010: 54) göre örneğin sanal ortamda eğitsel bir içeriğe sahip bir yazının okunması ya da bir videonun seyredilmesi

akış deneyiminin yaşanmasını sağlayabilir. Pasif katılım ve özümseme ekseninde yer alması eğlence alanının zayıf olmakla birlikte akış deneyimi ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin bir müzik dinleme etkinliği öncelikle duyuşsal bir deneyim olarak başlamaktadır. Bu aşamada birey müziğin kalitesine cevap vermektedir. Bir sonraki aşamada müzik dinlemek analitik bir dinlemeye dönüşmektedir. Bu aşamada birey becerilerini seslerdeki işaret ve hislerin çağrışımlarını anlamak için geliştirmektedir. Csikszentmihalyi bir kişi analitik dinleme becerilerini geliştirirse müzikten hoşlanma fırsatı geometrik bir şekilde artar demektedir (akt. Pedersen ve Gruodis, 2010: 54).

Deneyim alanları turizm endüstrisinde de kavramsal ve empirik açıdan tartışılmaktadır. Buna göre turistin gittiği çekimyerinde bir palyaçonun ya da bir taklitçinin şovunu izlemesi ya da kitap okuması deneyimin eğlence alanı; gittiği çekimyerinde örneğin bir sanat festivaline aktif katılarak olayı özümsemesi eğitim alanı; turistin çekimyerindeki çevreyi değiştirmeden doğal güzellikler ya da fiziksel kurgulara pasif olarak katılması (gezme görme turları gibi) estetik alanı; turistin çekimyerinde gerçekleştirilen etkinliğe aktif olarak katılarak olayla sarmalanması (macera turları gibi) ise kaçış alanı ile ilişkilendirilmektedir (Pedersen ve Gruodis, 2010: 47; Oh, Fiore ve Jeoung, 2007: 121).

Turistin macera etkinliklerinde yaşanan akış deneyimi ile deneyim alanları birbirine benzemektedir. Bu bağlamda en etkili alan kaçış deneyimi olarak görünmektedir. Macera etkinliklerinden yamaç paraşütü ele alındığında etkinlikteki zorluk ve beceri dengesinin sağlanması için kaçış deneyiminde olduğu gibi bireyin aktif katılımı ve etkinliğe tam anlamıyla sarmalanması gerekmektedir. Böyle bir durumda akış kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Deneyimin estetik boyutunun yamaç paraşütündeki akış deneyimi ile ilişkisinden de söz etmek mümkündür. Turistin yamaç paraşütü yapacağı tepeye tırmanırken etraftaki doğal güzellikleri seyretmesi, kendisinden önce atlayanların gökyüzünde sundukları görsellik, turistin pasif katılımı ile ortaya çıkan aynı zamanda sarmalandığı estetik alana karşılık gelmektedir. Deneyimin eğitim boyutunun da yamaç paraşütündeki akış deneyimi ile örtüştüğü noktalar bulunmaktadır. Turistin etkinliğe katılmadan önce işletmenin web sitesinden ya da başka sitelerden yamaç paraşütü ile ilgili videoları seyretmesi etkinlikteki zorluklar ile kendi becerilerini zihninde canlandırmasına olanak tanıyabilir. Turistin atlamadan önce fiziksel çevre ve yamaç paraşütü hakkında bilgilendirilmesi, zorlukların artması durumunda becerilerini geliştirmesi deneyimin eğitim alanına işaret etmektedir. Böylece turist

karmaşık yapısının daha da karmaşıklaşmasını sağlayabilecek deneyimler yaşamış olmaktadır. Deneyimin eğlence alanı da yamaç paraşütündeki akış deneyimi ile ilişkilendirilebilir. Akış deneyimi kuramın öncüsü tarafından zevkli, eğlenceli bir durum olarak tarif edilmektedir. (Csikszentmihalyi, 2005: 59). Yamaç paraşütünde turistlerin akış deneyimi ile eğlenceli anlar yaşadığını söylemek mümkündür.

2.4. Macera Turizminde Akış Deneyimi

Son yıllarda bireyleri macera turizmine yönlendiren güdülerin belirlenmesinde Csikszentmihalyi'nin akış deneyimi kuramından yararlanılmaktadır. Yapılan araştırmalar da akış deneyiminin macera turizmi alanında uygulanabilirliğini göstermektedir (Wu ve Liang, 2011; Cater, 2006; Ewert ve Hollenhorst, 1997; Pomfret, 2006). Örneğin Pomfret'e (2006: 121) göre akış deneyimi ile dağcılık etkinliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Fave, Bassi ve Massimini'ye (2003: 84) göre kaya tırmanışı etkinliğinin temel gerekçesi akış deneyimini yaşamaktır. Tsaur, Yen ve Hsiao'ya (2013: 363) göre de macera katılımcıları akışı deneyimleme potansiyeline sahiptir. Patterson'a (2002: 36) göre yenilikler ve zorluklar sunan macera turizmi etkinliklerini gerçekleştiren bireylerde 'başardım' duygusu oluşmaktadır. Dolayısıyla bu duyguyu tatmak adına bireyler akış deneyimi yaşayabilecekleri bu etkinliklere yönelmektedir. Drengner vd. (2008: 139) empirik açıdan turistlerin akış deneyimlerini değerlendirmenin ve akış deneyiminin öncülleri, özellikleri ve sonuçlarını belirlemenin önemine değinmektedir.

Farklı macera etkinliklerinde akış deneyiminin incelendiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Jones, Hollenhorst, Perna ve Selin (2000: 257) 4 kanallı akış modelinin geçerliğini test etmiştir. Araştırma Batı Virginia'da Cheat River Kanyo'unda 52 kano sporcusuna deneyim örnekleme metodu uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre akış modelindeki kanallar ile akışın belirleyicileri arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Buna göre akış deneyimi yaşayan kanocular ilgisizlik ve sıkılma durumları ile kıyaslandığında zamanın hızlı geçtiğini, etkinliğe daha fazla dahil olduklarını, eylem ve farkındalığın birleştiğini, yoğunlaşmanın daha yüksek olduğunu, daha mutlu ve dinlenmiş olduklarını ifade etmiştir. Araştırma bulgularına göre akış ve kaygı arasında bir fark bulunamamıştır. Bir diğer bulguya göre kano etkinliğinin farklı aşamalarında özellikle zorluk düzeyi yüksek olan aşamalarda akış ve kaygı durumları daha sıklıkla yaşanmaktadır. İlgisizlik ve sıkılma durumları ise kanonun

zorluk düzeyi daha düşük olan aşamalarında daha sık deneyimlenmektedir. Buna göre akış ve kaygı macera etkinliği sırasında benzer şekilde deneyimlenmektedir.

Yine Jones vd., (2003: 29) 4 kanallı akış modeli ile macera deneyim paradigması modelini karşılaştırmışlardır. Batı Virginia'da ki Cheat River Kanyonu'nda kano yapan 52 katılımcıdan veri elde edilmiştir. Buna göre 4 kanallı akış modeli ile macera deneyim paradigması arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Kano etkinliğinde nehrin zorluk düzeylerine göre akış deneyimi açısından katılımcıların algılanan zorluk ve beceri düzeyleri ile macera ve deneyim paradigması açısından algılanan risk ve yeterlilik düzeyleri değişmektedir.

Fave vd. (2003: 93) 13 gün seyahat 26 gün tırmanış olmak üzere toplam 39 gün 6 dağcının Himalayalar'daki kaya tırmanışı etkinliğini incelemişlerdir. Deneyim dalgalanma modelinin (8 kanallı akış modeli) uygulandığı araştırmada katılımcıların araştırma boyunca en sık içinde buldukları durum akış hali olmuştur. Gevşeme ikinci; ilgisizlik durumu ise üçüncü sırada yer almaktadır. Katılımcıların bu tırmanış seyahati boyunca yaptıkları 4 etkinliğin (kamp etkinlikleri, tırmanma, bakım ve tamir işleri ve boş zaman etkinlikleri) akış modeli kanallarına dağılımı incelenmiştir. En ağır basan kamp ve tırmanma etkinlikleri zorluk düzeyi yüksek olmasından dolayı akış deneyimine karşılık gelmiştir. Bakım ve tamir işleri düşük zorluk içermesinden dolayı sıkılma ve gevşeme durumlarına; boş zaman etkinlikleri ise gevşeme durumuna karşılık gelmektedir.

Skadberg ve Kimmel (2004: 418-419) katılımcıların turistik bir web sitesinde gezinirken akış deneyimini inceleyerek akışın öncül ve sonuçlarını belirlemişlerdir. The Texas Park and Wildlife Department'ın (TPWD) çevrimiçi pazar oluşturmak ve katılımcıları bilgilendirmek amacıyla kuş gözlemciliği üzerine hazırladığı web sitesini ziyaret eden 272 katılımcıdan elde edilen veri analiz edilmiştir. Sonuçlara göre etkileşimlilik ve çekicilik boyutları doğrudan; hız ve kullanım kolaylığı boyutları ise dolaylı olarak akış deneyimine etki etmektedir. Zorluk ve beceri boyutları ile akış deneyimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Akış deneyiminin öğrenme, tutum ve davranış boyutları üzerinde etkileri vardır. Bununla birlikte çekicilik ve öğrenme boyutları tutum boyutunu akıştan daha fazla etkilemektedir. Akış deneyimini de en çok etkileyen öncül çekicilik olmuştur.

Wu ve Chang (2005: 948) çevrimiçi seyahat topluluklarında akış deneyimini incelemişlerdir. Çalışmalarında Taiwan'da en popüler olan üç portaldan 286 çevrimiçi anket yoluyla veri elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre etkileşim ve güven boyutlarından yalnızca etkileşim boyutu akış deneyiminin yaşanmasına öncülük etmektedir. Eğlenme ve zamanın dönüşümü akış deneyiminin özellikleri olarak belirlenirken, web sitesinde işlem yapma niyeti akış deneyiminin sonucu olarak ifade edilmektedir.

Wu ve Liang (2011: 323) Taiwan'da popüler bir macera turizmi etkinliği olan rafting alanında turistlerin akış deneyimini incelemişlerdir. 283 turistten elde edilen anketlerin yapısal eşitlik modeli ile analizi sonucunda turistler rafting etkinliğinde akış deneyimini yaşamaktadır. Zorluk, beceri ve oyunculuk boyutları akış deneyiminin yaşanmasını sağlayan öncüller olarak belirlenmiştir ve bu boyutlar turistlerin akış deneyimi yaşamalarını olumlu yönde etkilemektedir. Rafting etkinliğinde akış deneyiminin boyutları ise kontrol hissi, yoğunlaşma, zamanın dönüşümü olarak belirlenmiştir. Akış deneyiminin sonuçları ise olumlu duygu, doyum ve bağlılık olmuştur. Buna göre turistlerin akış deneyimi yaşamaları etkinlikle ilgili olumlu duygulara sahip olmasını sağlamaktadır. Olumlu duygulara sahip turistler etkinlikten doyum elde etmekte ve doyum, turistlerin işletmeye bağlılıklarını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte araştırmacılar akış deneyimi ile doyum arasında doğrudan bir ilişki tespit edememiştir. Olumlu duygu boyutu iki kavram arasında aracı görevi görmektedir.

Tsaur vd. (2013: 370-371) dağ tırmanışında akış deneyimini incelemiştir. 339 dağcıdan elde edilen verilerin yapısal eşitlik modeli ile analizi sonucunda aşkın deneyim akışın öncülü, mutluluk ise akış deneyiminin sonucu olarak belirlenmiştir. Zorluk ve beceri, açık hedefler, anında geribildirim, göreve odaklanma, kontrol hissi, öz bilinç kaybı ve ototelik eylem ise akış deneyiminin boyutları olarak ortaya konmuştur. Bireyin algı ve kavrayışının ötesindeki güzellik, doğruluk ve teklik anlamına gelen aşkın deneyim ile mutluluk arasında akış deneyimi aracı görevi görmektedir. Bir diğer deyişle aşkın deneyim akış deneyiminin yaşanmasını sağlamakta akış deneyimi de dağcıların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini etkileyerek mutluluğu elde etmesinde önemli bir kaynak olmaktadır. Ayrıca araştırma bulgularına göre dağcılık etkinliğine katılan acemi ve deneyimli bireyler arasında akışın yaşanması noktasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Mackenzie, Hodge ve Boyes (2013: 227) macera turizminin dinamik ve çok evreli (fazlı) doğasını incelemişlerdir. 3 günlük nehir sörfü kursuna katılan 15 katılımcıdan nitel görüşme yoluyla veri elde edilmiştir. 5 tanesi amaçlı olarak acemi katılımcılardan seçilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar nehrin farklı kademelerinde farklı duygu dalgalanmaları yaşamaktadır. Bu dalgalanmalar ise çeşitli faktörlere bağlı olarak oluşmaktadır. Bunlar etkinlikteki zorluk ve sorumluluk düzeylerinin artması; yorgunluk, beslenme gibi fiziksel durumlar; diğer katılımcılar ve eğitmenle etkileşim gibi zihinsel stratejilerdir. Katılımcıların akış tanımlamaları buldukları aşama ve yoğunlaşma durumlarına göre değişmektedir. Ayrıca telik-paratelik kişilik özelliklerinin akış deneyimi ile ilişkisi de bu araştırmada ortaya konmuştur.

Bu bilgiler doğrultusunda bireyin macera temelli etkinliklerde akışı deneyimleme olasılığında söz etmek mümkündür. Bu bağlamda bir macera etkinliğinin öncesinde bireye sunulan bazı unsurlar akışın ortaya çıkmasında etkili olabilir. Etkinlikte yaşanan akış deneyimi de macera turistlerinde bazı olumlu sonuçlara katkı sağlayabilir. Peki yamaç paraşütünde durum nedir? Hangi öncüller yamaç paraşütünde akış deneyiminin yaşanmasını tetikleyebilir? Yamaç paraşütünde akış deneyiminin yaşanması turistlerde hangi sonuçların çıkmasını etkileyebilir? Bir sonraki başlıkta yamaç paraşütünde akışın oluşmasında etkili olabilecek özellikler ve sonuçlar tartışılmaktadır.

2.5. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Öncülleri

Akış deneyimi, farklı bireylerce farklı şekillerde yaşansa da genel anlamda benzer psikolojik koşulların bir araya gelmesi sonucu benzer biçimlerde betimlenmektedir. Akış deneyiminin boyutlarının birleşmesi sonucu ortaya çıkan duygu öylesine içsel ödülleri ile doludur ki, birey yalnızca bu hissi yaşamak uğruna çok miktarda enerji harcayabileceğini hissetmektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 59-60). Akışın oluşmasında etkili olan boyutlar bir arada sağlandığı zaman akışın oluşmaması için bir neden kalmamaktadır. Bu boyutların çeşitli görevler üstlendikleri söylenebilir. Akış deneyiminin boyutlarını akışın öncülleri, özellikleri ve sonuçları olmak üzere üç kategoride sınıflandırmak mümkündür. Akış deneyiminin öncülleri deneyimin gerçekleştirilmesinde varsayılan hazırlayıcı niteliklerdir. Akışın ortaya çıkması için gerekli ön koşullardır. Akışın özellikleri bireyin deneyim sırasında hissettiği, algıladığı özelliklerdir. Akış deneyiminin sonuçları bireyin içsel deneyimini yansıtmaktadır. Bunlar deneyim sonrası bireyin

farkına vardığı nitelikler ve bireye yansıyan etkiler olarak ifade edilmektedir. Csikszentmihalyi açık hedef, geribildirim ve zorluk-beceri dengesini akış deneyiminin öncülleri; eylem ve farkındalığın birleşmesi, yoğunlaşma ve kontrol hissini akışın özellikleri, öz-bilinç kaybı, zamanın dönüşümü ve otomatik eylemi ise akış halinin sonuçları olarak belirtmiştir (akt. Chen, Wigand ve Nilan, 1999: 589). Farklı alanlarda çalışılan alanın kendine özgü özellikleri göz önünde bulundurularak akış deneyiminin öncül, özellik ve sonuçlarına yönelik farklı sınıflandırmalar gerçekleştirildiği ve söz konusu boyutlara eklemeler yapıldığı gözlemlenmektedir (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2. Akış Deneyiminin Öncül, Özellik ve Sonuçlarının İncelendiği Araştırmalar

ARAŞTIRMACI	ÇALIŞILAN ALAN	VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ	VERİ TOPLAMA ZAMANI	BOYUTLAR		
				ÖNCÜLLER	ÖZELLİKLER	SONUÇLAR
Wu ve Liang, 2011	Rafting	Anket	Etkinliğin hemen sonrası	Zorluk beceri dengesi, oyunculuk	Kontrol hissi, göreve odaklanma, zamanın dönüşümü	Olumlu duygu, memnuniyet, bağlılık
Skadberg ve Kimmel, 2004	Turistik bir web sitesinde gezinmek	Çevrimiçi anket	Etkinliğin hemen sonrası	Hız, kullanım kolaylığı, deneyimin çekiciliği, etkileşimlilik, zorluk, beceri, televaroluşluk	Zamanın dönüşümü, hoşlanma	Öğrenmenin artması, tutum ve davranışlarda değişiklikler
Novak, Hoffman ve Yung, 2000	Web uygulamaları	Çevrimiçi anket	Genel akış durumu	Beceri, kontrol hissi, zorluk, uyarılma, televaroluşluk, zamanın dönüşümü, yoğunlaşma	Akış	Keşifsel davranış, olumlu etki
Renard, 2013	Çevrimiçi oyun	Çevrimiçi anket	Etkinliğin hemen sonrası	Zorluk, beceri	Yoğunlaşma, hoşlanma	Ağızdan ağıza iletişim, kişisel bilgilerin paylaşımı
Liao, 2006	Uzaktan eğitim (distance)	Anket	Etkinliğin hemen sonrası	Zorluk, beceri, kontrol hissi, etkileşimlilik	Yoğunlaşma, hoşlanma	Kullanım niyeti, keşifsel kullanım, zamanın dönüşümü
Shin, 2006	Çevrimiçi eğitim	Çevrimiçi anket	Genel akış durumu	Zorluk, beceri, bireysel farklılıklar (yoğunlaşma, cinsiyet ve açık hedef)	Hoşlanma, televaroluşluk, odaklanılmış dikkat, bağlanma, zamanın dönüşümü	Öğrenme başarısı, memnuniyet
Chen, 2006	Web sitesinde gezinmek	Çevrimiçi sinyal kullanımı	Etkinliğin hemen sonrası	Açık hedef, kontrol hissi, anında geribildirim, eylem ve farkındalığın birleşmesi	Televaroluşluk, zamanın dönüşümü, yoğunlaşma, öz-bilinç kaybı	Olumlu etki, hoşlanılan duygular
Hernandez, 2011	Çevrimiçi reklam oyunu	Anket	Etkinliğin hemen sonrası	Beceri, zorluk, televaroluşluk, uyarılma	Akış	Tutum
Egbert, 2003	Eğitim	Anket	Etkinliğin hemen sonrası	Zorluk, anında geribildirim, kontrol, beceri	Yoğunlaşma, eğlenme, öz bilincin kaybı	Doyum, risk alma isteği, keşif, tekrarlama, güdülenme
Ding vd., 2010	Pazarlama	Çevrimiçi anket	Genel akış durumu	Hizmet kalitesi, süreç özellikleri, ürün çeşitliliği	Kontrol, beceri, yoğunlaşma, interaktiflik, zorluk	Doyum
Zhou, 2013	Mobil TV	Mobil anket	Genel akış durumu	Kullanım kolaylığı, hız, içerik kalitesi	Eğlence, kontrol, yoğunlaşma	Kullanışlılık, kullanım niyeti
Liao, 2006	Eğitim	Anket	Etkinlik sonrası	Beceri, zorluk, kontrol interaktiflik	Akış	Keşifsel kullanım, zamanın dönüşümü

Alanyazın incelemesinde akış deneyiminin öncülleri olarak adlandırılan niteliklerin etkinlik ve bireyin performansının henüz başladığı zamanda ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Novak, Hoffman ve Yung, 2000; Renard 2013; Liao, 2006; Shin, 2006; Chen, 2006; Hernandez, 2011). Söz konusu yaklaşım macera turizmi alanında akış deneyiminin incelendiği araştırmalarda da görülmektedir (Wu ve Liang, 2011; Pomfret, 2006; Skadberg ve Kimmel, 2004). Bir diğer deyişle birey bir macera ürünü satın almakta, birey etkinliği gerçekleştirmeye başladığında akışın öncülleri akış deneyiminin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bununla birlikte akış deneyimi birey macera ürünü satın aldığı anda da başlamış olabilir.

Birey macera ürünü satın aldıktan sonra etkinliği gerçekleştirmeden önce kendi performansını zihninde prova ederek akışı yaşayabilir. Zihinsel canlandırma bireyin etkinlikten önce bir diğer deyişle fiziksel performanstan önce etkinliği zihninde gerçekleştirmesine olanak vermektedir. Lomax'a (2011: 94) göre zihinsel canlandırma, fiziksel olarak bir etkinliği yerine getirmeden bireyin bir beceriyi zihninde prova etmesini ifade etmektedir. Macera etkinliklerinin öğretilmesi sürecinde bu yaklaşımın kolaylıkla kullanılabilmesinin savunulduğu zihinsel canlandırma, bireyin performansa hazırlanmasında, etkinlikteki problemleri çözmede ve riskli etkinliklerdeki bazı duyguların üstesinden gelmede bireye zihinsel bir beceri kazandırmaktadır. Zihinsel canlandırma başarıma duygusu ile bağlantılıdır. Kuşkusuz ki zihinsel canlandırma bir becerinin fiziksel olarak gerçekleştirilmesinin yerini tutmayacaktır. Ancak fiziksel pratiğin yanı sıra zihinsel canlandırmanın da kullanılması becerinin etkili bir şekilde gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu durumda bireyin yamaç paraşütünü fiziksel olarak gerçekleştirmeden önce akış deneyiminin ortaya çıkmasına öncülük eden birtakım öncüllerin varlığından söz etmek mümkündür.

2.5.1. Kontrol Hissi

Csikszentmihalyi'ye (2005: 73) göre birey koruyucu düzenlerin sunduğu güvenlik duvarından çıkmaya istekli olmadığı takdirde kontrol hissini yaşayamaz. Bu durumda macera etkinlikleri gibi çoğunlukla tehlike içeren olaylarda bireyin kontrol hissini elinde bulundurması akışın yaşanmasına yardımcı olacaktır. Burada önemli olan bireyin yaptığı etkinlikte gerçekten kontrol sahibi olması değil, kontrol sahibi olma olasılığıdır. Bir diğer deyişle akış, tehlikeden değil bireyin tehlikeyi en aza indirmesini sağlayacak kontrol hissinden kaynaklanmaktadır. Bu

nedenle akışı deneyimleyenlerin hastalıklı bir heyecan duygusundan ziyade tehlikeyi kontrol etmenin verdiği sağlıklı ve olumlu bir duyguya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Çeşitli alanlarda akış deneyiminin incelendiği çalışmalarda kontrol hissini akışın öncülü olarak belirtildiği görülmektedir. Örneğin, Liao (2006: 48) uzaktan öğrenme sisteminde bireyin akış deneyimi yaşamasını sağlayacak öncüllerden birinin kontrol hissi olduğu savunmaktadır. Uzaktan eğitim sisteminde geleneksel sınıflara kıyasla öğrencilerin karışık bir sistemi yönetmesi gerektiğinden bu etkinliği gerçekleştirirken kontrol hissini kendilerinde olduğunu hissetmeleri öğrencilerin akış deneyimi yaşamasında önemli olmaktadır. Tayvan'da 271 uzaktan eğitim öğrencisi ile yapılan araştırma sonuçlarına göre kontrol hissi akış deneyimi ile en yüksek ilişkiye sahip belirleyicilerden biridir.

Chen, Wigand ve Nilan'a (2000: 273) göre bireyin akış deneyimi yaşamasında belirlilik düzeyi önemlidir. Ne aşırı belirsizlik ne de aşırı belirlilik durumları akış halinin oluşmasını sağlamamaktadır. Bireyin yaptığı etkinliğin belirliliği kontrol hissi ile elde edilmektedir. Araştırmada internette gezinen 304 katılımcıdan çevrimiçi anket yoluyla veri elde edilmiştir. Sonuçlara göre katılımcılar internette gezinirken kontrol hissine ulaşmakta ve akışı yaşamaktadır. Bu nedenle kontrol hissini akışın önemli öncüllerinden biri olduğu iddia edilmektedir.

Egbert (2003: 499) yabancı dil sınıflarında öğrencilerin akış deneyimini yaşayıp yaşamadığını incelemiştir. Kontrol hissi akış deneyiminin yaşanmasında önemli bir öncül olarak görülmektedir. İspanyolca kursunda farklı sınıflardan katılan 13 öğrenci ve öğretmenleri bu araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma bulgularına göre yabancı dil eğitimi veren sınıflarda öğrenciler akış deneyimi yaşamaktadır. Öğrenciler kontrol hissini yaşamakta ancak bu his bireylere göre farklılık göstermektedir.

Seifert ve Hederson (2010: 284) 20 kaykaycının içsel güdülerini ve bunun akış deneyimine etkilerini incelemiştir. Etnografik bir araştırmanın yürütüldüğü çalışmada katılımcılardan elde edilen veri özgürlük hissi ve özerkliğin kaykay etkinliğine katılmada ve akış deneyiminin yaşanmasında önemli unsurlar olduğunu göstermiştir. Kaykaycılar özgürlük unsurunu ise kontrol hissi ile tanımlamaktadır. Kontrol hissi bireyde başarmaya karşı inanç oluşturmada ve amaca odaklanmayı

sağlamaktadır. Kaykaycılar bu his sayesinde er ya da geç başarıya ulaşmak için başarısızlıkları ile yüzleşme konusunda ısrarcı olabilmektedir. Bu durum ise akış ile sonuçlanmaktadır.

Yamaç paraşütünde birey farklı ve çoğunlukla riskli algılanan bir çevrede deneyimi önceden zihninde prova ederek kontrol hissini algılamak isteyebilir. Lomax'a (2011: 94) göre etkinlikteki performansın ve olası problemlerin farklı bakış açılarıyla önceden düşünülmesi ve hatta mümkünse bu olasılıklara önceden çalışılması fiziksel pratiği destekleyebilecek bir durumdur. Birey etkinliğin gerçekleştirileceği çevreyi önceden zihninde canlandırarak çevreyle ilgili ipuçları elde edebilir. Bireyin yamaç paraşütü etkinliğinde deneyimden önce kontrol hissini elde etmesi akış deneyiminin yaşanmasına öncülük edebilir.

2.5.2. Zorluk-Beceri Dengesi

Csikszentmihalyi'ye (1990: 3) göre en iyi anlar bireyin zor ya da yapmaya değer bir şeyi başarıyla tamamlamak için fiziksel veya zihinsel sınırlarını bir diğer deyişle becerilerini genişletmesi ile meydana gelmektedir. Zorluk kavramı bir etkinlikte ortaya çıkabilecek fırsatlar olarak ifade edilirken (Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 27) beceri etkinlik boyunca bireyin karşılaştığı görevleri yapabilme kapasitesine karşılık gelmektedir (Shin, 2006: 706). Csikszentmihalyi'ye (2005: 61) göre beceri simgesel bilgileri yönlendirebilme yeteneğidir. Ayrıca her etkinlik uygun beceriler gerektiren birtakım zorluklar içermektedir. Etkinlik için uygun becerilere sahip olmayanlar için etkinlik anlamsızdır. Bu nedenle yapılan etkinlikten zevk alabilmek için etkinlikteki eylem fırsatları bir diğer deyişle zorluğun bireyin becerileri ile uyumlu olması gerekmektedir.

Akış deneyimi bireyin kişisel gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Seifert ve Hedderson'a (2010: 289) göre kaykaycılar kendilerini geliştirmek istedikleri için yaptıkları etkinlikteki zorluk düzeyini artırmaktadır. Böylece becerilerini geliştirme olanağı bulmaktadır. Zaman zaman performanslarında aksaklık olsa da bu durum nedeniyle hayal kırıklığı yaşasalar da kaykaycılar bir süre etkinlikle ilgili düşünüp tekrar tekrar denemeyi tercih etmekte ve kendilerini geliştirmektedir. Dolayısıyla yapılan etkinlikte zorluk-beceri dengesinin sağlanması bireyin akışa ulaşmasında etkili bir öncüdür.

Asakawa (2004: 143) Japon üniversite öğrencilerinin günlük yaşamlarındaki akış deneyimlerini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre yüksek düzeyde zorluk ve yüksek düzeyde beceri akış deneyimini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca ototelik öğrencilerin algılanan zorluk-beceri düzeylerinin ototelik olmayan öğrencilere göre daha fazla dengede olduğu tespit edilmiştir. Ototelik öğrenciler zorluk-beceri dengesini olumlu bir şekilde algılamak ototelik olmayan öğrenciler için zorluk-beceri dengesi olumsuz bir durumdur.

Wu ve Liang (2011: 317) rafting etkinliğinde turistlerin akış deneyimlerini incelemiştir. Tayvan’da 283 rafting turistinden anket yoluyla veri elde edilmiştir. Araştırma sonuçları rafting etkinliğinde turistin akış deneyimi yaşamasını sağlayan öncüller arasında zorluk-beceri dengesinin olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Birey yamaç paraşütü etkinliğine katılmadan önce zihninde zorluk ve beceri dengesini kurma eğilimindedir. Wu ve Liang (2011: 319) turistlerin rafting etkinliğine katılmadan önce kürek çekme, hayat kurtarma gibi bilgileri bir diğer deyişle raftinge özgü birtakım becerileri önceden edinmek istediğini ve talimatları takip ettiklerini ifade etmektedir. Bireyin etkinliği önceden zihninde canlandırması zihinsel becerisinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Lomax, 2011: 94). Birey etkinlikteki zorluklar ile kendi becerilerinin uyumlu olduğunu algıladığı takdirde akış potansiyel bir şekilde oluşmaktadır. Birçok araştırmacı (Renard, 2013: 94; Shin, 2006: 719; Novak, Hoffman ve Yung, 2000: 27) zorluk-beceri dengesinin uyumlu olup olmadığının birey tarafından algılanmasından söz etmektedir. Bireyin yamaç paraşütündeki zorlukları göz önünde bulundurarak becerilerini önceden zihninde karşılaştırması bu algının oluşmasında ve dolayısıyla akış halinin deneyimlenmesinde etkili olabilir.

Yamaç paraşütü etkinliğinde atlama yapılan zirvenin yüksekliği, hava şartları vb. gibi durumlar etkinlikteki zorluğu ifade etmektedir. Bu durumda bireyin yamaç paraşütü etkinliğinin sunduğu zorluklar ile uyumlu becerilere sahip olması zorluk-beceri dengesini kurarak akışın yaşanmasında etkili olacaktır. Bireyin bu deneyimi yaşamadan önce etkinliğin yapılacağı bölge ve hava koşulları ile ilgili bilgi edinmesi bir diğer deyişle zorluklara karşı kendi becerilerini zihninde canlandırması deneyimden önce akışın yaşanmasını sağlayabilir.

2.5.3. Yoğunlaşma

Csikszentmihalyi'ye (2005: 70) göre birey zevkli etkinlikleri gerçekleştirirken tamamen işe odaklanmakta ve böylece zihinde ilgisiz bilgilere yer kalmamaktadır. Birey zamansal olarak etkinliğe odaklanmanın ötesinde yalnızca çok iyi seçilmiş bilgilerin farkındalığa girmesine izin vererek normalde zihinden geçen tüm rahatsız edici düşünceleri bir süre için bekletmektedir. Bireyin yaptığı etkinliğe odaklanması psikik düzenliliği elde ederek akışı deneyimlemesini sağlamaktadır.

Yoğunlaşma, sınırlı bir uyaran alanında dikkati toplamak anlamına gelmektedir. Novak, Hoffman ve Yung (2000: 22-24) tüketicilerin çevrimiçi çevredeki akış deneyimlerini incelemiştir. İnternette gezinirken tüketici tamamen web'teki etkileşime yoğunlaşmakta ve bunun dışında etkinlik ile ilgisi olmayan her algı ve düşünce bu etkileşim dışında bırakılmaktadır. Çünkü etkinlik dışındaki her şey o an için anlamını yitirmektedir.

Seifert ve Hedderson'a (2010: 286) göre kaykaycılar için akış deneyimi bir kaçış anlamına gelmektedir. Kaykay etkinliğinde bireyin etkinliği yoğunlaşması kaçış anlamına gelmektedir. Kaykaycılar için etkinlikte başarılı bir performans sergilenmesi için yoğunlaşma gerekmektedir. Performansa odaklanmak uyaran alanını daraltarak bireyin tek bir şeye odaklanmasını sağlamaktadır.

Yamaç paraşütü etkinliğinde bireyin etkinliği yapmadan önce etkinliğe yoğunlaşarak akış deneyiminin yaşanmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Lomax'a (2011: 94) göre bireyin etkinliği gerçekte yapmadan önce yapıyormuş gibi hareketleri düşünmesi fiziksel deneyime yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Birey etkinliği gerçekleştirmeyi beklerken etkinliğe yoğunlaşarak bunu zihninde canlandırması gerçek deneyimi yaşamasına yardımcı olmaktadır. Bu durumda bireyin yamaç paraşütündeki hareketlere yoğunlaşarak deneyimi zihninde canlandırması etkinlikten önce akışı yaşamasına olanak tanıyabilir.

2.5.4. Heyecan Arama Davranışı

Dürtülerin optimal düzeylerine yönelik tartışmalar 19 yy'a kadar geriye dayandırılmaktadır. 1960'lı yıllarda Berlyne, konuyla ilgili görüşleri geliştirmiş ve bireyde dürtü düzeyinin optimal değerlerin altında ya da üstünde olması halinde,

bir diğ er deyiş le bireyin optimal düzeyinde denge olmadığında bireyin dengeyi sağlayacak durumları araştıracağını ifade etmiştir. Marvin Zuckerman ise bu görüş ten yola çıkarak optimal dü rtü düzeyinin bireye göre farklılıklar göstereceğini iddia etmiş ve heyecan arama kuramını ortaya koymuştur. Zuckerman heyecan aramayı ilk yıllarda “yeni, karmaş ık ve çeş itli duygu ve deneyimleri yaşamak uğ runa fiziksel ve sosyal riskleri gö ze alma isteğini tanımlayan bir özellik” olarak ifade etmiştir (Lepp ve Gibson, 2008: 740).

Arnett (1994: 290) heyecan arama davranış ında yenilik kavramının riskten önce gelen bir gü dü aracı olduğunu ö ne sürmektedir. Zuckerman’ın orijinal tanımındaki bireyin ‘yenilik ve karmaş ıklık’ arayış ına karşı ‘yenilik ve yoğunluğ un’ daha ön plana çıktığını savunmaktadır. Lepp ve Gibson da (2008: 741-742) heyecan arama davranış ında yenilik kavramının riskten önce gelen bir gü dü aracı olduğunu tartışmaktadır. Bu durumda heyecan arama davranış ı yenilik ile olumlu yönde; zarardan kaçınma davranış ı ile olumsuz yönde bir ilişkiye sahiptir. Böylece Zuckerman’ın orijinal tanımını bireyin çeş itli, ‘yeni’, karmaş ık ve ‘yoğ un’ duygu ve deneyim arayış ı içerisinde olması ve deneyimi yapmak uğ runa fiziksel, sosyal, yasal ve finansal riskleri gö ze alma isteği olarak değ iştirmişlerdir. Tanımdan yenilik arayış ı ve risk almanın heyecan arama davranış ında birbirine bağı mlı olduğu sonucuna ulaş ılabilmektedir.

Heyecan arama kuramı çoğ unlukla alış ık olunmayan durumlarda ya da yeni uyaranlarda bireyin cesareti veya araştırmacılığ ı ile ilişkilili tutulmuştur. Heyecan arama tanımı 1979’da ilk kez yayınlandığı ndan bu yana çok az bir değ işiklik geçirmiştir. Buna göre temel değ işiklik “yoğ unluk” kavramının heyecanın bir özelliğ i olarak eklenmesi ve yüksek düzeyde heyecan arayanlar için yoğ unluğ un iç sel bir ödül olması düşük düzeyde heyecan arayanlar için ise caydırıcı bir unsur olması şeklinde gerçekleş miştir (Zuckerman, 2007: 48).

Heyecan arama kuramı bir kiş isel özellik bir de durum olmak üzere iki şekilde ayrılmaktadır. Heyecan arama kuramının kiş ilik özelliğ i yeni bir durumda yüksek düzeyde heyecan arayanların diğ erlerine kıyasla daha az risk algılama eğ ilimini tanımlamaktadır. Heyecan aramanın durumsal özelliğ i ise bireyin yeni bir durumla karşı karşıya kaldığında olumlu hisler deneyimlemesi ile ilgilidir (Zuckerman, 1996: 125). Bu çalış mada yamaç paraş ütünün aktif bir katılım gerektirmesi ve bireyin olumlu ya da olumsuz yaklaş ımının akış deneyiminde

etkileyici olacağı varsayımı nedeniyle heyecan arama kuramının durumsal yaklaşımı benimsenmiştir.

Heyecan arama kuramına farklı bakış açıları ile yaklaşmak mümkün olmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri psikobiyolojik bakış açısidir. Zuckerman, heyecan arama davranışını türlerin hayatta kalmak için potansiyel yiyecek kaynaklarına doğru hareket etme ya da bu kaynaklardan uzaklaşma davranışlarına dayandırarak, yüksek ve düşük düzeyde heyecan arama davranışı gösteren türlerin yiyecek kaynaklarına yaklaşımlarının farklı olacağını öne sürmüştür. Buna göre yüksek düzeyde heyecan arayan türler, yeni yiyecek kaynaklarına ulaşmayı bir avantaj olarak görmektedir. Yeni yiyecek kaynaklarına ulaşımı riskli gören düşük düzeyde heyecan arayan türler ise böyle bir işe kalkışma konusunda isteksiz olacaktır. Türler arasındaki bu keşifsel açıklama insanlardaki heyecan arama davranışına da bir temel oluşturmaktadır. Toplum savaşlar, keşifler gibi özel roller için yüksek düzeyde heyecan arayan bireylere ihtiyaç duyduğu gibi daha monoton ve düşük riskli işler için de düşük düzeyde heyecan arayan bireylere ihtiyaç duymaktadır (Zuckerman, 1996: 126).

Heyecan arama davranışına getirilen ikinci yaklaşım psikofizyolojik bakış açısidir. Psikofizyolojik yaklaşıma göre heyecan arama davranışı beyindeki kimyasal reaksiyonlar ile ilişkilidir. Bu yaklaşım bireyin sosyal ve fiziksel çevredeki keşifsel davranışını dopamin ile açıklamaktadır. Yüksek düzeyde heyecan arayan birey yeni sosyal ve fiziksel çevreler keşfettiğinde, beyinde uyarılmayı tetikleyen kimyasal nörepinefrin maddesi salgılanmaktadır. Düşük düzeyde heyecan arayan bireyde ise bireyi heyecan aramadan uzaklaştıracak serotonin maddesi salgılanmaktadır. Buna göre heyecan arama davranışı yüksek düzeyde dopamin (yüksek düzeyde heyecan arayanlar için) ve yüksek düzeyde serotonin (düşük düzeyde heyecan arayanlar için) ile ilişkili bulunmuştur (Zuckerman, 1990: 338).

Heyecan arama davranışını açıklamadaki üçüncü yaklaşım ise sosyal öğrenmedir. Yukarıda bahsi geçen psikobiyolojik ve psikofizyolojik yaklaşımlar bireyin heyecan arama eğiliminden bahsetmektedir. Sosyal öğrenme modeli ise bireyin öğrenmek için heyecan arama davranışına eğilim gösterdiğini öne sürmektedir. Buna göre bireyin heyecan arama düzeyleri kendi deneyimlerinden veya başkalarının deneyimlerinden etkilenebilmektedir (Stegman, 2010: 5).

Heyecan arama davranışı sergileyenlerin yüksek düzeyde risk içeren etkinlikleri tercih etmesi, onların umursamaz oldukları anlamına gelmemektedir. Trimpop, Kerr ve Kirkcaldy (1999: 250) çalışmalarında heyecan arayan bireylerin riskli bir etkinliğe katılmadan önce plan yaptıklarını ve etkinliğe önceden hazırlandıklarını ifade etmektedir. Buna göre bireylerin kişisel kontrolü ellerinde bulundurmaları riskli etkinliklere katılmada önemli bir rol oynamaktadır. Trimpop vd. (1999: 250) bu noktada Apter'in (1982) "koruyucu çerçeveler" kavramına da atıfta bulunarak bireylerin kendilerine zarar verecek bir duruma düşmeden, tehlikeli etkinliklerdeki duyguları yaşamaktan hoşlandıklarını ifade etmektedir. Heyecan arayanlar ölüm arzusu içinde değildirler.

2.5.4.1. Heyecan Arama Kuramının Boyutları

Kuramın öncüsü heyecan arama davranışı ile bireylerin optimal uyarılma düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Yapılan etkinlik bireyin uyarılma düzeyini karşılamadığı takdirde birey deneyimden memnun olmamaktadır. Heyecan arama farklı düzeylerde olabilmektedir. Heyecan aramanın boyutlarını oluşturan bu düzeyler; heyecan-macera arama, deneyim arama, şartlı refleks yitimi ve can sıkıntısı hassasiyeti olarak sayılmaktadır.

Şartlı refleks yitimi ve deneyim arama boyutları heyecan arama davranışının sosyal anlamda daha az kabul edilebilir biçimlerini yansıtmaktadır. Heyecan-macera arama boyutu ile can sıkıntısı hassasiyeti boyutları ise heyecan arama davranışının sosyal anlamda daha fazla kabul edilebilir biçimlerini temsil etmektedir (Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Lorch ve Donohew, 2002: 403).

Heyecan-Macera Arama (Thrill and Adventure Seeking-TAS) boyutu bireyin macera ve heyecan arayışını temsil etmektedir (Eachus, 2004: 145). Birey kendisine eşsiz duygular sunan riskli, zorlayıcı, maceracı (Fuchs, 2013: 82; Pizam, Reichel ve Uriely, 2001: 20) hız, tehlike (Wang, Wu, Peng, Lu, Yu, Wang, Fu ve Wang, 2000: 170) ve heyecan (Breivik, Roth ve Jorgensen, 1998: 372) içeren etkinlik ve sporlara katılmayı istemektedir. Alışık olunmayan duyguları sağlayan etkinliklerin tercih edildiği bu boyutta paraşütle atlama, dalış ve kayak gibi macera etkinlikleri yer almaktadır (Jack ve Ronan, 1998: 1069).

Deneyim Arama (Experience Seeking-ES) grubundakiler yeni deneyimler arayışı içindedir (Eachus, 2004: 145). Geleneksel olmayan bir yaşam tarzına sahip

olan bireyler zihin ve duyguların aracılığıyla yeni heyecanlar yaşamak istemektedir. Müzik, sanat, seyahat ve sosyal birliktelikler bu tarz deneyimlerin yaşanmasına olanak tanımaktadır (Fuchs, 2013: 82; Pizam, Reichel ve Uriely, 2001: 20; Wang vd., 2000: 170; Jack ve Ronan, 1998: 1069). Bu bireylerin, seyahatlerinde başkalarının çok fazla bilmedikleri çekim yerlerine gitme ve alışık olunmayan etkinlikleri gerçekleştirme konusunda istekli olduklarını ifade etmek mümkündür.

Şartlı Refleks Yitiminde (Disinhibiton-DIS) yer alan bireyler sosyal anlamdaki engellemeleri görmezden gelme eğilimindedir (Eachus, 2004: 145). Davranışlarına kısıtlama getirmekten hoşlanmayan bu bireyler (Fuchs, 2013: 82; Pizam, Reichel ve Uriely, 2001: 20, Wang vd., 2000: 170; Breivik, Roth ve Jorgensen, 1998: 372) kumar, alkol kullanımı, partiler ve cinsel içerikli davranışlarda bulunmaktadır (Jack ve Ronan, 1998: 1069). Bu gruptaki bireyler göreceli olarak serbest davranışlar sergilemektedir. Dolayısıyla içki alışkanlığı, madde kullanımı, kumar, cinsel deneyim konularına yatkındırlar.

Can Sıkıntısı Hassasiyeti (Boredom Susceptibility-BS) boyutu yeniden uyarılma ihtiyacını ve hareketliliği temsil etmektedir (Breivik, Roth ve Jorgensen, 1998: 372). Bu grupta yer alan bireyler önceden tahmin edilemeyen şeyleri yapmaya ve hareketli olmaya eğilimlidir (Eachus, 2004: 145). Rutin, monoton, tekrarlayıcı ve sabit durumlardan çabuk sıkılmaktadırlar (Jack ve Ronan, 1998: 1069; Fuchs, 2013: 82; Pizam, Reichel ve Uriely, 2001: 20; Wang vd., 2000: 170).

2.5.4.2. Turizm Alanında Heyecan Arama Davranışına Yönelik Araştırmalar

Heyecan arama kuramı turistik tercih ve davranışları anlamak için yürütülen çalışmalarda kullanılmıştır. Örneğin Zuckerman (1979) heyecan arama davranışının algılanan risk ve seyahat arasındaki ilişkisini ortaya koymuştur. Buna göre düşük düzeyde heyecan arayanlar risk içeren seyahatlerde daha fazla kaygı hissetmektedir. Yüksek düzeyde heyecan arayanlar için risk olumlu yönde bir uyaran olmuştur (akt. Lepp ve Gibson, 2008: 742). Lepp ve Gibson (2008: 746) ise çalışmasında Zuckerman'ın (1979) aksine hem düşük hem de yüksek düzeyde heyecan arayan turistlerin riski benzer şekilde algıladıklarını bulmuştur.

Eachus (2004: 151), Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Lorch ve Donohew (2002) tarafından geliştirilen Özet Heyecan Arama Ölçeği'nin (BSSS) turistlerin

tatil tercihlerini açıklamadaki geçerliliğini test etmiştir. Turistlerin tatil tercihlerinde macera, plaj, kültür ve rahatına düşkünlük olmak üzere dört temel baz alınmıştır. 111 üniversite öğrencisinden veri elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre özet heyecan arama ölçeği turistlerin tatil tercihlerini açıklamada yararlı bir araçtır. Turistlerin tatil tercihlerinden biri olan macera ve rahatına düşkünlük ile heyecan arama boyutlarından deneyim arayışı arasında yüksek bir ilişki belirlenmiştir. Can sıkıntısı hassasiyeti ve heyecan-macera arama boyutları ise tatil tercihlerinden plaj ile ilişkili bulunmuştur. Şartlı refleks yitimi boyutunun ise plaj ve kültürel tatil tercihleri ile ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar Özet Heyecan Arama Ölçeği kullanılarak heyecan arama davranışının turistlerin tatil tercihlerini tahmin etmede kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Galloway ve Lopez (1999: 665) heyecan arama davranışı ile turistlerin ulusal parklara karşı tutumlarını incelemiştir. Arnett'in geliştirdiği 20 maddelik heyecan arama envanteri ile 100 üniversite öğrencisinden veri elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre heyecan arama davranışı ulusal parklarda yaban hayatını tercih etme, yeni insanlarla tanışma ve zorlu ve uyarıcı etkinlikler gerçekleştirme amacıyla ulusal parkları ziyaret etme ile pozitif yönlü bir ilişki içindedir. Aynı zamanda heyecan arama davranışı uzak yerlerdeki ulusal parkları ziyaret etmede gönülsüzlük ve potansiyel anlamda tehlikeli hayvanlardan uzak durma ile negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir.

Fuchs (2013: 81) 579 İsraili sırt çantalı gezgin öğrenci üzerinde anket, 12 üniversite öğrencisi ile görüşme yoluyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Sırt çantalı gezginlerin heyecan arama davranışı ile risk algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacı heyecan arama davranışı ile seyahatteki risk algısı arasında negatif yönde bir ilişki belirlemiştir. Örneğin sosyal anlamda yüksek düzeyde uyarıcı olanlar, sosyal tehlike içeren durumlardan (kalabalık, ticari yerler gibi) daha az endişe etmektedir.

Pizam, Reichel ve Uriely (2001: 17) İsrail'de 349 üniversite öğrencisi üzerinde Zuckerman'ın Heyecan Arama Ölçeğini uygulamıştır. Araştırma yüksek düzeyde heyecan arayanların ekstrem sporları içeren etkinlikleri tercih ettiklerini buna karşılık düşük düzeyde heyecan arayanların ise kültürel ve doğal çekicilikler ile insan yapısı yerleri görmeyi ve geleneksel sporları içeren etkinlikleri yapmayı tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Yüksek düzeyde heyecan arayanlar

seyahatlerini kendileri düzenlerken düşük düzeyde heyecan arayanlar rehber içeren paket turları ve/veya aile ve arkadaşlarla seyahati tercih etmektedir.

Gilchrist, Povey, Dickinson ve Povey (1995: 516) Afrika'da karayolu seyahati ile tatil yapmış 47 İngiliz turist üzerinde heyecan arama ölçeğini test etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre macera turistleri ile kontrol grubu arasında heyecan arama davranışı açısından farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık özellikle heyecan-macera arama boyutu ile deneyim arama boyutu arasında çıkmıştır. Bir diğer deyişle kontrol grubu ile karşılaştırıldığında macera turistleri heyecan arama davranışının özellikle söz konusu iki boyutunda yüksek skorlar rapor etmiştir. Katılımcıların yaşları açısından herhangi bir farklılık bulunmayan araştırmada toplam heyecan arama davranışında kadınların heyecan arama davranışı erkeklere oranla daha yüksek çıkmıştır.

Bahsi geçen araştırmalar heyecan arama kuramı ile turizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra heyecan arama kuramının macera temelli etkinliklerdeki durumunu inceleyen çalışmalardan da bahsetmek mümkündür.

Heyecan arama davranışı ile ekstrem sporlar arasındaki ilişkinin varlığı araştırmalarla desteklenmektedir. Örneğin paraşütçülük (Hymbaugh ve Garrett, 1974), yelken kanat ve oto yarışları (Straub, 1982), motosiklet sürüşü (Brown vd., 1974), tüplü dalış (Heymen ve Rose, 1980), dağ tırmanışı (Robinson, 1985; Fowler, Von Knorring ve Orelan, 1980), Alp disiplini kayak (Bouter vd., 1988) gibi yüksek düzeyde risk içeren etkinliklerde (akt, Pizam, Reichel ve Uriely, 2002: 22) heyecan arama davranışı test edilmiştir.

Zarevski vd.'ye (1998: 764) göre heyecan arama davranışı ile spor arasındaki ilişki sıklıkla kullanılan bir yapıdır. Buna göre yüksek düzeyde heyecan arayanlar etkinlikteki potansiyel riski düşük olarak tahmin etme eğilimindedir. Dolayısıyla riskli etkinliklere katılma yatkınlığı daha fazladır. Ayrıca madde kullanma, hızlı araba sürme gibi yasal olmayan etkinliklerden farklı olarak yüksek düzeyde riskli bir spor etkinliğine katılmak, sosyal anlamda da kabul edilebilir bir uyarıcı arama yöntemidir. Sporcu bireylerin spor etkinliklerine katılmada yüksek düzeyde heyecan aradıkları, araştırmalarla desteklenmektedir. Buna göre örneğin atletler, polisler ve itfaiyeciler ile karşılaştırıldığında daha yüksek heyecan arama davranışına sahiptir.

Boldak ve Guszkowska (2013: 207) havadalışı sporu yapanların risk alma ve uyarılma konusunda homojen bir grup olup olmadıklarını incelemiştir. 73 yeni başlayan (10'dan fazla atlayış gerçekleştirmiş) ve 70 uzman (100'den fazla atlayış gerçekleştirmiş) olmak üzere toplam 143 paraşütçü ile araştırma yürütülmüştür. Katılımcılar risk konusunda riskten kaçınanlar, heyecan arama davranışı gösterenler ve ılımlılar olmak üzere üç kümeye ayrılmıştır. Araştırmaya göre havadalışı sporunu gerçekleştirenler heterojen özelliktedir. Bir diğer deyişle katılımcıların havadalışı sporuna katılmalarını sağlayan risk algısı bireylere göre farklılık göstermektedir. Araştırma sonuçları heyecan arayan bireylerin heyecan arama davranışının dört boyutunda da yüksek skorlara ulaştığını göstermektedir. Heyecan arayan bireyler kendilerine yüksek düzeyde uyarılma sağlayacak hızlı etkinlikleri üstlenmek konusunda isteklidir. Bu bireyler kendilerine heyecan sağlayan, riskle ilişkili ve doyuma ulaştırıcı dürtüsel davranışları sergileme eğilimindedir. Heyecan arayan bireyler havadalışı atlaması yapmadan önce herhangi bir kaygı yaşamamakta bununla birlikte atlayış sonrası kaygı hissetmektedir. Buradaki kaygı hissi uyarılma ile ilişkilidir ve yüksek düzeyde uyarılmanın sürdürülmesini sağlamaktadır.

Breivik, Roth ve Jorgensen (1998: 365) 14 acemi ve 21 uzman paraşütçünün kişilik yapılarını, psikolojik durumlarını ve kalp atış hızını incelemiştir. Eysenck'in kişilik ölçeği ile Zuckerman'ın heyecan arama ölçeğinin kullanıldığı araştırma sonuçlarına göre acemi ve uzman paraşütçüler arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre uzman paraşütçüler heyecan arama davranışının deneyim arama boyutu ile en yüksek ilişkiye sahiptir. Ayrıca can sıkıntısı hassasiyeti boyutu hariç heyecan arama davranışının diğer üç boyutu ile paraşütçülerin atlama sayısı arasında bir ilişki söz konusudur. Buna göre uzman paraşütçülerin acemilere kıyasla daha fazla heyecan arama davranışı içinde olduğu ifade edilmektedir.

Yüksek düzeyde heyecan arayanlar düşük düzeyde heyecan arayanlara oranla özellikle doğada tehlikeli olarak nitelendirilen deneyimler için daha fazla gönüllü olmaktadır. Yüksek düzeyde heyecan arayanlar daha fazla seyahat etmekte, daha az bilinen yerleri tercih etmekte ve riskli durumlarda daha az kaygı yaşamaktadır. Yüksek düzeyde heyecan arayanlar kaya tırmanışı, tüplü dalış, yelken kanat sporu ve paraşütle atlama gibi sporlara daha fazla katılma eğilimindedir. Bu bireyler için spor uyarılma düzeyini artırmak için bir yöntem olmaktadır. Bununla birlikte belli sporlar risk içermesine rağmen yüksek düzeyde

heyecan arayanlar becerilerini geliştirerek ve planlama yaparak riskli durumları azaltmakta ve bu sporlara katılmaktadır (Roberti, 2004: 268).

Bireyin macera temelli etkinliklerde heyecan arama davranışının (Lepp ve Gibson, 2008; Eachus, 2004; Gilchrist, Povey, Dickinson ve Povey, 1995; Fuchs, 2013; Pizam, Reichel ve Uriely, 2001) ve akış deneyiminin (Wu ve Liang, 2011; Cater, 2006; Ewert ve Hollenhorst, 1997; Pomfret, 2006) ayrı ayrı incelendiği çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Alan yazında macera temelli bir etkinlikte akış deneyiminin bir öncülü olarak heyecan arama davranışı ele alınmamıştır. Bununla birlikte heyecan arama davranışı akış deneyimine ulaşmada önemli ipuçları sunmaktadır.

2.5.4.3. Heyecan Arama Davranışı ve Akış Deneyimi

Alanyazın incelemesinde heyecan arama davranışı ve akış deneyimi arasındaki olası ilişkinin yürütüldüğü bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bölümde heyecan arama ve akış kavramlarının benzer özelliklerinden yola çıkarak iki kavram arasındaki olası ilişki ortaya konmaktadır. Heyecan arama davranışı ve akış deneyiminin bazı benzerliklerinden söz etmek mümkündür. Örneğin her iki kuram da bireyin güdülerini açıklama çabasıdır. Her iki kuram aynı zamanda güdülerin bilişsel ve duygusal yönüne dikkat çekmektedir.

Heyecan arama davranışının ilişki içerisinde olduğu çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlardan biri telik ve paratelik durumlardır. Telik ve paratelik durumlar ters kuram prensibinde yer alan 4 metamotivasyonel çiftlik durumdan biri olarak ortaya konmaktadır (Mackenzie, Hodge ve Boyes, 2011: 217).

Paratelik bireyler heyecan aramakta ve uyarılmadan hoşlanmaktadır. Telik bireyler ise ağırbaşlıdır ve kaygıdan kaçınmaktadır. Paratelik bireyler yaptıkları etkinlikte daha fazla zorluk tercih etmekte ve düşük düzeyde heyecanı sıkıcı bulmaktadır. Buna karşılık telik bireyler için etkinliğin yüksek düzeyde zorluk içermesi kaygı anlamına gelmektedir. Telik bireylerin stresli koşullarda performansları düşerken, paratelik bireyler aynı koşullarda daha iyi performans göstermektedir. Paratelik bireyler telik bireylere kıyasla zorlu bir görevi yerine getirmede daha rahat olmaktadır. Bu bilgilere göre paratelik-telik bireylerin özellikleri ile heyecan arama davranışı arasında bir paralellikten söz edilebilir.

Paratelik bireyler yüksek düzeyde heyecan arayan bireylere benzemekte telik bireyler ise düşük düzeyde heyecan arayan bireylere karşılık gelmektedir. Yüksek düzeyde heyecan arayan bireyler paratelik bireylere benzer şekilde yalnızca dürtü ve uyarılma aramamakta aynı zamanda potansiyel olumsuz durumlara karşı daha yüksek bir toleransa sahip olmaktadır (Cromer, 2008: 11-12).

Cromer (2008: 1) baskı içeren durumlarda bireylerin heyecan arama davranışlarını incelemiştir. 73 katılımcıdan oluşan iki gruba yapmaları için, bir sıkıcı bir de zorluk içeren iki görev verilmiştir. Bu durumda yüksek düzeyde heyecan arayanların baskı içeren durumlarda daha iyi performans göstermeleri, düşük düzeyde heyecan arayan bireylerin ise düşük düzeydeki baskı durumlarında daha iyi performansa sahip olmaları beklenmiştir. Araştırma bulgularına göre beklenenden farklı olarak yüksek düzeyde heyecan arayan bireyler hem düşük hem de yüksek düzeyde zorluk içeren iki görevi de daha az hata ile sonuçlandırmıştır. Hem yüksek hem de düşük düzeyde heyecan arayan bireylerde baskı durumu performansa etki etmemiştir.

Martin, Kuiper, Olinger ve Dobbin (1987) de telik bireylerin düşük düzeyde heyecan arayan ve içedönük bireyler ile benzerlik gösterdiğini, paratelik bireylerin ise yüksek düzeyde heyecan arayanlar ve dışadönük bireyler ile benzer karakteristik özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacılar video oyunu oynama görevi vererek katılımcılar için stressiz ve biraz stresli ortamlar oluşturmuştur. Sonuçlara göre paratelik bireyler biraz stresli durumlarda daha iyi performans göstermiş, telik bireyler ise stressiz durumlarda daha iyi skorlara ulaşmıştır. Buna göre paratelik bireyler stresli koşulları zorlayıcı ve eğlenceli bularak ılımlılaştırmakta, stresin olmadığı deneyimleri sıkıcı bulmaktadır (akt. Cromer, 2008: 11).

Apter'e (2001) göre telik ve paratelik bireyler macera deneyimlerindeki uyarılmayı farklı şekillerde yorumlamaktadır. Bir diğer deyişle telik ve paratelik bireyler macera etkinliğini farklı düzeylerde yoğun ve heyecanlı olarak hissetmektedir. Telik bireyler için zorluk, aşırı düzeyde uyarılma, korku ya da kaygıya neden olmaktadır. Paratelik durumlarda ise birey yüksek düzeyde uyarılmayı heyecan olarak deneyimlemekte, düşük düzeyde uyarılma ise sıkılma olarak kendisini göstermektedir (akt. Mackenzie, Hodge, Boyes, 2011: 522).

Alanyazında telik-paratelik özellikler ile akış deneyimi arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Mackenzie vd.'ye (2011: 218) göre paratelik durum ve akış deneyiminde ön plana çıkan ototelik kişilik arasında benzerlikler söz konusudur. Paratelik bireyler heyecanı tercih eden ve genellikle şu ana odaklanma gösteren bir özellik taşımaktadır. Ototelik bireyler ise tercihleri sıklıkla yüksek beceri ve odaklanma gerektiren durumlara yönelik olan ve akışı daha kolay bir şekilde deneyimleyenlerdir. Paratelik durum sergileyen bireyler yüksek düzeyde uyarıcı ve heyecan tercih ettikleri için paratelik durum ve akış deneyimi arasında ilişki kurulabilmektedir. Alanyazında “telic flow” rahatlatıcı akış (relaxing flow) olarak kavramsallaştırılırken, “paratelic flow” heyecan verici akış (exciting flow) olarak kavramsallaştırılmaktadır (Mackenzie vd., 2011: 218).

Heyecan arama davranışı ile ilişkili olan bir diğer kavram risktir. Heyecan arama davranışının tanımlanmasında etkinliğin kendisini yapmak uğruna bireyin riski göze alma isteği vurgulanmaktadır. Risk heyecan arayan bireyler için önemli bir uyarıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada değinilmesi gereken nokta heyecan arayan bireylerin kabul edilebilir düzeydeki riskleri göze aldıklarıdır. Heyecan arayan bireyler gereksiz riskleri almaktan kaçınmaktadır (Burnik, Jug ve Kajtna, 2008: 16). Kabul edilebilir risk kavramı, akış deneyiminde bahsedilen kontrol hissi ile benzerlik göstermektedir. Heyecan arayan bireylerin kabul edilebilir riskleri göze alması etkinlikte kontrol hissini elinde bulundurmaya istediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumda heyecan arayan bireylerin yüksek düzeyde risk kontrol edebilme algıları akış yaşamalarını kolaylaştırabilir.

Alanyazında risk ve akış deneyimi arasındaki ilişkiye dikkat çeken araştırmalara rastlamak mümkündür. Smith ve Sivakumar (2004: 1204) akış durumunun algılanan riski olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Schuler ve Nakamura (2013: 325) araştırmalarında riskli davranışları göze almada ve riskin farkındalığı konularında akış deneyiminin rolünü incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre akış deneyimi etkinlikteki risk farkındalığının düşmesini sağlamaktadır. Bir diğer deyişle akışı yaşayanlar etkinlikte daha az risk algılamaktadır. Bununla birlikte araştırmanın yürütüldüğü spor dallarını ilk kez deneyimleyenler arasında akış deneyimi ve risk arasında bir ilişki belirlenirken deneyimli sporcular arasında böyle bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu durum deneyimli sporcuların akıştan en iyi şekilde yararlanmakla birlikte olası riskleri göz ardı etmediğini göstermektedir. Konuyla ilgili uzman olmaları riski kontrol etmek istemelerini sağlamaktadır.

Heyecan arama davranışında etkinliklerin yüksek düzeyde yoğunluk içermesi, vurgulanan önemli ilişkiler arasındadır. Buna göre yüksek düzeyde heyecan arayanların katıldıkları etkinliklerin çoğu yüksek düzeyde yoğunluk içermektedir. Örneğin rock müzik, korku filmi, egzotik yerlere seyahat yüksek düzeyde heyecan arayanların hoşlandıkları bir yoğunluk içermektedir (Zuckerman, 2000). Akış deneyiminde de etkinliğe yoğunlaşma söz konusudur. Celsi, Rose ve Leigh'e (1993: 11) göre katılımcılar hava dalışı etkinliğine onlara heyecan sağlamanın yanı sıra etkinliğe yoğun bir şekilde dahil olma hissi verdiği için katılmaktadır. Bu noktada heyecan arayan bireylerin yoğunluk içeren deneyimler araması ve akış deneyiminin de yoğunlaşma sağlması, onların akışa ulaşmasını mümkün kılabilir.

Pomfret'e (2006: 114) göre de macera turistinin bir dağcılık etkinliğine katılmasında risk, zorluk arayışı ve heyecan arama davranışı güdüleyici unsurlardır. Ayrıca deneyimli dağcıların genel anlamda heyecan arama davranışında ve heyecan aramanın heyecan-macera ile deneyim arama boyutlarında yüksek skorlar elde edeceğini ifade etmektedir. Araştırmacı heyecan arama davranışı ile güdülenen dağcıların etkinlikte akışı deneyimleyeceğini öne sürmektedir.

Akışla ilişkili telik-paratelik özelliklerin heyecan arama davranışı ile paralel bir yapıda olması, heyecan arayan bireylerin etkinlikteki heyecanı yaşamak uğruna riski göze alma isteği ve yoğunluk arayışı heyecan arama davranışının akış deneyiminin bir öncülü olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada macera temelli bir etkinlik olarak yamaç paraşütünde heyecan arama davranışı gösteren bireylerin akış deneyimi yaşaması beklenmektedir.

2.6. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Özellikleri

Akış anı, yaşanan en iyi hisler olarak tarif edilmektedir (Chen, Wigand ve Nilan, 1999: 587). Akış bireyin bir etkinliğe kendisini başka hiçbir şeyi umursamayacak kadar kaptırması anlamına gelmektedir. Bu üst düzey yaşantı kendi başına o kadar zevklidir ki birey yalnızca bu etkinliği gerçekleştirmek istemektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 6). Bireyin etkinliği gerçekleştirirken hissettikleri olarak açıklanan özellikler bu hissin yaşanmasında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada bireyin yamaç paraşütü etkinliğindeki akış sırasında zamanın dönüşümü ve öz-bilinç kaybı boyutlarını deneyimlediği öne sürülmektedir.

2.6.1. Zamanın Dönüşümü

Csikzentmihalyi'ye (2005: 79) göre akış esnasında dış olaylara göre ölçülen nesnel, dışsal süre etkinliği getirdiği ritimler karşısında ilgisiz kalmaktadır. Birey zamanın zulmünden kurtularak tam bir kendini verme durumu yaşamakta ve akıştaki heyecanına gerçek bir katkıda bulunmaktadır. Çeşitli araştırmalar bir etkinlikte akış deneyiminin yaşanması sırasında bireyin zaman algısının değiştiğini göstermektedir (Chen, 2006: 230; Shin, 2006: 719; Liao, 2006: 49; Chen, Wigand ve Nilan, 1999: 597). Zaman algısının değişmesi iki şekilde olmaktadır. Bazı bireyler akış sırasında zamanın çok hızlı bir şekilde geçtiğini algılayırken bazı bireyler için yapılan etkinlik çok uzun bir zamanda geçmiştir. Wu ve Liang'a (2011: 320) göre turistler rafting etkinliğinde akış esnasında zamanın akışını görmezden gelmektedir. Skadberg ve Kimmel'e (2004: 407) göre internette gezinirken bireyin yoğunlaşması beraberinde zaman algısını değiştirmektedir. Chen, 2006; Wu ve Chang (2005: 940) akış deneyimini, çevrimiçi seyahat topluluklarında bireyin eğlence ve zamanın dönüşümünü yaşadığı deneyimler olarak tanımlamaktadır. Rettie (2001: 110) akış deneyiminin tıpkı bir yapıştırıcı gibi kullanıcıların internette kalmasını sağladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla internet kullanıcıları akışı deneyimlerken zamanın nasıl geçtiğini anlamamaktadır. Pace (2004: 353) de akış deneyimi sırasında katılımcıların saatlerin sanki dakikalar gibi çok kısa geçtiğini rapor ettiğini belirtmiştir.

Birey birşeyle ilgilendiğinde dikkatini buna vermektedir. Dikkatin tek bir şeyde olması bireyin zamanı düşünmesinin önüne geçmektedir. Dolayısıyla yamaç paraşütü gibi dikkatin yüksek düzeyde olması beklenen bir etkinlikte macera turistinin zaman farkındalığının ortadan kalkması beklenmektedir.

2.6.2. Öz-Bilinç Kaybı

Akış sırasında deneyimlenebilecek niteliklerden biri öz-bilinç kaybıdır. Bireyin akış hali ile öz bilincini kaybetmesi kendisini aşmayı sağlamakta ve birey varlık sınırlarının genişlediğini hissetmektedir (Csikszentmihalyi, 2005: 77). Chen (2006: 230) akış deneyimi sırasında bireyin öz-bilinç kaybı yaşadığını ifade

etmektedir. Chen, Wigand ve Nilan (1999: 597) 304 web kullanıcısı üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada bireyin akış sırasında en fazla rapor ettiği niteliklerden birinin öz-bilinç kaybı olduğunu tespit etmiştir. Bu durum akış deneyimi ile bireyin bilinçlilik durumunun bir uyum içerisinde olmasını sağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında macera turistinin yamaç paraşütü performansı sırasında öz-bilinç kaybı yaşayacağı dūřünölmektedir.

2.7. Yamaç Paraşütünde Akış Deneyiminin Sonuçları

Akış deneyiminin sonuçları etkinlik sonrası bireyin kazanımları olarak ifade edilebilir. Alanyazında çalışılan alanın özellikleri göz önünde bulundurularak akış deneyiminin sonuçları olarak tespit edilen farklı kavramlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında doyum (Novak, Hoffman ve Yung, 2000; O’Cass ve Carlson, 2010; Wu ve Liang, 2011; Sharkey, Acton ve Kieran, 2012; Shin, 2006), yeniden satın alma/yapma niyeti (O’Cass ve Carlson, 2010; Sharkey, Acton ve Kieran, 2012; Liao, 2006; Nel, Raymond, Berthon ve Davies, 1999; Siekpe, 2005), ağızdan ağıza iletişim (Renard, 2013; O’Cass ve Carlson, 2010; Wen-Kuo, Heng-Chiang ve Seng-Cho, 2008) kavramları sayılabilir. Bununla birlikte akış deneyimi ile tüketicinin yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda alışma (Chen, Ye, Chen ve Tung, 2010: 309; Vella-Brodrick, Park ve Peterson, 2009: 167) bulunmaktadır.

Csikszentmihalyi (1997: 11) akış deneyimi ile mutluluk arasındaki bağlantının karmaşıklığından söz etmektedir. Buna göre birey akış halindeyken genellikle mutluluğu hissetmez. Çünkü akış halindeyken birey yalnızca gerçekleştirdiği etkinlikle ilgilenmektedir. Akış halinde mutluluğun olması demek bireyin dikkatini dağıtması ve akış halinden çıkması demektir. Peterson, Park ve Seligman’a (2005: 27) göre akış deneyimi ile bir etkinlikten doyum elde etme eşzamanlı yaşanabilecek duygular değildir. Birey akışı eğlenceli olarak tarif edebilir ancak bu durum birey akışı yaşadıktan sonra özet bir değerlendirme olacaktır. Dolayısıyla mutluluk etkinlikten bir diğer deyişle akış halinden çıktıktan sonra bireyin keyfini çıkardığı bir his olmaktadır. Bu bilgilere göre mutluluğun ve dolayısıyla yaşam doyumunun akışın önemli ıktularından biri olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Chen, Ye, Chen ve Tung’a (2010: 311) göre akış deneyimi, deneyim doyumunu ve yaşam doyumunu gibi bir dizi değerlendirmeleri tetiklemektedir. Chen (2006: 222) akış deneyiminin bireyin yaşam doyumunu geliştireceğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmada yaşam doyumu kavramı akış deneyiminin bir çıktısı olarak ele alınmaktadır. Alanyazında yaşam doyumunun açıklanmasında kullanılan birtakım kuramlar bulunmaktadır. Bunlardan sıklıkla kullanılan iki kuram tabandan-tavana ve tavandan-tabana kuramlarıdır. Genel anlamda her iki kurama göre yaşam doyumunun, bireyin elde ettiği deneyimleri olumlu bir şekilde yorumlama eğilimi ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Tabandan-tavana kuramına göre yaşam doyumu belirli yaşam alanlarının doyumunun değerlendirilmesine dayanmaktadır. Kurama göre her bireyin çoklu yaşam alanlarında değer yüklü inançları bulunmaktadır. Bu değer yüklü inançlar bireyin mesleği, eğitimi, ailesi, boş zaman ve diğer alanları ile ilişkilidir. Kuram, belirli bir olayda bireyin düşük düzeyde doyum elde etmesinin bir üstteki yaşam alanına ve dolayısıyla genel yaşam doyumuna etki edeceğini varsaymaktadır (Lee, Sirgy, Larsen ve Wright, 2002: 157). Bir diğer deyişle genel yaşam doyumu çeşitli yaşam alanları ve deneyimlerin doyumunun değerlendirilmesinden etkilenmektedir (Şekil 2.6) (Chen, Ye, Chen ve Tung, 2010: 302).

Yaşam doyumunun açıklanmasında sıklıkla kullanılan bir diğer kuram olan tavandan tabana kuramına göre genel yaşam doyumu belirli yaşam alanlarındaki alt unsurların doyumunu ile mümkün olabilmektedir. Tavandan-tabana kuramı bireyin yaşam alanlarındaki daha spesifik noktalara odaklanmaktadır. Örneğin bireyin iş alanında 4 spesifik alandan söz edilebilir: lokasyon, görevler, iş arkadaşı ve gelir. Bu spesifik faktörlerden birinin başarılı olması, yaşam alanının tamamını etkilemektedir (Stegman, 2010: 15).

Kaynak: Lee, D.J., Sirgy, M.J., Larsen, V. ve Wright, N.D. (2002). Developing a subjective measure of consumer well-being, *Journal of Macromarketing*, 22: 159.

Şekil 2.6. Doyum Hiyerarşisi

Tabandan-tavana kuramı bireyin yaşam doyumunun boş zaman da dahil olmak üzere çeşitli yaşam alanlarından etkilendiğini ifade etmektedir (Huang ve Carleton, 2003: 130; Rode, Rehg, Near ve Underhill, 2007: 66). Buna göre boş zaman etkinliklerinden edinilen deneyimin doyumunun yaşam doyumuna etki edeceğini söylemek mümkündür. Lee, Sirgy, Larsen ve Wright'a (2002: 159) göre tabandan-tavana kuramı hedef müşterilerin yaşam doyumlarının zenginleştirilmesinde yasa düzenleyicilere ve pazarlamacılara politikalar geliştirmesinde yardımcı olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada turistlerin yaşam doyumlarının açıklanmasında tabandan-tavana kuramı benimsenmektedir. Çalışmada yamaç paraşütü etkinliğinden elde edilecek akış deneyiminin turistin yaşam doyumuna etkisinde, etkinlikten elde edilen deneyim doyumunun aracı bir rol üstlendiği varsayılmaktadır. Bu kapsamda öncelikle deneyim doyumu sonrasında yaşam doyumu kavramları açıklanmakta ve akış deneyiminin deneyim ve yaşam doyumu arasındaki ilişkisine değinilmektedir.

2.7.1. Akış Deneyimi ve Deneyim Doyumu

Akış deneyimi, bireyin kendisini anlama çabasını ve iyi oluş kalitesini geliştirmesi açısından önemli bir araçtır. Modern dünyanın gittikçe karmaşık bir hal alması bireyin kendi seçimlerini kontrol edebildiği hissini elde etmesi

açısından önemli olmaktadır (Csikszentmihalyi ve Csikszentmihalyi, 1999: 156). Modern dünyanın hızlı akışında yaşanan her deneyimin değeri daha da artmaktadır. Günümüz tüketicisi kısıtlı zamanında gerçekleştirdiği etkinliklerde en üst düzeyde doyuma ulaşma çabası içindedir. Bu nedenle bireyin gerçekleştirdiği herhangi bir etkinlikten akışı deneyimlemesi ve bu deneyimden doyum elde etmesi mutluluğa giden yolda önemli araçlar olarak görülmektedir.

Ateca-Amestoy, Serrano-del-Rosal ve Vera-Toscana'ya (2008: 65) göre boş zaman, bireyin içsel bir güdü ile özgürce seçtiği etkinliklerden oluşan koşulları ifade etmektedir. Dolayısıyla içsel güdü unsurlarını kullanan akış deneyiminin boş zaman etkinliklerinde ortaya çıkma olasılığı varsayılmaktadır. Bu doğrultuda akış deneyiminin boş zaman etkinliklerinden elde edilen deneyimin doyumuna etki etmesi beklenmektedir. Lee, Sirgy, Larsen ve Wright'a (2002: 159) göre deneyim doyumunu, belirli bir yaşam alanındaki belirli olayların doyumunu ifade etmektedir. Chen, Ye, Chen ve Tung (2010: 304) ise deneyim doyumunu bir olayı organize eden işletmenin sağladığı hizmet kalitesi ve deneyim performansı ile bireyin beklentileri arasındaki fark olarak tanımlamaktadır.

Alanyazında bireyin deneyim doyumunun oluşmasında akış deneyiminin etkisine dikkat çeken araştırmalara rastlamak mümkündür. Sahoo ve Sahu (2009: 46) akış deneyiminin olumlu duyguların edinildiği deneyimler ve yaşam doyumunu ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte akış deneyimine ulaşamama, olumsuz duyguların edinildiği deneyimler olarak bireyin karşısına çıkmaktadır. Spiers ve Walker (2008: 86) bireyin uzun dönem mutluluğunda akış deneyiminin yaşandığı boş zaman etkinliklerinin etkisinden söz etmektedir. Akış deneyimi bireyin yaşam deneyimine optimal bir model sunmaktadır.

Seifert ve Hedderson (2010: 285) kaykaycılarının içsel güdülerini ve akış deneyimlerini incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre kaykaycılar için içsel anlamda güdülenmek özgürlük, mutluluk ve etkililik hissi ile karakterize edilebilecek zengin ve öznel bir deneyimdir. Benzer şekilde kaykaycılar için akış deneyimi yüksek yoğunlaşma, olumlu etki ve doruk performans ile karakterize edilebilir. Etkinlik doğası gereği doyum verici bir özellik gösterdiği için bireyde içsel bir güdü sağlamaktadır.

Asakawa (2004: 123) deneyim örnekleme metodunu kullanarak akış deneyiminin Japon üniversite öğrencileri üzerinde uygulanabilirliğini test ettiği

araştırmada akış deneyimi ile Japon kültürüne özgü psikolojik iyi oluş ve kendini tamamlamayı yansıtan “Jujitsu-kan” kavramlarının ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bir diğer deyişle Japon öğrencilerin akış deneyimi onların iyi oluşları ile ilişkilidir. Bu durum öğrencilerin genel yaşam kalitelerini olumlu bir şekilde değerlendirmelerini sağlamaktadır.

Peterson, Park ve Seligman (2005: 37) bireyin yaşam doyumunu memnuniyet, dahil olma ve anlam olmak üzere üç alanda aradığını ifade etmektedir. Buna göre memnuniyet, eğlenceli ve olumlu deneyimleri içermektedir. İç içe geçmiş bir yaşam bireyin yapmış olduğu etkinliğe tamamen dahil olması ile açıklanmaktadır. Anlamli yaşam ise aile, arkadaşlık ve toplumsal hizmet gibi çoğunluğa katkıda bulunacak etkinlikleri üstlenmek ile gerçekleşmektedir. Araştırmacılar memnuniyet ve anlamın hem hedonik hem de ödemonik özelliğini ortaya koyarken dahil olmanın yalnızca ödemonik bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Dahil olma kavramı ise akış deneyimi ile açıklanmaktadır. Araştırmacılar 18 maddeden oluşan bir mutluluk ölçeği geliştirmiş ve bu üç kavramın mutluluğa eşit oranda etki edip etmediğini araştırmışlardır. 845 katılımcıdan çevrimiçi veri elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre üç kavram da mutluluğa etki etmekle birlikte anlam ve dahil olma bir diğer deyişle akış deneyimi daha fazla etkiye sahip görünmektedir.

Peterson, Ruch, Beerman, Park ve Seligman (2007: 154) karakter gücünün memnuniyet, dahil olma ve anlam üzerindeki etkisi ve dolayısıyla yaşam doyumuna etkisini incelemişlerdir. Karakter gücü; mizah, renklilik, merak, sabır ve dindarlık kavramları ile açıklanmaktadır. 12.439 Amerikalı ve 445 İsviçreli katılımcıdan çevrimiçi ve çevrimdışı yollarla veri elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre karakter gücü memnuniyet, dahil olma ve anlam kavramlarına etki etmektedir. Bu üç kavram ise yaşam doyumunu ile ilişkilidir. Araştırmacılar önceki araştırmaya benzer bir şekilde dahil olma ve anlam kavramlarının yaşam doyumunu daha fazla açıkladığını tespit etmiştir.

Vella-Brodrick, Park ve Peterson (2009: 177) da mutluluğun (yaşam doyumunu, pozitif ve negatif etkiler) oluşumunda memnuniyet, dahil olma ve anlam olmak üzere üç faktörün etken olduğunu ifade etmektedir. 12.622 Amerikalıdan ve 332 Avustralyalıdan çevrimiçi araştırma ile veri elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında araştırmacılar akış ile yaşam doyumunu arasında olumlu bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Araştırmacılar dahil olma ve anlam kavramlarının

Amerikalı katılımcılarda en fazla yaşam doyumunu açıklayan faktörler olduğunu ifade etmektedir. Dahil olma ise Avustralyalı katılımcıların yaşam doyumunu en fazla açıklayan unsur olmuştur. Buna göre akış deneyiminin yaşam doyumuna etkisi ortaya konmuş olmaktadır.

Collins, Sarkisian ve Winner (2009: 715) 54 yaşlı birey ile 7 gün boyunca bir araştırma yürütmüştür. Araştırma bulgularına göre 7 günlük periyod içerisinde katılımcılar en az bir kez akış deneyimi yaşamışlardır. Bununla birlikte araştırmacılar akış deneyiminin yaşanmasında bireysel farklılıkların (yaş, cinsiyet gibi) bulunduğuna dikkat çekmektedir. Araştırmacılar 7 günlük periyod içerisinde akış ile yaşam doyumunu arasında bir ilişki tespit edememiştir. Sonucun böyle çıkması araştırmanın yapıldığı gün sayısının fazla olmasına bağlanmaktadır. Akış deneyiminin yaşanması ile ilgili gün sayısı arttıkça bireyde yaşam doyumunu gibi olumlu duyguların uyarılması azalmaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar akış deneyimi ve mutluluk arasında bir ilişkinin varlığını kabul etmektedir. Yoğunlaşma, bireyin kendi farkındalığını kaybetmesi ile tanımlanan yüksek kalitedeki akış, mutluluk, neşe hissi, coşku ve yaşam doyumunu gibi olumlu duygular ile ilişkilidir.

Chen, Ye, Chen ve Tung (2010: 302) önceki araştırmalardan farklı olarak tabandan-tavana kuramına dayandırdığı araştırmasında bir olay ya da deneyimden elde edilen doyumun akış deneyimi ve yaşam doyumunu arasında aracı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre akış deneyimi, deneyim doyumunu ile; deneyim doyumunu yaşam doyumunu ile ilişkilidir. Araştırmada akış deneyimi ile yaşam doyumunu arasında doğrudan bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer bir deyişle akış deneyimi ve yaşam doyumunu arasında deneyim doyumunu aracılığıyla dolaylı bir ilişki bulunmaktadır. Akış deneyimi ile elde edilen otantik eğlence ve kendini geliştirme hissi o ana ve yaşanan etkinliğe özgüdür. Yaşanılan bu optimal deneyim bireyin beklentileri ile gerçek olan arasındaki farklılığı doğrudan azaltabilir. Örneğin birey satranç oynarken akış deneyimi yaşarsa öncelikle deneyimin kalitesini değerlendirir. Bu nedenle akış, düşük düzeydeki doyumun olumlu yönde etkilenmesinde güçlü bir unsur olabilir ve yaşam doyumuna olumlu katkılar sağlayabilir.

Bu bilgiler ışığında bireyin yamaç paraşütünde deneyimleyeceği akış ile yaşam doyumunu elde etmesinde deneyimden elde edilen doyumun aracılık etmesi beklenmektedir. Deneyimden elde edilecek doyumun ise tabandan-tavana

kuramında da belirtildiği gibi bireyin yaşam doyumunu olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

2.7.2. Deneyim Doyumu ve Yaşam Doyumu

Diener (1984) yaşam doyumunu bireyin yaşamının bilişsel bir değerlendirmesi olarak tanımlamaktadır. Yaşam doyumunu bireyin refahında merkezi unsur olarak ele alınabilir. Birtakım kriterlere dayandırılarak yaşam kalitesinin değerlendirildiği yargısal bir süreçtir (Yamada, Heo, King ve Fu, 2011: 221-222). Nawjin ve Veenhoven (2011: 3) yaşam doyumunu ‘bireyin bir bütün olarak yaşamını değerlendirmesi’ olarak tanımlamaktadır. Yaşam doyumunu bireyin sahip olmak istedikleri ile sahip oldukları arasındaki algılanan boşluk ile ilgilidir. Bireyin istekleri ve başarıları arasındaki boşluk ne kadar küçükse yaşam doyumunu o kadar büyüktür (Diener, Oishi, & Lucas, 2003: 410). Yaşam doyumunu bireyin yaşamındaki olumlu deneyimlere bağlıdır ve birey çeşitli dışsal durumlara bağlı olarak yaşam doyumunu değerlendirmesini oluşturur. Örneğin bireyin yaşam doyumunu hayatındaki mali durum, romantik ilişkiler ve sağlık alanlarındaki doyuma bağlı olabilir (Stegman, 2010: 14). Lee, Sirgy, Larsen ve Wright’a (2002: 158-159) göre psikolojik yaşam alanı çok boyutludur çünkü her bireyin çoklu yaşam alanları bulunmaktadır. Bu yaşam alanları bireyin anıları, bellekte saklanmış spesifik deneyimler ve hislerle ilişkilidir. Her yaşam alanında bireyin değer yüklü inançları bulunmaktadır.

Yaşam doyumunu ile çeşitli yaşam alanları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu yaşam alanlarından biri boş zamandır. London, Crandall ve Seals (1977: 10) boş zaman ve iş doyumunun yaşam doyumunu üzerindeki etkisini incelemiştir. Her iki durum da yaşam doyumuna katkıda bulunmakla birlikte, boş zaman etkinliklerinden elde edilen doyumun yaşam doyumuna etkisinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çeşitli araştırmalar boş zaman gibi belirli bir yaşam alanından elde edilen deneyim doyumunun yaşam doyumuna etkisinden söz etmektedir (Neal, Uysal ve Sirgy, 2007: 154; Stegman, 2010: 8). Boş zaman etkinliklerinin bireyin özerklik ihtiyacını tamamlaması, aile ile birlikte hoş vakit geçirme ve rahatlamayı sağlaması, rutinden uzaklaştırması ve olumlu sosyal ilişkileri geliştirmesi açısından yaşam doyumunun geliştirilmesinde aracı olduğu öne sürülebilir.

Bireylerin gerçekleştirdikleri etkinlikte doyuma ulaşmaları yaşam doyumlarına olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Lloyd ve Auld (2002: 44) Osborne'un (1992) yaşam doyumuna atıfta bulunarak bireyin yaşam doyumunun yaşam koşullarından (yer-merkezli) ve deneyimden (birey-merkezli) oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca deneyimlerden elde edilen doyumun yaşam doyumuna daha fazla katkıda bulunduğunu öne sürmektedirler. Lee, Sirgy, Larsen ve Wright (2002: 158) tüketicilerin yaşam doyumunun ürünün satın alınması, bunlara sahip olunması ve kullanımdan bir diğer deyişle deneyimden elde edilen doyumun birleşiminden oluştuğunu belirtmektedir. Huang ve Carleton'a (2003: 129) göre tüketicilerin boş zaman etkinliklerinden elde ettikleri doyum ve yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yaşam doyumları da bireyin mutluluk düzeyini artırmakta, sağlığını olumlu yönde etkilemekte, öz-saygısını artırmaktadır (Neal, Sirgy ve Uysal, 2004: 244).

Önemli boş zaman faaliyetlerinden biri turistik etkinliklerdir (Pagan, 2013: 1; Dolnicar, Yanamadram ve Cliff, 2012: 2). Alanyazında turistik deneyimin doyumları ile turistlerin yaşam doyumları arasındaki ilişkiye dikkat çeken çeşitli araştırmalar yer almaktadır. Örneğin Neal, Sirgy ve Uysal (1999: 155-156) bireyin boş zaman yaşam alanından elde ettiği doyumun turistik deneyimlerde elde ettiği doyumdan etkilendiğini ifade etmektedir. Turistik deneyimler; turdan yansıyanlar (turistin aklında kalan kontrol özgürlüğü, işten ayrı özgür bir alan, dahil olma, uyarılma, yeterlilik hissi ve turda oluşan spontane gelişmeler) ile turistik hizmetlerden elde edilen doyumdan oluşmaktadır. Araştırmacılar oluşturdukları model ile turistik hizmetlerden elde edilen doyumun turistik deneyim doyumuna, turistik deneyimden elde edilen doyumun boş zaman doyumuna, boş zaman doyumundan elde edilen doyumun ise yaşam doyumuna etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bununla birlikte araştırma bulgularında turistik deneyimden elde edilen doyum ile yaşam doyumları arasında boş zaman doyumunun aracı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer deyişle turistik deneyimden elde edilen doyum ile yaşam doyumları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Bu bulgular doğrultusunda Neal, Sirgy ve Uysal (2004: 247) bir yandan mevcut modelin geçerliliğini test etmek diğer yandan turistlerin kalış süresinin modelde ılımlaştırıcı bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak için incelemede bulunmuşlardır. Virginia'da turistik deneyim yaşamış 2000 turiste çevrimiçi anket uygulanarak elde edilen veriler doğrultusunda modelin geçerliliği onaylanmıştır. Bir diğer deyişle turistik deneyimden elde edilen doyum ile turistlerin

yaşam doyumunu arasında doğrudan etki bu araştırmada da desteklenmiştir. Ayrıca turistlerin kalış sürelerinin bu model üzerinde ılımlılaştırıcı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Neal, Sirgy ve Uysal (2007: 156) ayrıca turistlerin kalış sürelerinin turistik deneyim, boş zaman ve yaşam doyumunu üzerindeki doğrudan etkisini de incelemişlerdir. Bulgular tatillerinde 7 gün ve daha uzun süre geçiren turistlerin turistik deneyim, boş zaman ve genel yaşam doyumunu doğrudan etkilediğini göstermiştir.

Dolnicar, Yanamandram ve Cliff (2012: 23) tatilin yaşam doyumuna etkisinden söz etmektedir. Diğer bir deyişle tatillerden elde edilen doyum bireyin yaşam doyumunu ile ilişkilidir. Bununla birlikte tatilin bireylerin yaşam doyumunu üzerindeki katkılarında bir heterojenlik söz konusudur. Farklı şeyler farklı insanların yaşam doyumlarına farklı yerlerde etki etmektedir. Bu durum yaşam doyumunun kişisel ve dinamik özelliğini ortaya koymaktadır.

Sirgy, Kruger, Lee ve Yu (2011: 270) turistlerin en son katıldıkları turdan elde ettikleri deneyimin yaşam doyumuna etkisini incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre turdan elde edilen olumlu ve olumsuz hatıralar boş zaman da dahil olmak üzere yaşamın diğer alanlarındaki doyuma da (sosyal, aile, aşk, sanat ve kültür, iş, sağlık ve güvenlik, finansal, spiritüel, entelektüel, kişinin kendisi, mutfak ve seyahat alanlarındaki doyum) katkı sağlamakta ve genel yaşam doyumunu etkilemektedir.

Nawjin ve Veenhoven (2011: 2) boş zaman etkinliklerinin bireyin yaşam doyumunu üzerindeki etkisini incelemiştir. Düzenli olarak gerçekleştirilen Alman Sosyo-Ekonomik Panelinde (GSOEP) yer alan katılımcılardan belirli yıllarda (1990, 1995, 1998, 2003) veri elde edilmiştir. Araştırmada kontrol değişkenleri olarak “beş büyük” olarak adlandırılan kişilik özellikleri (dışadönüklük, uygunluk, dürüstlük, duygusal dengesizlik, deneyime açıklık), katılımcıların sağlık durumları (son 3 aydaki doktor ziyaretleri) ve sosyo-demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, iş ve gelir) özellikleri ele alınmıştır. Araştırma sonuçları boş zaman etkinliklerinden yalnızca tatil ile yaşam doyumunu arasında araştırılan her yılda bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Bu sonuç tüm kontrol değişkenlerinde de bir farklılık oluşturmamıştır. Bir diğer deyişle dışadönük ya da içedönük, hasta ya da sağlıklı, zengin ya da fakir, evli ya da bekar, genç ya da yaşlı her bireyin tatil deneyiminden elde ettiği doyum aynı düzeyde olmamakla birlikte yaşam doyumuna etki etmiştir.

Pagan (2013: 1) tatilin yaşam doyumuna katkısını incelemiştir. Araştırmacı tatilin yaşam doyumunu artırıp artırmadığının yanı sıra bu etkinin engelli ve engelli olmayan turistlerde farklılık oluşturup oluşturmadığına da odaklanmıştır. Alman Sosyo-Ekonomik Panelinden (GSOEP) 1990, 1995, 1998, 2003 ve 2008 yıllarında elde edilen toplamda 55.499 veri analiz edilmiştir. Bulgulara göre engelli bireyler engelli olmayan bireylere kıyasla daha az tatile çıkmalarına rağmen, sonuçlar tatile giden engelli bireylerin engelli olmayanlara oranla tatil deneyimi doyumlarının ve yaşam doyumlarının daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Yukarıdaki açıklamalar sonucunda yamaç paraşütü deneyiminden elde edilen doyumun macera turistinın yaşam doyumuna olumlu yönde etki edeceği düşünülmektedir.

2.7.3. Yaşam Doyumu ve Akış Deneyimi

Csikszentmihalyi'ye (1975) göre akışın etkin çıktıklarından biri eğlencedir. Kendilerini iyi hissedenden bir diğer deyişle yaşam doyumuna ulaşmış bireyler daha fazla kontrol hissine sahip olmakta ve dışsal kaynaklara daha az bağımlı olmaktadır (akt. Han, 1988: 146). Bireylerin yaşam doyumlarında düşük düzeyde negatif ve yüksek düzeyde pozitif etkiye sahip deneyimler söz konusu olduğunda mutlu oldukları söylenebilir. Bunun tam tersi durum ise mutsuzluk ile sonuçlanmaktadır. Yüksek düzeyde yaşam doyumuna sahip bireyler yaşamın birçok alanında olumlu davranışlar göstermekte ve stresle daha iyi baş edebilmektedir (akt. Pavot ve Diener, 2004: 116). Birey ne kadar olumlu yönde yaşam doyumuna sahipse o kadar iyi bir moda sahip olmaktadır (Sahoo ve Sahu, 2009: 40).

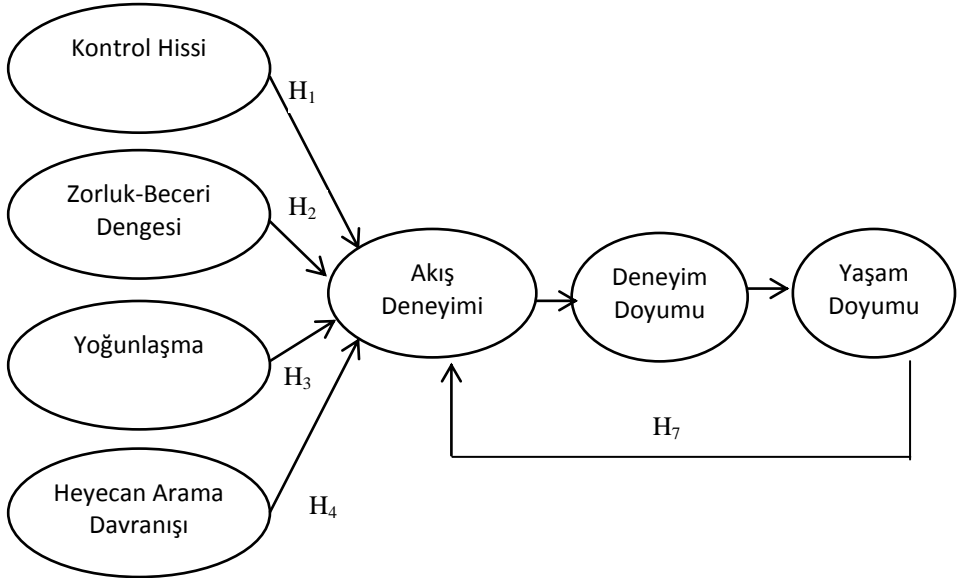
Yaşam doyumunun akışın deneyimlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Collins, Sarkisian ve Winner'a (2009: 705) göre yaşam doyumunu ve akış deneyimi arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre akış deneyimi bireyi daha mutlu yapmakta, birey mutlu olduğunda akışı daha iyi bir şekilde deneyimlemektedir. Amerikalı göçmenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırması ile Han (1988: 146) yaşam doyumunun akışın deneyimlenme sıklığı üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Csikszentmihalyi'ye (2005: 9) göre akış, bilincin uyumlu bir düzen içinde olduğu ve bireyin yaptığı işi yalnızca o işi yapmak adına sürdürdüğü zaman erişilen bir zihinsel durumdur. Dolayısıyla birey yalnızca bu

deneyimi yaşamak bir diğer deyişle mutluluğu elde etmek için tekrar tekrar gerçekleştirdiği etkinliğe katılmak istemektedir. Buradan mutluluğu elde eden bireyin akışı yeniden deneyimleme arzusu içinde olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda yamaç paraşütü etkinliğinin yaşam doyumu üzerindeki olumlu etkisinin akış haline olumlu yönde etki etmesi beklenmektedir.

2.8. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu çalışmanın amacı zor bir macera etkinliği olan yamaç paraşütünde akış deneyiminin yaşanmasında etkili olan öncüller ile akış deneyiminin sonuçlarını belirlemektir. Buna göre kontrol hissi, yoğunlaşma, zorluk-beceri dengesi ve heyecan arama davranışının akış deneyimi üzerindeki etkileri ile akış deneyiminin deneyim doyumu ve yaşam doyumu üzerindeki etkileri ve yaşam doyumunun akış deneyimine etkisini test etmek amacıyla aşağıdaki model geliştirilmiştir (Şekil 2.7). Macera turistinin yamaç paraşütü deneyiminde etkili olduğu varsayılan kavramlar araştırma modelinde gösterilmektedir.

Şekil 2.7. Araştırma Modeli

Bireyin yamaç paraşütü etkinliğinde kontrol hissini kendisinde olduğu algısına sahip olması akış deneyiminin yaşanmasında etkili olabilir. Liao'ya (2006: 50) göre bireyin bir bilgisayar oyunu oynamaktan hoşlanmasının sebeplerinden biri güçlü bir kontrol hissidir. Chen'e (2000: 273) göre internet ortamında akışı deneyimleyenler daima kontrol hissi içinde olduklarını rapor etmiştir. Egbert'e (2003: 505) göre bireye özerklik bir diğer deyişle kontrol hissini sağlanması yabancı dil öğreniminde akış deneyimi yaşama olasılığını artırmaktadır. Seifert ve Hedderson'a (2010: 288) göre içsel güdünün dayanaklarından biri olan kontrol hissi akışın yaşanması ile ilişkilidir. Pomfret'e (2006: 121) göre de bireyin dağcılık etkinliğinde kontrol hissine sahip olması akışın meydana gelmesinde gereklidir. Bu veri doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Yamaç paraşütünde kontrol hissi akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Csikszentmihalyi'ye (1975) göre zorluk ve beceri dengede olmadığı takdirde akış deneyimi ortaya çıkmamaktadır (akt. Wu ve Liang, 2011: 319). Bu nedenle zorluk-beceri dengesinin akışın önemli öncüllerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Birçok çalışma bu savı doğrular nitelikte bulgular elde etmiştir. Örneğin internet alanında gerçekleştirilen birçok çalışma zorluk-beceri dengesinin akış deneyiminin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu ifade etmektedir (Renard, 2013: 94; Liao, 2006: 55; Shin, 2006: 719; Hernandez, 2011: 322). Asakawa'ya (2004: 124) göre öznel deneyimlerin kalitesi algılanan zorluk ve becerinin bir fonksiyonudur. Seifert ve Hederson'a (2010: 282) göre etkinlikte zorlukların bireyin becerilerine uygun olması yoğunlaşmayı artırmakta ve bu durum bireyin akışa ulaşmasını sağlamaktadır. Pomfret'e (2006: 121) göre bireyin dağcılık etkinliğine katılmasında zorluk ve risk önemli güdü unsurlarıdır. Zorluk ve risk aynı zamanda akış deneyimi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₂: Yamaç paraşütünde zorluk-beceri dengesinin sağlanması akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Yamaç paraşütünde bireyin etkinliğe yoğunlaşması akış deneyiminin ortaya çıkmasında etkili koşullardan biridir. Shin (2006: 718) yoğunlaşma ile akış deneyimi arasında güçlü bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Novak, Hoffman ve

Yung (2000: 34) yoğunlaşmanın, zamanın dönüşümü ve televaroluşluk unsurları aracılığıyla akış deneyimi üzerindeki dolaylı etkisinden söz etmektedir. Buna göre aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₃: Yamaç paraşütü etkinliğine yoğunlaşma akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Pomfret (2006: 121) heyecan arama davranışının bireyin gerçekleştirdiği macera etkinliğinde akışı deneyimlemesini etkileyeceğini öne sürmektedir. Akış deneyimi heyecan arama davranışı, kontrol hissi ve zorluk gibi bireyi dağcılığa güdüleyen unsurlar ile ayrılmaz bir biçimde ilişkilidir. Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Lorch ve Donohew'a (2002: 402) göre yüksek düzeyde heyecan arayan bireyler düşük düzeyde heyecan arayan bireylere oranla riskli davranışlara daha fazla katılma eğilimindedir. Yüksek düzeyde heyecan arayanların aynı zamanda riskli bir etkinliği ilk kez deneme ve bu davranışı tekrarlama eğilimleri daha fazladır. Eachus'a (2004: 141) göre yüksek düzeyde heyecan arayanlar macera içerikli tatilleri tercih etmektedir. Gilchrist, Povey, Dickinson ve Povey'e (1995: 514) göre macera turistleri yüksek düzeyde heyecan aramaktadır. Galloway ve Lopez (1999: 665) heyecan arayan turistlerin kendilerine zorlayıcı etkinlikler sunabilen milli parkları tercih etme eğiliminde olduklarını belirlemiştir. Pizam, Reichel ve Uriely'e (2001: 30) göre heyecan arama davranışı gösteren bireyler ekstrem sporlara ilgi duymaktadır. Walle (1997: 280) bazı bireylerin macera etkinliklerine riskin üstesinden gelmek ve bunu deneyimlemek için katıldığını bazılarının ise kişisel aydınlanmaya ulaşmak için katıldığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₄: Yamaç paraşütünde heyecan arama davranışı akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Seifert ve Hedderson'a (2010: 285) göre akış deneyimi mutluluk ile karakterize edilen öznel bir deneyimdir. Asakawa'ya (2004: 124) göre akış deneyimi psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmakta ve bireyin uzun soluklu, yaşamaya değer ve eğlenceli bir yaşama sahip olmasına katkıda bulunmaktadır. Peterson, Park ve Seligman (2005: 27) ve Peterson, Ruch, Beerman, Park ve Seligman (2007: 149) ve Vella-Brodrick, Park ve Peterson (2009: 177), bireyin yaşam doyumu ve mutluluğunda akış deneyiminin etkisinden söz etmektedir. Chen, Ye, Chen ve Tung (2010: 309) akrobatik gösteriler

aracılığıyla bir deneyime dayalı doyumun bireyin akış deneyimi ile yaşam doyumunu arasında ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₅: Yamaç paraşütünde akış deneyimi yaşanması deneyim doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Neal, Sirgy ve Uysal (1999: 155; 2004: 247; 2007: 156) turistik deneyimden elde edilen doyumun turistin yaşam doyumuna doğrudan etkisini ortaya koymaktadır. Dolnicar, Yanamandram ve Cliff'e (2012: 23) göre tatil yalnızca eğlenceli olmakla kalmamakta aynı zamanda turistin yaşam doyumuna da yaramaktadır. Sirgy, Kruger, Lee ve Yu (2011: 263) turistik deneyimden elde edilen doyum ne kadar fazlaysa turistin yaşam doyumunun o kadar fazla olacağını ileri sürmektedir. Lloyd ve Auld'a (2002: 44) göre yaşam doyumunu hem deneyim doyumunu hem de deneyimin gerçekleştiği çevreyi içeren değerleri içermektedir. Lee, Sirgy, Larsen ve Wright'a (2002: 161) göre bireyin tüketimden elde edeceği doyum yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Huang ve Carleton (2003: 130) üniversite öğrencilerinin boş zaman doyumunun yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Nawjin ve Veenhoven (2011: 2) da tatil deneyimi ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Pagan'a (2013: 1) göre tatile giden engelli bireylerin elde ettikleri deneyim yaşam doyumlarına olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Buna göre aşağıdaki hipotez test edilmektedir:

H₆: Yamaç paraşütünde deneyim doyumunu yaşanması yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Collins, Sarkisian ve Winner (2009: 715) daha mutlu bireylerin daha yüksek kalitede akış halini deneyimlediklerini ifade etmektedir. Seifert ve Hederson'a (2010: 283) göre bireyin akış ile elde ettiği başarıma inancı deneyimden doyum elde etmesine öncülük etmektedir. Doyum duygusu ise bireyin kontrol hissini geliştirmektedir. Bu durum bireyin yaptığı etkinliği tekrar yapmasını ve akışı yeniden deneyimlemesini sağlayabilir. Aşağıdaki hipotez bu bilgiler ışığında ortaya konmuştur:

H₇: Yamaç paraşütünde yaşam doyumunun elde edilmesi akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

3. BULGULAR

3.1. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmada araştırma tasarımı olarak, değişkenler üzerinde bir kontrol sağlanamamasından dolayı ex post facto düzenlemesine gidilmiştir. Araştırma tasarımı, araştırmada verinin toplanması ve analiz edilmesinde araştırmacıya rehberlik eden bir plan ya da ereve olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacının bazı bağımsız değişkenler üzerinde kontrol sağlayamadığı durumlarda bir diğer deyişle deneysel düzenlemelere karşıt olarak ex post facto düzenlemesini gerçekleştirmesi söz konusudur. Ex post facto çalışmaları (1) alan yazın taramasını kapsayan alan çalışmaları ve (2) uygulamalı araştırmalar, yapılandırılmış gözlem ve olay çalışmaları olmak üzere iki türde olabilmektedir. Özellikle turizm alanındaki araştırma tasarımlarında ex post facto düzenlemesine sıklıkla rastlanmaktadır. Çünkü olaylar laboratuarda değil, gerçek hayatta ve olduktan sonra araştırılmaktadır (Yüksel ve Yüksel, 2004: 44).

Bazı durumlarda deneysel araştırmalar pratik olmamakta ve araştırmacılar zaman ve çaba bakımından engelleyici bir durumla karşılaşmaktadır. Bazı durumlarda ise deneysel bir araştırma yürütmek etik açıdan sakıncalı olabilmektedir. Bu gibi durumlarda bir diğer nedensel karşılaştırmalı durum olan ex post facto araştırma tasarımlarına ynelinebilmektedir. Ex post facto, araştırmacıya laboratuvar gibi yapay bir ortam yerine gerçek hayatta deneyimlenen olayları araştırma fırsatı sunmaktadır. Ex post facto araştırmaları tarihi araştırmalar ile karıştırılmamalıdır. Tarihi araştırmalar geçmişteki bir olayın nedenlerini araştırırken ex post facto araştırmaları yalnızca şu andaki olaylarla ilgilenebilir. Ex post facto araştırmalarının deneysel araştırmalardan temelde ayrıldığı nokta değişkenleri kontrol edememesidir. Bunun yerine ex post facto normal alan koşulları içerisinde gözlemler yapmakta ve gözlenen fenomenlerdeki nedenleri keşftmektedir (Lord, 1973: 4).

Ex post facto araştırma tasarımı, gerçek deneysel veya yarı deneysel yollarla hipotezler arasındaki neden-sonuç ya da korelasyonel ilişkinin llemediği durumlarda kullanılabilmesi açısından araştırmacıya bir avantaj sunmaktadır. Araştırılan olay gerçekleşmiş olmasına rağmen ex post facto araştırmaları deneysel araştırma tasarımına benzer bir mantıkla yürütülmektedir. Örneğin ex post facto araştırmasında da olayın sonuçlarını açıklamak için

öncüllerden yararlanılmakta, bir değişkenin başka bir değişkene etkisi belirlenmekte ve analiz teknikleri ile iddia edilen hipotezler test edilmektedir. Bu anlamda ex post facto araştırmaları, tersine deneysel araştırma olarak değerlendirilebilmektedir. Ex post facto araştırmaları, olaydaki olası öncülleri belirleyebilmekte ancak araştırmadaki değişkenlerin manipüle edilememesi önemli bir dezavantaj olarak görünmektedir. Araştırmada kullanılan örneklemin rasgele seçilememesi durumu da araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini kısıtlamaktadır (<http://www.dissertationrecipes.com/wp-content/uploads/2011/04/Ex-Post-Facto-research.pdf>).

3.2. Veri Toplama Tekniği

Araştırmada veri toplamak için internet üzerinden doldurulmak üzere anket formu hazırlanmıştır. Anket formu Türkçe olarak hazırlanmış ve yamaç paraşütü ile ilgili bir forum sitesinde aktif olarak yer alan katılımcılara e-posta gönderilmiştir. Araştırmanın amacı ve sağlayacağı katkılar belirtilerek katılımcılardan anketi doldurmaları konusunda destek istenmiştir. İnternet ortamında gerçekleştirilen araştırmaları temelde ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan biri web siteleri üzerinde açık erişimin sağlandığı veya link yoluyla ankete ulaşımın sağlandığı araştırmalar, diğeri de e-posta yoluyla yapılan ankettir. Her iki araştırma türünün birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Web sitesi üzerindeki anket herkese açıktır. E-posta anketinde ise katılımcılar önceden örneklem dahilinde belirlenmiştir ve e-posta adreslerine anket formu gönderilmektedir (Avcıoğlu, 2014: 93). Bu araştırmada katılımcılara e-posta yoluyla ulaşma yolu tercih edilmiştir.

İnternet üzerinden gerçekleştirilen araştırmaların birtakım üstün ve zayıf yönlerinden bahsetmek mümkündür. İnternet üzerinden araştırmanın başlıca üstünlüğünün araştırmacıya maliyet ve zaman avantajı sağladığı birçok çalışma tarafından kabul edilen ortak bir görüştür (Aslan ve Yavuz, 2013: 107; Hung ve Law, 2011: 723). Katılımcıların internet üzerinden anketi kendilerinin doldurmaları sosyal kabul edilebilirlik önyargılarından uzak bir şekilde ifadelerle daha duyarlı cevap vermelerine olanak tanımaktadır (Couper, 2000: 474). Aslan ve Yavuz (2013: 107) bu yolla “taraf tutmaların” önüne geçilebildiğini öne sürmektedir. Bir diğeri deyişle bir katılımcı başka bir katılımcının yanıtlarını etkileyememektedir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen araştırmalar sayesinde uluslararası bir katılımcı profiline sahip olmak mümkün olmaktadır. Aynı

zamanda ulaşılması zor popülasyonlar ile bağlantıya geçme avantajı sunmaktadır. Örneğin Coomber (1997: 1) internet üzerinden uyuşturuğu satıcılarına ulaştığı bir araştırma yürütmüştür. İnternet üzerinden geręekleřtirilen araştırmaların bahsedilen üstünlüklerine ek olarak katılımcıların hızlı cevaplaması ve araştırmacının kısa sürede geribildirim elde etmesi, araştırmacının verileri hızlı bir şekilde girebilme avantajı, geleneksel yollara kıyasla eğlenceli, yeni ve zevkli olması da diğer üstünlükleri olarak sayılabilmektedir (Hung ve Law, 2011: 723). Online anketlerde veri girişine gerek kalmadığı için araştırmacı veri toplama sürecinin sonunu beklemeden alınan cevapların analizini geręekleřtirme olanağına sahiptir. Önceden hazırlanan analiz programları sayesinde cevaplar alındıkça sonuçlar üzerinde güncelleştirmeler yapılabilir (Çakıroğlu, 2007: 8).

İnternet üzerinden yapılan anketin üstün yanlarının yanı sıra birtakım zayıflıkları da bulunmaktadır. Couper'a (2000: 474) göre katılımcıların özel yaşam ve gizlilik ile ilgili endişeleri internet üzerinden araştırmaları olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılımın sağlanması oldukça zordur. Katılımcıların anketteki ifadelere birden fazla yanıt vermemesini kontrol etme imkanı bulunmamaktadır. Katılımcılar anketi doldurma sırasında araştırmacılar da anketi yürütürken birtakım teknik sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Bu durum katılımcıların araştırmaya karşı ilgi ve güvenlerinin azalmasına neden olmaktadır. Araştırmacılar da anketi gönderdikleri e-posta adreslerinin hatalı olması ya da kullanılmaması durumlarından dolayı sorunlar yaşayabilmektedir (Aslan ve Yavuz, 2013: 107; Hung ve Law, 2011: 723).

Bu çalışmada Türkiye'de yamaç paraşütü etkinliğine katılanlara ulaşmak için katılımcıların yoğun bir şekilde ve aktif olarak yer aldığı 'Türkiye Yamaç Paraşütü Forum' sitesinden yararlanılmıştır. Söz konusu siteye 'www.ypforum.com' adresinden ulaşılabilmektedir. Söz konusu forumda tamamen gönüllü katılımcıların yer alması ve yamaç paraşütü ile ilgili tüm konuların tartışıldığı ve bilgilerin verildiği kısacası amacı yalnızca bilgi paylaşımı olan bir site olması araştırmanın burada yürütülmesinde etkili olmuştur. Öncelikle site yöneticisine bir e-posta gönderilerek anketi uygulama konusunda izin alınmıştır. Katılımcılara e-posta yollanırken araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve verecekleri cevapların yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağı özellikle belirtilmiştir.

Çeşitli web siteleri online anket düzenleyebilmeleri için araştırmacılara olanaklar sunmaktadır. Bu araştırmada Google arama motorunun hizmetlerinden biri olan ‘Google Drive’ kullanılmış ve anket formu burada hazırlanarak link elde edilmiştir. Anketin yer aldığı link yamaç paraşütü katılımcılarının e-posta adreslerine gönderilmiştir. Anket linkine tıklayarak katılımcılar anketin yer aldığı sayfaya yönlendirilmektedir. Anketi dolduran katılımcılar en sonda yer alan “Gönder” butonuna tıklayarak anketi tamamlamaktadır.

3.3. Örneklemin Belirlenmesi

Araştırmanın önemli aşamalarından biri konuya uygun veri toplama kaynağının belirlenmesidir. Ampirik tasarımda belirlenen bu kaynağa nüfus adı verilmektedir. Nüfus kavramsal ve varsayımsal olarak evren kavramına bağlanmaktadır. Evren incelemede sorunun bulunduğu ve bu sorunun herhangi bir şekilde parçası olan insanlar, olgular, fenomenler veya temalardır (Erdoğan, 2007: 166). Araştırmada evrenin kesin hatlarla belirlenmesi çoğunlukla araştırmacının sorununu çözmemektedir. Çünkü evren bir araştırmacının ulaşamayacağı kadar büyük ölçülerde olabilir. Bu noktada bilimin “indirgeme” ilkesinden yola çıkarak evreni temsil etme gücüne sahip sınırlı sayıda birey, olay ya da olguyu araştırma kapsamına dahil etmek pratik bir çözümdür (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 101). Örneklem, cevapların elde edilebileceği evren içinde yer alan ve evreni temsil etme yeteneğine sahip daha küçük bir grubu temsil etmektedir (Yüksel ve Yüksel, 2004: 114).

Araştırma evreni Türkiye’de yamaç paraşütü deneyimini yaşamış kişilerden oluşmaktadır. Araştırma evreni geniş olduğundan evrenin daraltılması gerekmektedir. Bu nedenle araştırma modelinin test edilmesinde yamaç paraşütü etkinliğini en az bir kez gerçekleştirmiş ve Türkiye’de bu alandaki forum sitelerinde aktif olarak yer alan katılımcılar araştırmanın örneklemini temsil etmektedir. Söz konusu örneklemin araştırma evrenini temsil ettiği düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak yamaç paraşütü katılımcılarının en son gerçekleştirdikleri yamaç paraşütü etkinliği düşünülerek akış deneyimi öncülleri, özellikleri ve sonuçları arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye genelinde yamaç paraşütü deneyimi yaşamış bireylere ulaşımı sağlaması, kısa zamanda çok sayıda katılımcıyla bağlantı kurulabilmesi, araştırma verilerinin genellenmesinde Türkiye genelindeki katılımcılardan yararlanılabilmesi araştırmada bu örneklem ile çalışılmasını uygun kılmaktadır.

Araştırmada kullanılacak örneklem sayısının ne olması gerektiğine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Comrey ve Lee (1992) örneklem büyüklüğünde 50=çok düşük, 100=düşük, 200=uygun, 300=iyi, 500=çok iyi, 1000=mükemmel şeklinde bir değerlendirme bulunmaktadır. Gorsuch (1983) ise örneklem sayısının belirlenmesinde her bir ifade için en az 5 kişinin hesaplanmasını önermektedir (akt. Child, 2006: 50). Bu bilgilerin yanı sıra alanyazında yapısal eşitlik modellemesi kullanılması durumunda, araştırmacılar bu yöntem için örneklem hacminin en az 200 olmak kaydıyla 200-500 aralığındaki değerlerin yeterli olduğunu ifade etmektedir (Kline, 2011: 12; Möbius, 2003: 247). Bu doğrultuda araştırma sonunda en az 200 veriye ulaşmak hedeflenmiştir.

Aralık 2014 ve Ocak 2015'te yamaç paraşütü forum sitesinde yer alan 4000 adet pilot listesindeki tüm üyelere anket linki gönderilerek ziyaretçiler ankete katılmaları için davet edilmiştir. Katılımcılar "https://docs.google.com/forms/d/1ABz2spzUKouUiV3CMAOc_9kjV4Fdd9wNa2_CubgRW0g/viewform?usp=send_form" linkine tıklayarak anketin yer aldığı sayfaya ulaşabilmişlerdir. Ocak ayı sonunda anketi yanıtlayanların sayısı 299'a ulaşmıştır. Anketin büyük bir kısmını yanıtlamayanlar analizlere dahil edilmemiş dolayısıyla veri elde edilen yanıtlayıcı sayısı 296'ya düşmüştür. Bu sayı araştırmada kullanılacak analizler için yeterli görülmektedir.

3.4. Ön Test

Anket belirlenen örnekleme uygulamadan önce, 35 kişilik bir gruba ön test uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ön testin, araştırmacının uygulama aşamasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Yüksel ve Yüksel'e (2004: 84) göre ön test sayesinde araştırmacılar anketin ne kadar sürede doldurulduğu, genellikle hangi ifadelerin boş bırakıldığı, soruların araştırmacının beklediği şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı, anketin yapısal özellikleri ve kullanım kolaylığı, verilen cevapların analizinde karşılaşılabilecek sorunlar gibi durumları önceden gözlemlene olanağına sahip olmaktadır. Erdoğan (2007: 22) ön test uygulamasında denekleri temsil eden küçük bir gruba bir diğer deyişle sorunun sorulması gereken kaynaklara ulaşılmasını önermektedir. Konunun uzmanı olan kişilerin ön testte kullanılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle ön test uygulaması yamaç paraşütüne katılmış kişilere yapılarak örneklem grubunun özelliklerini taşımasına dikkat edilmiştir.

Yapılan ön testte ankette kullanılması düşünülen ölçeklerin güvenilirlikleri hesaplanmıştır. Güvenilirlik araştırmanın uygulama, analiz ve değerlendirmesinde hata yapılmaması ile ilgilidir (Erdoğan, 2007: 231). Aynı süreçler izlenerek ve aynı kriterler kullanılarak aynı sonuçlara ulaşmak araştırmanın güvenilirliğine işaret etmektedir (Yüksel ve Yüksel, 2004: 73). Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin belirlenmesinde Cronbach Alfa Katsayısından yararlanılmıştır. Bu yöntem ölçekte yer alan k sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırmaktadır ve 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Alfa katsayısının 0.40'tan yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için yeterli olmaktadır. Katsayının 0.80 ile 1 arasında olması ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Kalaycı, 2008: 405). Bu çalışmada ölçeklere ait güvenilirlik katsayısının 0,50 ve üzeri olmasına dikkat edilmiştir.

Ankette yer alan ölçeklerin alfa kat sayıları şu şekilde belirlenmiştir. Kontrol hissi için $\alpha = ,634$, zorluk-beceri dengesi için $\alpha = ,717$, yoğunlaşma için $\alpha = ,582$, heyecan arama davranışı için $\alpha = ,716$, akış deneyimi için $\alpha = ,697$, deneyim doyumu için $\alpha = ,722$, yaşam doyumu için $\alpha = ,736$. Anketin genel güvenilirlik analizinde alfa katsayısı $\alpha = ,856$ olarak belirlenmiştir. Böylece anketin uygulanması için yeterli altyapı oluşturulmuştur.

Ayrıca anketin ön testinde yamaç paraşütünde 'atlama' ifadesinin kullanılmadığı yapılan eylemin 'uçma, havalanma' olarak adlandırıldığı katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Dolayısıyla anket formunda yer alan tüm 'atlama, atlayış' ifadeleri bunun yerine tercih edilen 'uçma, uçuş' ifadeleri ile değiştirilmiştir. Böylelikle anket formu katılımcıların daha içtenlikle cevap verebilecekleri bir hal almıştır. Ön test sonucunda anketin doldurulma süresinin 10 dakika olduğu da belirlenmiştir. Genel anlamda anket içeriğinin araştırma için yeterli olduğu kararı verilmiştir.

3.5. Anket Formunun Düzenlenmesi

Anketin ilk bölümünde katılımcıların heyecan arama davranışları ile yaşam doyumlarını ölçmeye yönelik genel ifadeler yer almıştır. Katılımcılardan anketin diğer bölümlerini yamaç paraşütünün belirli anlarını düşünerek doldurmaları istenmiştir. Bu nedenle katılımcıların yaşamlarına dair daha genel bilgileri içeren ifadeler en başa alınmıştır. İkinci bölümde katılımcılardan yamaç paraşütü etkinliğini gerçekleştirmeden önceki anı düşünerek anketi cevaplamaları

istenmiştir. Üçüncü bölümde yer alan ifadeler yamaç paraşütü anında katılımcıların hissettiklerini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Dördüncü bölümde katılımcıların deneyimden elde ettikleri doyum ölçülmek istendiğinden yamaç paraşütü etkinliğinin sonrası düşünülerek cevaplamaları istenmiştir. Anketin beşinci bölümünde katılımcıların demografik bilgilerine ve yamaç paraşütü davranışlarına yönelik ifadeler yer almaktadır.

Yamaç paraşütü katılımcılarının heyecan arama davranışlarının ölçülmesinde Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Lorch ve Donohew'in (2002) geliştirdiği özet heyecan arama ölçeği (BSSS) kullanılmıştır. Marvin Zuckerman'ın heyecan arama kuramını ortaya attığından bu yana heyecan arama ölçeği çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bunlardan beşinci heyecan arama ölçeği (SSS-V) alan yazında sıklıkla kullanılmaktadır (Pizam, Reichel ve Uriely, 2001: 20). Hoyle vd. (2002) özet heyecan arama ölçeğini SSS-V formundan yararlanarak geliştirmiştir. Ölçek 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; heyecan arama, can sıkıntısı hassasiyeti, heyecan-macera arama ve şartlı refleks yitimidir. Her bir boyut iki ifade ile ölçülmekte, ölçek toplamda sekiz ifadeden oluşmaktadır. Kuramın heyecan arama boyutu geleneksel olmayan bir yaşam tarzına, duygulara ve zihniyete sahip bireylerin yeni heyecanlar arama isteğini ölçmektedir. Can sıkıntısı hassasiyeti, bireyin rutinden, tekrarlardan, monotonluktan ve değişemeyen şeylerden hoşlanmama durumunu ölçmektedir. Heyecan-macera arama boyutu, bireyin riskli, dürtüsel ve maceracı etkinliklere katılma isteğini ölçmektedir. Şartlı refleks yitimi ise kısıtlı davranışlar aracılığıyla sosyal uyarılma ihtiyacını ölçmeyi amaçlamaktadır (Pizam vd., 2001: 20). Özet heyecan arama ölçeği turizm alanında gerçekleştirilen çalışmalarda (Eachus, 2004; Zumdick, 2007; Wymer, Self ve Findley, 2010) kullanılarak geçerliliği test edilmiştir. Bu çalışmada da araştırmmanın bir turistik ürün olarak yamaç paraşütü etkinliğinde yürütülmesi nedeniyle bu ölçek tercih edilmiştir. Çalışmada orijinal ölçekte yer alan 8 ifade de kullanılmıştır. İfadelerin çevriminde geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Hoyle vd. (2002: 405) yaptıkları çalışmada dört boyutun alfa katsayılarını 0.74 ile 0.79 arasında belirlemiştir.

Katılımcıların kontrol hissini ölçmeye yönelik ifadeler Wu ve Liang'ın (2011) çalışmasından kullanılmıştır. Ölçeğin macera etkinliklerinden biri olan rafting üzerinde gerçekleştirilmesi bu çalışmada kullanılma sebebini açıklamaktadır. Wu ve Liang çalışmasında kontrol ölçeği için $a = 0.80$ değerine ulaşmıştır. Akış deneyiminin diğer öncülleri olan zorluk-beceri dengesi ve

yoğunlaşma boyutları ile katılımcıların akış deneyimi sırasında hissettiklerini ölçmek amacıyla kullanılan zamanın dönüşümü ve öz-bilinç kaybı boyutları Jackson ve Marsh'ın (1996) geliştirdiği akış deneyimi ölçeği ile test edilmektedir. Fiziksel etkinlik ve spor ortamındaki akış deneyimini değerlendirmek amacı ile Jackson ve Marsh Durumluk ve Sürekli Akış Deneyimi Ölçeklerini geliştirmişlerdir. Durumluk ve Sürekli Akış Deneyimi Ölçekleri Csikszentmihalyi tarafından belirtilen akış deneyimini tanımlayan 9 alt boyuta destek bulmakta ve iki ayrı ölçek formundan oluşmaktadır. Bireyin etkinlik sırasında akış deneyimini değerlendirmek için geliştirilen Durumluk Akış Deneyimi Ölçeği, etkinliğin hemen ardından uygulanmaktadır. Sürekli Akış Deneyimi Ölçeği ise akış deneyiminin etkinliğe katılan birey üzerindeki genel durumunun ve akış deneyiminin sıklığının bir ölçümüdür. Birey bu ölçeği doldururken yaptığı etkinlikler sırasında genel olarak akış deneyimini ne sıklıkla yaşadığını düşünerek cevaplandırmaya yönlendirilmektedir (akt. Aşçı, Çağlar, Eklund, Altıntaş ve Jackson, 2007: 185). Spor alanında akış deneyiminin incelendiği birçok çalışma Jackson ve Marsh'ın geliştirdiği bu ölçeğin geçerliliğini test ederek onaylamıştır. Araştırmacıların geliştirdiği ölçeğin geçerliliğinin çok sayıda araştırmada onaylanması ve ekstrem sporlardan biri olan yamaç paraşütünde akış deneyiminin incelenmesi nedeniyle bu çalışmada söz konusu boyutların test edilmesinde Jackson ve Marsh'ın ölçeği tercih edilerek yamaç paraşütü terminolojisine göre uyarlanmıştır.

Turistlerin yamaç paraşütü etkinliğindeki deneyim doyumunu ve yaşam doyumlarının ölçülmesine yönelik ifadeler Neal, Sirgy ve Uysal'ın (1999) geliştirdiği ölçekten elde edilmiştir. Araştırmacıların ölçeği turistik hizmetleri baz alarak geliştirmesi bu çalışmada kullanılmasında etkili olmuştur. Araştırmacılar deneyim doyumunun güvenilirliği için $\alpha = 0.89$, yaşam doyumunun güvenilirliği için $\alpha = 0.91$ değerlerine ulaşmıştır.

Ankette yer alan tüm ifadeler tutum ölçeklerinden biri olan 5'li Likert Ölçeği ile değerlendirilmiştir (1= kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4= katılıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum). Genel anlamda tutum ölçekleri soyut olan birçok ifadenin nitel özelliklerini çeşitli sınıflarla ifade etmede ve bunları sayısal değerler ile dile getirmede araştırmacıya yardımcı olmaktadır. 1932'de Rensis Likert tarafından geliştirilen Likert Ölçeği en kullanışlı tutum ölçeklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Likert ölçeği tutum ölçülmesinde oldukça yararlı olan ve çok kısa zamanda bilgi toplamayı

sağlayan bir araçtır (Köklü, 1995: 90). Ankete aynı zamanda “fikrim yok” ifadesi de eklenmiştir. Araştırmada kullanılan boyutlar, bu boyutlara ait operasyonel tanımlar, boyutların test edilmesinde kullanılan ifadeler, ifadelerin elde edildiği kaynaklar ve her bir ölçek için *ön teste* tespit edilen alfa katsayıları Çizelge 3.1’de gösterilmektedir.

Çizelge 3.1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler, Operasyonel Tanımlar, İfadeler ve Alfa Değerleri

Boyut	Operasyonel Tanım	İfadeler	Kaynak	Cronbach's Alpha
Kontrol	Turistin yamaç paraşütünde bireysel kontrol algısını elde etmesi	1. Kendimi tamamiyle kontrol altında hissettim. 2. Her şeyin kontrolüm dışında olduğunu hissettim. 3. Kullanacağım ekipmanlar her şeyin kontrol altında olduğunu hissetmemi sağladı.	Wu ve Liang (2011)	,634
Zorluk-Beceri Dengesi	Turistin yamaç paraşütündeki algılanan karmaşıklık düzeyi karşısında kendi bilgi ve becerilerini değerlendirmesi	1. Yamaç paraşütü için yeteri kadar becerikli olduğumu düşündüm. 2. Becerilerim yamaç paraşütünün zorluklarını karşıladı. 3. Yamaç paraşütünün zorluklarını karşılayabilecek kadar becerikliydim. 4. Yamaç paraşütü yapmanın beni zorlayacağını hissettim fakat becerilerimle bu zorlukları aşabileceğime inandım.	Jackson ve Marsh (1996)	,717
Yoğunlaşma	Turistin dikkatini tamamen yamaç paraşütüne vermesi	1. Yamaç paraşütüne bütünüyle yoğunlaştım. 2. Tamamen yamaç paraşütüne odaklandım. 3. Dikkatim tamamen yaptığım işe odaklandı. 4. Yamaç paraşütündeki hareketlere odaklanmak için zorlanmadım.	Jackson ve Marsh (1996)	,582
Heyecan Arama	Turistin yeni, karmaşık, yoğun duygu ve deneyim yaşamak uğruna yamaç paraşütünün (fiziksel) risklerini göze alma isteği	1. Yabancı yerleri keşfetmeyi severim. 2. Önceden planlanmamış rotaların veya programların olduğu turlara katılmayı severim. 3. Evde çok zaman geçirmek bana huzursuzluk verir. 4. Sürprizlerle dolu arkadaşları tercih ederim. 5. Korkutucu şeyler yapmayı severim. 6. Riskli etkinlikler denemeyi isterim (Bungee jumping gibi). 7. Çılgın partileri severim. 8. Yasal olmasalar bile yeni ve heyecanlı deneyimlere açığım.	Hoyle, Stephenson, Palmgreen, Lorch ve Donohew (2002)	,716
Zamanın Dönüşümü	Turistin yamaç paraşütü yaparken zamanla ilgili farkındalığının ortadan kalkması	1. Zamanın geçme şekli bana normalden farklı göründü. 2. Zaman değişti gibi geldi (yavaşlamış da olabilir hızlanmış da olabilir). 3. Bazen zaman yavaş geçiyor gibiydi. 4. Zaman durdu gibi hissettim.	Jackson ve Marsh (1996)	,731
Öz-Bilinç Kaybı	Turistin yamaç paraşütü performansının başkalarının nasıl değerlendirildiğine önem vermemesi	1. Başkaları benimle ilgili ne düşünüyor diye ilgilenmedim. 2. Başkalarının benimle ilgili ne düşünüyor diye endişelenmedim. 3. Nasıl görüldüğümle ilgilenmedim. 4. Performansım nasıldı diye endişelenmedim.	Jackson ve Marsh (1996)	,735
Deneyim Doyumu	Turistin yamaç paraşütü etkinliğinden elde ettiği doyum	1. Genel olarak değerlendirdiğimde yaşadığım deneyimin hayatımı zenginleştirdiğini hissettim. Bu deneyimi yaşadığıma memnun oldum. 2. Bu etkinliği yapmaktaki amacıma ulaştım. Bu deneyim beni zenginleştirdi. 3. Bana birçok yönden kazanımlar sağladı. Bu deneyim sonrasında kendimle ve başka şeylerle ilgili daha iyi duygular içerisindeyim.	Neal, Sirgy ve Uysal (1999)	,722
Yaşam Doyumu	Yamaç paraşütü turistinin yaşamını bir bütün olarak değerlendirmesi	1. Genel anlamda hayatımda mutluyum. 2. İniş ve çıkışlarım olsa da genel anlamda hayatımdan memnunum. 3. Dolu dolu ve anlamlı bir hayat sürdürüyorum.	Neal, Sirgy ve Uysal (1999)	,716

3.6. Veri Analizi

Araştırmada elde edilen verinin analizinde SPSS 18 ve AMOS 20 paket programlarından yararlanılmıştır. Kullanılan paket programlar verinin tümünün eksiksiz olması koşuluna göre geliştirildiği için öncelikle elde edilen verideki kayıp ve aykırı değerlerin çoklu analiz koşullarına uygun olup olmadığına bakılmıştır. Kalaycı'ya (2008: 20) göre istatistiksel çıkarımlarda bir örneğin ana kütlede çekilmesi ne kadar önemliyse, bir örnekte eksik verinin rasgele olması da o derece önemlidir. Analiz sonucunda kayıp değerlerin rastlantısal olduğu ve verinin normal dağılım sergilediği belirlenmiş, SPSS 18 programında yer alan explore komutu ile rastlantısal kayıp değerler giderilmiştir. Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları ile ele alınmıştır.

Verideki kayıp değerler analiz için uyumlaştırıldıktan sonra araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin ilgili ölçeğe ait olup olmadığını ve toplanan verinin araştırmada varsayılan model ile uyumlu olup olmadığını test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizlerinden yararlanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde araştırmada önerilen yapıdaki ifadelerin faktör yükleri incelenmiştir. Yap ve Khong'a (2006: 593) göre açıklayıcı faktör analizi birçok gizli ifadenin kontrol edilebilir faktörler haline getirilmesinde bir diğer deyişle verinin azaltılmasında kullanılmaktadır. Araştırmada ayrıca KMO değerleri ve Barlett testi ile ölçeklerin faktör analizine uygunluğu belirlenmiştir. Faktör yükü 0.50 ve üzeri olanların (Kalaycı, 2008: 322; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014a: 115) ilgili ölçeğe ait olduğuna karar verilmiş, bu rakamın altında kalan ifadeler analizden çıkarılarak diğer ifadeler tekrar değerlendirmeye alınmıştır. Analizde özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilmiştir (Kalaycı, 2008: 322).

Veri analizinin bir sonraki aşamasında toplanan verinin varsayılan model ile uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, faktör analitik yapısının hipotez edilen modele verinin nasıl uyduğunu test etmekte veya doğrulamaktadır (Bayram, 2010: 42). Açıklayıcı faktör analizinde ifadeler arasındaki ilişkilerden yola çıkarak faktör bulmaya yönelik bir işlem söz konusudur. Doğrulayıcı faktör analizinde ifadeler arasındaki ilişkiye dair daha önceden belirlenen bir model veya hipotez test

edilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011: 21). Doğrulayıcı faktör analizinin değerlendirilmesinde yapısal güvenilirlik, faktör yükleri, ayrışma geçerlilikleri, ortalama açıklanan varyanslar ve uyum indeksleri incelenmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizinde öncelikli olarak modelin uygunluğu açısından uyum indeksleri değerlendirmeye alınmıştır. Uyum indeksleri yapısal eşitlik modelinde varsayılan modelin, o model için toplanmış verinin ne derecede uygun olduğuna dair değerlendirilen bir ölçüttür (Meydan ve Şeşen, 2011: 31). Çeşitli türlerde uyum indekslerinden söz etmek mümkündür. Bu çalışmada Hair vd.'nin (2014a: 630) dikkate aldığı sınıflandırmaya odaklanılmıştır. Buna göre mutlak uyum indeksleri (absolut fit indices), artırmalı uyum indeksleri (incremental fit indices) ve özlük uyum indeksleri (parsimonious fit indices) değerleri incelenmiştir. Mutlak uyum indeksi öncül modelin veriye ne kadar uyumlu olduğunu doğrudan ölçmektedir. Mutlak uyum indeksi içinde GFI, RMR ve RMSEA değerleri yer almaktadır. Artırmalı uyum indeksi, baz alınan temel bir model ile hedef modelin karşılaştırmasını yapmaktadır. Bu uyum indeksi NFI, CFI ve RFI değerlerini barındırmaktadır. Özlük uyum indeksi ise çok fazla katsayı ile verinin modele uyup uymadığını test etmektedir. PNFI ve AGFI değerleri özlük uyum indeksi kapsamında incelenmektedir. Alanyazın incelemesinde genel anlamda uyum indekslerinin 1 değerine yakın olmasının verinin kullanılabilirliğine işaret ettiği görülmektedir. Ancak RMSEA değerinin diğer uyum indekslerinden farklı olarak sıfıra yakın değerler vermesinin istendiği unutulmamalıdır. Meydan ve Şeşen'e (2011: 34) göre RMSEA değerinin 0.05'e eşit veya bu değerden küçük olması mükemmel uyum, 0.8'e kadar olan değerler de kabul edilebilir uyum olarak değerlendirilmektedir.

Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında bir sonraki aşamada yapısal güvenilirliğin test edilmesi için araştırmada kullanılan her bir ölçeğin Cronbach Alpha değerleri referans alınmıştır. Kalaycı'ya (2008: 405) göre 0 ve 1 arasında değer alan Cronbach Alpha katsayısının 0.80 ve 1 arasındaki değerleri ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna işaret eder. Ölçeğin 0.60 ve 0.80 arasında bir değere sahip olması ise güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Bu araştırmada 0.60 ve üzeri Cronbach Alpha değeri kriter olarak alınmıştır. Cronbach Alpha sıklıkla kullanılan bir güvenilirlik değeri olmakla birlikte Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt (2014b: 101) YEM kullanılan araştırmalarda birleşik güvenilirliğin de (Composite Reliability-CR) ölçülmesini tavsiye etmektedir. Yap ve Khong'a (2006: 601) göre genel anlamda güvenilirlik verideki ifadelerin uyumunu ölçerken birleşik

güvenilirlik yapının içsel uyumunu ölçmektedir. Cronbach Alpha tüm ifadelerin eşit düzeyde güvenilir olduğunu varsaymakta ve ölçekteki ifade sayısına karşı duyarlı olmaktadır. Genel olarak içsel uyum güvenilirliğini düşük olarak tahmin etmesinden dolayı Cronbach Alpha katsayısının yanı sıra ölçeğin güvenilirliğinin artırılması açısından birleşik güvenilirliğin de incelenmesi önerilmektedir. CR değerinin bazı araştırmacılara göre 0.60 ve üzeri (Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2014b: 101; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014a: 115; Prebensen, Woo ve Uysal, 2014: 920; Ustasüleyman ve Eyüboğlu, 2010: 26) bir değerde olması ölçekte birleşik güvenilirliğin elde edildiğine işaret etmektedir. Bu araştırmada birleşik güvenilirlik değeri 0.60 ve üzeri olan faktörlerin içsel uyum güvenilirliğini elde ettiği kabul edilmiştir.

Araştırmada ölçeklerin yapı geçerliliğinin sağlanması amacıyla faktör yükleri, ayrışım ve uyuşum geçerlilikleri incelenmiştir. Hair vd. (2014a: 618) faktör yükünde ideal olanın 0.70 olmakla birlikte en az 0.50 ve üzeri değerde olması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda ölçeklerdeki önem derecesinin 0.05 oranı içinde olması durumunda faktörün açıklama gücünün yeterli olduğu araştırmacılar tarafından desteklenmektedir (Reisinger ve Mavondo, 2007: 47; Hair vd., 2014a: 618). Bu doğrultuda araştırmada yer alan ölçeklerin faktör yüklerinin 0.50 ve üzeri değerde olup olmadığına dikkat edilmiştir. Sonraki aşamada araştırmada kullanılan ölçeklerin ayrışma geçerliliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. Ayrışma geçerliliği ölçekteki her bir yapının farklı oluşunu ifade etmektedir. Ayrışma geçerliliğinin yüksek olması ölçülen yapının eşsizliğine işaret etmekte ve diğer ölçeklerden farklı bir yapıyı ölçtüğünü göstermektedir. (Hair vd., 2014a: 619). Ayrışma geçerliliğinin değerlendirmesinde izlenen yollardan biri açıklanan varyans değerleri (AVE) ile korelasyon değerlerinin karşılaştırılmasıdır. İki değer karşılaştırılmasında arzu edilen, açıklanan varyans değerlerinin korelasyon katsayılarından yüksek olmasıdır. Böylece analizi gerçekleştirilen ölçeğin diğer ölçeklerden farklı bir yapıyı ölçtüğü sonucuna ulaşılabilmektedir. AVE değerinin her bir yapı için en az 0.50 değerinde olması önerilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981'den akt. Zait ve Berteau, 2011: 218). Ayrıca araştırmada yer alan ölçekler uyuşum geçerliliği açısından incelenmiştir. Bir araştırmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesinde uyuşum ve ayrışma geçerliliklerini, yapı geçerliliğinin alt kategorileri olarak, incelemek gerekmektedir. Kullanılan ölçeğin hem uyuşma hem de ayrışma geçerliliklerinin varlığının kanıtlanması ölçeğin yapı geçerliliğinin

sağlandığı anlamına gelmektedir (<http://www.socialresearchmethods.net/kb/convdisc.php>). Bu çalışmada aynı zamanda kullanılan örnekleme ortak yöntem varyans sorununun bulunup bulunmadığı açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda Harman tek faktör testi uygulanmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizinden sonra yapısal eşitlik modellemesi ile varsayılan modelin ve hipotezlerin testine geçilmektedir. Bu aşamada ki-kare ve serbestlik derecesi değerleri incelenmektedir. Ki-kare en yaygın olarak kullanılan uyum istatistiğidir. Hesaplanan ki-kare değeri küçük olduğu sürece uyuşmanın iyi olduğuna karar verilir. Serbestlik derecesi (SD) ki-kare testinde önemli bir ölçüttür. Ki-kare değerinin SD'ye oranı (χ^2/df) modelin uyumunu değerlendirmede kullanılmaktadır. Bu durumda χ^2/df oranının bazı yazarlara göre 5, bazılarına göre 3'ten küçük olması genel uyumun kabul edilebilir sonucunu doğurmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2011: 32). Bu çalışmada veri ve model arasındaki uyumun iyi olarak değerlendirilmesinde χ^2/df oranı 5 ve 5'ten küçük olan değerler kriter olarak alınmıştır.

Bu çalışmada AMOS 20 programı kullanıldığı için YEM analizi gerçekleştirilirken AMOS terminolojisinde yer alan regresyon ağırlıkları ile ilişki dereceleri ölçülmektedir. Bu bağlamda tahmini katsayılar (estimates), t değeri (Critical Ratio-CR), standart hata (standard error-SE) ve önem dereceleri (p label) dikkate alınmaktadır. Reisinger ve Mavondo (2006: 61) t değeri (CR) 1.96'nın altında olan değerlerin elenmesini önermektedir. Tahmini katsayıların 0.05 üzerinde olması, önem derecesinin ise 0.00-0.05 aralığında olması regresyon katsayılarının anlamlı olduğuna işaret etmektedir (Ayyıldız ve Cengiz, 2006: 70). Bir diğer deyişle hipotezlerin test edilmesinde CR değeri 1.96 ve üzeri olan, tahmini katsayıları 0.05 ve üzerinde olan ve 0.00 ile 0.05 önem derecesi aralığında olan hipotezler kabul edilmiş diğerleri ise reddedilmiştir.

3.7. Araştırma Bulguları

296 geçerli anket formu SPSS 18 programına aktarılmıştır. SPSS 18 programına girilen veri seti araştırmada yer alan hipotezlerin testi için kullanılan AMOS 20 programının da altyapısını oluşturmuştur. 'Araştırma Bulguları' başlığı altında öncelikle demografik bulgular ile ilgili bilgi verilmektedir. Sonrasında yer

alan aşamalar sırasıyla açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesine yönelik bulguların tartışılması şeklinde olmuştur.

3.7.1. Demografik Bulgular

Demografik verinin değerlendirilmesinde frekans analizinden yararlanılmıştır. Demografik veri sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğunun erkek (%87,2), 21-30 yaş aralığında (%40,5), ve lisans eğitimine (%62,8) sahip olduğu görülmektedir. Bu bulguya dayanarak yamaç paraşütünün daha çok eğitim düzeyi yüksek genç erkekler tarafından gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Katılımcılara ait bu kişisel verinin yanı sıra yamaç paraşütü deneyimlerine yönelik bilgiler incelendiğinde çoğunluğun 10'dan daha fazla (%88,9) uçuş gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bilginin yanı sıra katılımcıların tek kişi şeklinde (92,2) uçuş yapmaları ve yamaç paraşütü lisansına (Başlangıç pilot-BP ve %27,7) sahip olmaları katılımcıların çoğunluğunun yamaç paraşütünde uzman olduklarını göstermektedir. Katılımcılara en son nerede uçuş yaptıklarına dair yöneltilen soruda geniş aralıkta bir cevap alternatifini elde edilmiştir (Çizelge 3.3). Bu durum Türkiye'deki yamaç paraşütü noktalarının zenginliğine de işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlarda en fazla yamaç paraşütü yapılan noktanın Muğla (%12,2) ilinde yer alan uçuş noktalarına (Babadağ, Ören) karşılık gelmesi de özellikle Fethiye'nin bu anlamda ki popülerliği ile paralellik göstermektedir. Katılımcılara en son ne kadar süre önce uçuş gerçekleştirdiklerine dair bulgular incelendiğinde çoğunluk (% 23,6) 1 saat içinde veya 1 ay içinde (%23,6) yamaç paraşütü yaptığını iletmiştir. Katılımcılar uçuş amaçları açısından çoğunlukla yalnızca yamaç paraşütü yapmayı amaçladıklarını (%73) belirtmiştir. Ayrıca uçuş tavsiyesi açısından en fazla arkadaş/aile tavsiyesine (%49,7) önem verdiklerini söylemek mümkündür. Katılımcıların çoğunluğu (%30,4) günlük hayatın rutininden farklı olacağı için yamaç paraşütü deneyimini yaşamak istediklerini ifade etmiştir. Deneyim ekonomisinde işaret edilen dört deneyim alanından biri olan kaçış alanına denk düşen bu ifade, aynı zamanda akış deneyimi ile en fazla ilişkilendirilen alandır. Dolayısıyla katılımcıların yamaç paraşütünde akış deneyimini yaşamak istediklerini söylemek mümkün olmaktadır. Demografik bulgulardan bir diğeri ise katılımcıların yamaç paraşütü yapma sıklığına aittir. Buna göre katılımcıların önemli bir kısmı haftada en az 1 kez (hava koşulları el verdiği müddetçe) uçuş gerçekleştirdiğini belirtmiştir (%43,6). Demografik bulgulara ilişkin diğer bilgiler Çizelge 3.2'de sunulmaktadır.

Çizelge 3.2. Katılımcı Profili ve Yamaç Paraşütüne (YP) Yönelik Tercihleri

Demografik Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde (%)	Demografik Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	38	12,8	<i>Ziyaret amacı</i>	Yalnızca YP	216	73,0
	Erkek	258	87,2		Tatil	3	1,0
<i>Yaş</i>	20 ve altı	29	9,8	Hem tatil hem YP	44	14,9	
	21-30	120	40,5	Diğer	33	11,1	
	31-40	81	27,4	<i>YP uçuş tavsiyesi</i>	Arkadaş/aile	147	49,7
	41-50	50	16,9		İnternet	12	4,1
	51 ve üzeri	16	5,4		Seyahat acentesi	3	1,0
<i>Eğitim</i>	İlköğretim	7	2,4	Kendi merakım	111	37,5	
	Lise	33	11,1	<i>YP deneyimi</i>	Kaçış	90	30,4
	Önlisans	22	7,4		Estetik	31	10,5
	Lisans	186	62,8		Eğlence	47	15,9
Lisansüstü	48	16,2	Eğitim		80	27,0	
<i>YP uçuş sayısı</i>	10'dan az	33	11,1	Akış	48	16,2	
	10 ve üzeri	263	88,9	<i>YP uçuş sıklığı</i>	Haftada en az 1	129	43,6
<i>En son YP uçuş zamanı</i>	0-1 saat	70	23,6		Ayda en az 1	97	32,8
	1 gün önce	7	2,4		6 ayda en az 1	32	10,8
	1 hafta önce	54	18,2	Her yıl en az 1	24	8,1	
	1 ay önce	70	23,6	Diğer	14	4,7	
	3 ay önce	28	9,5	<i>Lisans</i>	Yok	39	13,2
	6 ay önce	21	7,1		Başlangıç pilot (BP)	82	27,7
	9 ay önce	10	3,4		Orta seviye pilot (OP)	64	21,6
	1 yıl önce	25	8,4		Pilot (P)	45	15,2
	1 yıldan fazla	11	3,7		Deneyimli pilot (PD)	40	13,5
	<i>YP uçuş şekli</i>	Tek kişi	273		92,2	Öğretmen pilot (EP)	18
İki kişi (tandem)		23	7,8		Tandem pilot (TP)	8	2,7

Çizelge 3.3. Katılımcıların Yamaç Paraşütü Son Uçuş Yerleri

<i>UÇUŞ YERİ</i>	<i>Frekans (n)</i>	<i>Yüzde (%)</i>	<i>UÇUŞ YERİ</i>	<i>Frekans (n)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Muğla (Babadağ, Ören)	36	12,2	Siirt (Botan Tepe)	3	1,0
Tekirdağ (Uçmaktedere)	26	8,8	Şanlıurfa	3	1,0
Ankara (Ayaş, Gölbaşı- Racon, Tohumlar)	24	8,1	Trabzon (Of)	3	1,0
Antalya (Bademağacı, Alanya, Korkuteli)	23	7,8	Avusturya (Werfenweng)	3	1,0
Kayseri (Alidağ, Talas, Meteor tepesi)	14	4,7	Adıyaman (Tut)	2	0,7
İstanbul(Silivri, Ormanlı, Karaburun, Yeni Kapı)	14	4,7	Erzurum (Oltu- Ayyıldız köyü)	2	0,7
Bursa (Gürsu-Diskaya, Akçalar-Fadıllı, Gürle Dağı, İnegöl-Cerrah)	12	4,1	Balıkesir	2	0,7
Denizli (Pamukkale, Çökelez)	12	4,1	Karabük (Hamamlı)	2	0,7
İzmir (Tire, Torbalı, Bozdağ)	12	4,1	Nepal (Pokhara)	2	0,7
Manisa (Spil, Kırtık tepe)	11	3,7	Samsun	2	0,7
Eskişehir (İnönü)	10	3,4	Amasya (Yanıktepe)	2	0,7
Isparta (Eğirdir, Kapıcak)	10	3,4	Kocaeli (Gebze- Muallimköy)	1	0,3
Erzincan (Çakırman)	7	2,4	Monaco	1	0,3
Sakarya	7	2,4	Kütahya	1	0,3
Adapazarı (Pamukova, Serdivan-Kırantepi)	6	2,0	Yozgat	1	0,3
Tokat (Turhal- Mercimek Tepe)	6	2,0	Bitlis (Tatvan)	1	0,3
Konya (Güney köyü)	5	1,7	Zonguldak	1	0,3
Kahramanmaraş (Narlı)	5	1,7	Afyon	1	0,3
Mersin (Tarsus-Eshab-ı kehf, Gelincik Tepesi)	4	1,4	Aydın	1	0,3
Adana (Kabasakal- Rüzgarlı tepe)	4	1,4	Çorum (Bayat)	1	0,3
Ordu (Boztepe)	4	1,4	Sivas (Merkez- Aziz Tepe)	1	0,3
İskenderun (Düğünyardu)	3	1,0	Bolu	1	0,3
Aksaray	3	1,0			

3.7.2. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) Bulguları

Bu çalışmada kuramsal temele dayandırılarak aralarında ilişki olduğu düşünülen çok sayıda ifadenin analizi yapılmaktadır. Çok sayıdaki ifade sayısının açıklayıcı faktör analizi yardımıyla belli grup ya da gruplara indirgenerek analizlerin gerçekleştirilmesi kavramlar arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına ve yorumlanmasına hizmet edecektir. Buradan hareketle araştırmada kullanılan tüm kavramlar (kontrol hissi, zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma, heyecan arama davranışı, akış deneyimi, deneyim doyumu, yaşam doyumu) açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Analizlerin değerlendirilmesinde KMO ve Barlett's test değerleri, ifadelerin faktör yükleri kriter olarak ele alınmış bu kriterlere uymayan ifadeler analizden çıkarılarak yeniden test edilmiştir.

3.7.2.1. Kontrol Hissi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada kullanılan kontrol hissi ölçeği (Wu ve Liang, 2011) analize sokulduğunda KMO örneklem ile Barlett's test değerleri veri setinin açıklayıcı faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin ortak varyans çizelgesi de tüm ifadelerin 0,50'nin üzerinde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri ise $\alpha = ,739$ olarak belirlenmiştir (Çizelge 3.4). Analiz sonunda belirlenen faktör isminin 'kontrol hissi' olarak kalmasına karar verilmiştir.

Çizelge 3.4. Kontrol Hissi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
<i>FAKTÖR 1 KONTROL HİSSİ</i>		1,977	65,912	,739
Kendimi tamamiyle kontrol altında hissettim.	,850			
Her şeyin kontrolüm dışında olduğunu hissettim.	,822			
Kullanacağım ekipmanlar her şeyin kontrol altında olduğunu hissetmemi sağladı.	,761			
	TOPLAM		65,912	
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,669
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			202,734
	<i>sd</i>			3
	<i>p değeri</i>			,000

3.7.2.2. Zorluk-Beceri Dengesi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Çalışmada kullanılan zorluk-beceri dengesi ölçeğinin (Jackson ve Marsh, 1996) KMO değeri ifadelerin birbirleri ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Barlett's test değeri de anlamlı çıkmıştır. Ancak ölçeğin ortak varyans çizelgesi incelendiğinde 'Yamaç paraşütü yapmanın beni zorlayacağını hissettim fakat becerilerimle bu zorlukları aşabileceğime inandım' (ZBD4) ifadesinin ,330 değer ile düşük faktöre sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin 4 ifade ile birlikte yapılan güvenilirlik analizi sonucunda da Cronbach Alfa değeri $\alpha = ,753$ olarak çıkmıştır. Bu durumda ZBD4 ifadesi analizden çıkarılarak ölçeğin KMO ve açıklanan varyans değerleri ile güvenilirliğinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Analiz sonrasında ölçekteki ifade sayısı 3 olarak belirlenmiş ve faktör ismi orijinal ölçekteki gibi bırakılmıştır (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. Zorluk-Beceri Dengesi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR_1	ZORLUK-BECERİ	2,133	71,108	,793
DENGESİ				
Yamaç paraşütü için yeteri kadar becerikli olduğumu düşündüm.	,823			
Becerilerim yamaç paraşütünün zorluklarını karşıladı.	,891			
Yamaç paraşütünün zorluklarını karşılayabilecek kadar yüksek beceriye sahiptim.	,814			
	TOPLAM		71,108	
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,675
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			285,593
			<i>sd</i>	3
			<i>p değeri</i>	,000

3.7.2.3. Yoğunlaşma Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada kullanılan yoğunlaşma ölçeğinin (Jackson ve Marsh, 1996) faktör analizi sonucunda KMO ve Barlett's test değerleri veri setinin açıklayıcı faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ilişkin ortak varyans çizelgesi incelendiğinde 'Yamaç paraşütündeki hareketlere odaklanmak için

zorlanmadım' (Y4) ifadesinin düşük faktör yüküne (,336) sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri de ($\alpha = .807$) uygun değerler de olmakla birlikte Y4 ifadesinin çıkarılması ile birlikte güvenilirliğin artacağına işaret etmektedir. Bu durumda Y4 çıkarılarak analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Yeniden yapılan faktör analizi sonucunda yoğunlaşma ölçeğine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur (Çizelge 3.6). Analiz sonucunda faktörün aynı isimle anılmasına karar verilmiştir.

Çizelge 3.6. Yoğunlaşma Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR 1 YOĞUNLAŞMA		2,337	77,897	,857
Yamaç paraşütüne bütünüyle yoğunlaştım.	,866			
Tamamen yamaç paraşütüne odaklandım.	,913			
Dikkatim tamamen yaptığım işe odaklandı.	,867			
	TOPLAM		77,897	
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,714
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			413,387
			<i>sd</i>	3
			<i>p değeri</i>	,000

3.7.2.4. Heyecan Arama Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bu araştırmada Hoyle vd.'den (2002) alınan heyecan arama ölçeğinin KMO örneklem ile Bartlett's test değerlerine göre veri seti, açıklayıcı faktör analizi için uygun olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçeğin ortak varyans (communalities) çizelgesi incelendiğinde 'Evde çok zaman geçirmek bana huzursuzluk verir (HA3)' ifadesinin önerilen 0.50 değerinin altında (Hair vd., 2014: 117) olduğu tespit edilmiştir (,432). Bu durumda HA3 çıkartılarak analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Analiz sonrasında ölçekteki ifadelerin faktör yükleri yeniden incelenmiş ve 'Sürprizlerle dolu arkadaşları tercih ederim (HA4)' ifadesinin de ,437 ile önerilen değerlerin altında olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu ifade çıkarılarak analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde 'Yasal olmasalar bile yeni ve heyecanlı deneyimlere açığım (HA8)' ifadesinin ,079 değer ile faktör yükünün oldukça düşük olduğu tespit edildiği için ifade çıkarılarak ölçek yeniden test edilmiştir. Benzer şekilde ölçeğe ait Cronbach Alfa değeri incelendiğinde HA8 ifadesinin çıkartılması durumunda

güvenilirliğin artacağına işaret etmektedir. Analiz sonucunda ifadelerin ortak varyans çizelgesi yeniden incelendiğinde ifadelerin hepsinin 0,50 değerinin üzerinde faktör yüküne sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla 5 ifade üzerinden açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. İfadelerin ortak varyans çizelgesinden sonra döndürülmüş faktör matrisi ve açıklanan varyans çizelgeleri incelenmiştir. Buna göre heyecan arama ölçeği orijinal ölçekten farklı olarak iki faktör ile temsil edilmektedir. İki faktör ölçeğin % 68,269'unu açıklamaktadır. Belirli ağırlıklara sahip ifadeler belirli faktörler altında gruplandırıldıktan sonra söz konusu faktörlerin isimlendirilmesi aşamasına gelinmiştir. HA5, HA6 ve HA7 ifadeleri bir faktör altında toplanmakta ve ölçeğin % 46,613'ünü açıklamaktadır. Bu faktörde yer alan ifadelerin ikisi orijinal ölçekteki heyecan-macera arama boyutu; biri şartlı refleks yitimi boyutuna karşılık gelmektedir. İfadelerin daha çok bireyin macera arayışını temsil etmesi nedeniyle bu faktör 'macera arama' olarak adlandırılmıştır. Analiz sonucunda belirlenen diğer faktörü HA1 ve HA2 ifadeleri temsil etmektedir (% 21,656). Söz konusu ifadeler orijinal ölçekteki 'deneyim arama' boyutuna karşılık geldiğinden bu faktörün ismi de aynı şekilde anılmıştır. Heyecan arama ölçeğinin faktör analizine yönelik bulgular Çizelge 3.7'de açıklanmaktadır.

Çizelge 3.7. Heyecan Arama Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR 1 MACERA ARAMA		2,331	46,613	,748
Korkutucu şeyler yapmayı severim.	,810			
Riskli etkinlikler denemeyi isterim (Bungee jumping gibi).	,821			
Çılgın şeyleri yapmaktan hoşlanırım.	,764			
FAKTÖR 2 DENEYİM ARAMA		1,083	21,656	,470
Yabancı yerleri keşfetmeyi severim.	,693			
Önceden planlanmamış rotaların veya programların olduğu turlara katılmayı severim.	,882			
	TOPLAM		68,269	,688
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,729
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			299,114
	<i>sd</i>			10
	<i>p değeri</i>			,000

3.7.2.5. Akış Deneyimi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bu çalışmada akış deneyimini ölçmeye yönelik kullanılan ölçeğin (Jackson ve Marsh, 1996) açıklayıcı faktör analizi bulguları incelendiğinde KMO ve Bartlett's test sonuçları veri setinin analize uygun durumda olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra ifadelerin ortak varyans çizelgesine bakıldığında 'Zaman durdu gibi hissettim' (AD4) ve 'Performansım nasıldı diye endişelenmedim' (AD8) ifadelerinin sırasıyla ,488 ve ,356 değerleri ile ölçeği olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bahsi geçen ifadeler (AD4 ve AD8) çıkarılarak analiz yeniden yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçek iki faktöre ayrılmıştır. AD1, AD2 ve AD3 ifadeleri orijinal ölçeğe benzer bir şekilde zamanın geçişi ile ilgili anlamlar içermesinden dolayı bu faktöre 'zamanın dönüşümü' adı verilmiştir. Ölçeği açıklayan diğer faktör AD5, AD6 ve AD7 ifadelerinden oluşmuş ve 'öz-bilinç kaybı' şeklinde adlandırılmıştır. Akış deneyimi ölçeğine yönelik yeniden gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi bulguları aşağıdaki gibidir (Çizelge 3.8).

Çizelge 3.8. Akış Deneyimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR 1 ZAMANIN DÖNÜŞÜMÜ		2,847	38,441	,784
Zamanın geçme şekli bana normalden farklı göründü.	,845			
Zaman değişti gibi geldi (yavaşlamış da olabilir hızlanmış da olabilir).	,882			
Bazen zaman yavaş geçiyor gibiydi.	,754			
FAKTÖR 2 ÖZ-BİLİNÇ KAYBI		1,571	35,191	,843
Başkaları benimle ilgili ne düşünüyor diye ilgilenmedim.	,833			
Başkaları benimle ilgili ne düşünüyor diye endişelenmedim.	,910			
Nasıl görüdüğümle ilgilenmedim.	,849			
TOPLAM			73,632	,774
			<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>	,716
			<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>	721,981
			<i>sd</i>	15
			<i>p değeri</i>	,000

3.7.2.6. Deneyim Doymu Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bu araştırmada deneyim doyumunu ölçmek amacıyla kullanılan ölçeğin (Neal, Sirgy ve Uysal, 1994) faktör analizi sonuçlarına göre KMO ve Barlett's test değerleri uygun olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde ifadelerin faktör yükleri de 0,50'nin üzerinde çıkarak veri setinin uyumluluğu ortaya çıkmıştır. Faktör analizi sonucunda deneyim doyumuna yönelik 1 faktör belirlenmiş ve faktör isminin aynı şekilde kalmasına karar verilmiştir (Çizelge 3.9).

Çizelge 3.9. Deneyim Doymu Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR 1 DENEYİM DOYUMU				
Genel olarak değerlendirdiğimde yaşadığım deneyimin hayatımı zenginleştirdiğini hissettim. Bu deneyimi yaşadığıma memnun oldum.	,852	2,222	74,082	,820
Bu etkinliği yapmaktaki amacıma ulaştım. Bu deneyim beni zenginleştirdi.	,890			
Bana birçok yönden kazanımlar sağladı. Bu deneyim sonrasında kendimle ve başka şeylerle ilgili daha iyi duygular içerisindeyim.	,840			
	TOPLAM		74,082	
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,707
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			328,434
			<i>sd</i>	3
			<i>p değeri</i>	,000

3.7.2.7. Yaşam Doymu Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bu araştırmada Neal, sirgy ve Uysal'dan (1994) alınan yaşam doymu ölçeğinin KMO örneklem ile Barlett's test değerlerine göre veri seti, açıklayıcı faktör analizi için uygun olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde ifadelerin faktör yükleri de 0,50'nin üzerinde çıkarak veri setinin uyumluluğu ortaya çıkmıştır. Faktör analizi sonucunda yaşam doymu ile ilgili 1 faktör belirlenmiş (faktör ismi aynı kalmıştır) ve ölçekte ifadelerin tamamı kullanılmıştır (Çizelge 3.10).

Çizelge 3.10. Yaşam Doyumu Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alfa
FAKTÖR 1 YAŞAM DOYUMU		2,205	73,514	,814
Genel anlamda hayatımda mutluyum.	,877			
İniş ve çıkışlarım olsa da genel anlamda hayatımdan memnunum.	,893			
Dolu dolu ve anlamlı bir hayat sürdürüyorum.	,800			
	TOPLAM		73,514	
	<i>Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği</i>			,689
	<i>Bartlett Küresellik Testi Ki kare</i>			334,014
			<i>sd</i>	3
			<i>p değeri</i>	,000

3.7.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulguları

Doğrulayıcı faktör analizinin gerçekleştirilmesi için SPSS 18’de kodlanan 296 veri AMOS 20 programına aktarılmıştır. Öncelikle hazırlanan modelin uyum indeksleri incelenmiştir. Değerlendirme sonucunda bazı uyum indekslerinin kabul edilebilir olmakla birlikte mükemmel düzeyde olmadığı (,90 ve üzeri) belirlenmiştir. Bunun için modelin modifikasyon indeksi sonuçları incelenmiştir. İncelemede bazı ifadelerin çıkartılması ile uyum indekslerinin bir diğer deyişle verinin modele uygunluğunun artacağı tespit edilmiştir. Benzer bir inceleme standardize edilmiş regresyon ağırlıklarında (standardized regression weights) da gerçekleştirilmiş aynı ifadelerin bu çizelgede de çıkartılmasının önerildiği görülmüştür. Modelde işaret edilen ifadelerin çıkartılması sonucunda uyum indeksleri yeniden incelenmiştir. Analiz sonucunda veri setinin istenen uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3.11).

Sonraki aşamada modelde yer alan ölçeklere ilişkin faktör yükleri incelenmiştir. Faktör yüklerinin alanyazında önerilen (0,60 ve üzeri) değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ‘Her şeyin kontrolüm dışında olduğunu hissettim’ ve ‘Bazen zaman yavaş geçiyor gibiydi’ ifadeleri 0,60 değerinin altında olmakla birlikte Hair vd.’nin (2014a: 115) bahsettiği üzere 0,50 ve üzeri değer de değişkeni açıklaması nedeniyle bu ifadelerin kalmasına karar verilmiştir. Analiz kapsamında ölçeklerin Cronbach Alfa ve birleşik güvenilirlik (CR) değerlerinin de uygun sınırlar içinde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde ölçeğin ayrışma geçerliliğine işaret eden açıklanan ortalama varyans (AVE)

değerlerinin de modelin test edilmesi için yeterli olduğuna karar verilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklere ilişkin ifadeler, ifadelerin faktör yükleri, güvenilirlik ve geçerlilik değerleri Çizelge 3.12’de sunulmuştur.

Çizelge 3.11. Orijinal Model ve Önerilen Modelin Uyum İyiliği İndeksleri

	χ^2	df	χ^2/df	Mutlak Uyum İndeksleri			Artırmalı Uyum İndeksleri			Özlük Uyum İndeksleri		
				GFI	RMR	RMSEA	AGFI	NFI	PNFI	CFI	IFI	RFI
Orijinal Model	735,647 (p=,000)	278	2,646	,832	,034	,075	,788	,778	,665	,847	,849	,740
Önerilen Model	234,021 (p= ,000)	168	1,393	,933	,019	,036	,907	,911	,729	,973	,973	,869

Not: GFI: Goodness of Fit Index, RMR: Root Mean Square Residual, RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation, AGFI: Adjustment Goodness of Fit Index, NFI: Normed Fit Index, PNFI: Parsimony Normed Fit Index, CFI: Comparative Fit Index, IFI: Incremental Fit Index, RFI: Relative Fit Index

Çizelge 3.12. Ölçme Modeline Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve Faktörlere Ait İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	CR (Composite Reliability)	AVE
<i>KONTROL HİSSİ</i>		,739	,745	,497
Kendimi tamamıyla kontrol altında hissettim.	,779			
Her şeyin kontrolüm dışında olduğunu hissettim.	,577			
Kullanacağım ekipmanlar her şeyin kontrol altında olduğunu hissetmemi sağladı.	,743			
<i>ZORLUK-BECERİ DENGESİ</i>		,793	,804	,582
Yamaç paraşütü için yeteri kadar becerikli olduğumu düşündüm.	,704			
Becerilerim yamaç paraşütünün zorluklarını karşıladı.	,883			
Yamaç paraşütünün zorluklarını karşılayabilecek kadar yüksek beceriye sahiptim.	,685			
<i>YOĞUNLAŞMA</i>		,857	,861	,675
Yamaç paraşütüne bütünüyle yoğunlaştım.	,796			
Tamamen yamaç paraşütüne odaklandım.	,874			
Dikkatim tamamen yaptığım işe odaklandı.	,791			
<i>HEYECAN ARAMA</i>		,748	,751	,504
Korkutucu şeyler yapmayı severim.	,609			
Riskli etkinlikler denemeyi isterim (Bungee jumping gibi).	,734			
Çılgın şeyleri yapmaktan hoşlanırım.	,777			
<i>AKIŞ DENEYİMİ</i>		,784	,804	,585
Zamanın geçme şekli bana normalden farklı göründü.	,829			
Zaman değişti gibi geldi (yavaşlamış da olabilir hızlanmış da olabilir).	,850			
Bazen zaman yavaş geçiyor gibiydi.	,567			
<i>DENEYİM DOYUMU</i>		,820	,827	,616
Genel olarak değerlendirdiğimde yaşadığım deneyimin hayatımı zenginleştirdiğini hissettim. Bu deneyimi yaşadığıma memnun oldum.	,748			
Bu etkinliği yapmaktaki amacıma ulaştım. Bu deneyim beni zenginleştirdi.	,865			
Bana birçok yönden kazanımlar sağladı. Bu deneyim sonrasında kendimle ve başka şeylerle ilgili daha iyi duygular içerisindeyim.	,736			
<i>YAŞAM DOYUMU</i>		,814	,824	,614
Genel anlamda hayatımda mutluyum.	,797			
İniş ve çıkışlarım olsa da genel anlamda hayatımdan memnunum.	,896			
Dolu dolu ve anlamlı bir hayat sürdürüyorum.	,636			

Çizelge 3.11 ve 3.12’de yer alan sonuçların değerlendirilmesi ile araştırmada elde edilen veri seti önerilen model ile uyumlaştırılmıştır. Bir sonraki başlıkta, yapısal eşitlik modellemesine geçmeden önce, veri seti ortak yöntem varyans sorunu açısından incelenmiştir.

3.7.4. Ortak Yöntem Varyansı Analizi

Ortak yöntem varyansı, ölçeklerin ölçmeye çalıştığı yapılar yerine ölçme metoduna dayanan varyans durumunu ifade etmektedir. Ortak yöntem varyansı, ölçme hatalarının temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Ölçme hatası, ölçülen boyutlar arasındaki ilişki sonuçlarının geçerliliğini tehlikeye sokmaktadır. Ölçme hatalarının tüm türleri problemlilikle birlikte özellikle sistematik ölçüm hataları ciddi bir problem oluşturmaktadır. Çünkü sistematik ölçüm hataları, ortaya koyulan hipotezlerden bağımsız olarak, gözlemlenen ilişkilerle ilgili alternatif açıklamalar üretmektedir (Podsakoff, MacKenzie, Lee, Podsakoff, 2003: 879).

Ortak yöntem varyansının oluşmasında etkili olan çeşitli potansiyel kaynaklardan söz edilebilir. Buna göre (a) katılımcılara (sosyal istenirlik ve tutarlılık motifi, ifadelerin tümüne evet ya da hayır deme durumu-consistency motifi), (b) değişkenlerin özelliklerine (karmaşık ve belirsiz ifadeler), (c) içeriğe (içerikte uyarılmış mod), (d) ölçme içeriğine (ölçme yeri ve zamanı) atfedilen ortak yöntem varyansından söz edilebilir (Podsakoff vd., 2003: 881; Malhotra, Kim ve Patil, 2006: 1865). Malhotra vd.’ye (2006: 1865) göre ortak yöntem varyansı özellikle aynı katılımcıların aynı zamanda tek bir anketteki ifadeleri yanıtlamasına karşı oldukça hassastır. Dolayısıyla bu tarz araştırmaların sıklıkla kullanıldığı sosyal bilimlerde ortak yöntem varyansının olma olasılığı yüksektir.

Bu çalışmada anketin internet üzerinden yürütülmesi, katılımcıların anketi kendilerinin doldurması, çalışmada kullanılan yapılara ait ifadelerin aynı zamanda ve aynı kişiler tarafından değerlendirilmesi nedeniyle ortak yöntem varyansının olma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle örneklemeden elde edilen veri setinin geçerliliğinin belirlenmesi bir diğer deyişle ortak yöntem varyans olup olmadığının belirlenmesi amacıyla çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Podsakoff vd.’ye (2003: 889) göre Harman’ın tek-faktör testi alanyazında sıklıkla kullanılan ortak yöntem varyans tekniklerinden biridir. Bu yöntem ile araştırmada kullanılan tüm ifadeler açıklayıcı faktör analizine tabi tutulur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta açıklayıcı faktör analizi uygulanırken döngüsüz faktör

analizinin uygulanmasıdır. Faktör analizi sonunda, ortak yöntem varyansı olması halinde, (a) tek bir faktörün ortaya çıkması, (b) bir genel faktörün ölçekler arasındaki kovaryansın büyük bir bölümünü açıklaması söz konusudur. Bu çerçevede, doğrulayıcı faktör analizi sonunda belirlenen 21 ifade döngüsüz faktör analizine (Fixed Number of Factors) tabi tutulmuştur. Analiz bulgularına göre tek bir faktör ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tek faktör açıklanan varyansın %27,713'ünü açıklamaktadır. Tek faktör açıklanan varyansın %50'den daha azını (Mat Roni, 2014: 33) açıkladığı için çalışmada ortak yöntem varyansı sorununun olmadığı söylenebilir.

Ortak yöntem varyansının belirlenmesinde alanyazında Bagozzi, Yi ve Philips'in (1991) önerdiği bir analiz tekniği de bulunmaktadır. Bu analiz ile ölçeğin ayrışma geçerliliği belirlenmeye çalışılmaktadır. Buna göre araştırmada kullanılan yapıların AVE değerlerinin karekökü alınmakta ve bu değerlerin 0,90'dan düşük olması beklenmektedir. Ayrıca yapılar arasındaki korelasyon değerlerinin AVE değerlerinin kareköklerinden yüksek olmaması gerekmektedir. Böyle bir durumda veri setinin ayrışma geçerliliği açısından ortak yöntem varyans sorununun olmadığı bir diğer deyişle ölçeğin ayrışma geçerliliğinin bulunduğu ifade edilebilir (Bagozzi, Yi ve Philips, 1991; Kim, 2010: 7037; Matzler, Renzl, Müller, Hertng ve Mooradian, 2008: 308). Ayrıca Sun, Bhattacharjee ve Ma'ya (2009: 354) göre AVE değerlerinin kareköklerinin 0,50'den yüksek olmasının ölçeğin uyuşum geçerliliğinin de yüksek olduğuna işaret ettiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada yer alan yapıların tanımlayıcı istatistikleri, korelasyon değerleri ve AVE değerlerinin kareköklerinin gösterildiği köşegen (diagonal line) Çizelge 3.13'de gösterilmektedir. Çizelge 3.13 incelendiğinde AVE değerlerinin kareköklerinin 0,90'dan düşük olduğu ve yapılar arasındaki korelasyon değerlerinin de AVE karekök değerlerinden düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca uyuşum geçerliliği açısından AVE değerlerinin karekökleri 0,50'den yüksektir. Dolayısıyla bu çalışmada ortak yöntem varyans sorununun olmadığını ve ölçeğin yapı geçerliliğinin sağlandığını söylemek mümkün olmaktadır.

Çizelge 3.13. Tanımlayıcı İstatistikler, Korelasyon ve AVE Karekök Değerleri

	$\bar{X}$	σ	K	ZBD	Y	HA	AD	DD	YD
K	4,320	,407	,70						
ZBD	4,248	,536	,351**	,76					
Y	4,279	,607	,279**	,425**	,82				
HA	4,190	,596	,149*	,261**	,202**	,71			
AD	4,292	,557	,198**	,284**	,301**	,261**	,76		
DD	4,691	,438	,303**	,326**	,331**	,290**	,367**	,78	
YD	4,196	,555	,277**	,257**	,285**	,169**	,238**	,209**	,78

K:Kontrol, ZBD:Zorluk beceri dengesi, Y:Yoğunlaşma, HA:Heyecan arama, AD:Akış deneyimi, DD:Deneyim doyumu, YD:Yaşam doyumu, $\bar{X}$:Aritmetik ortalama, σ :Standart sapma

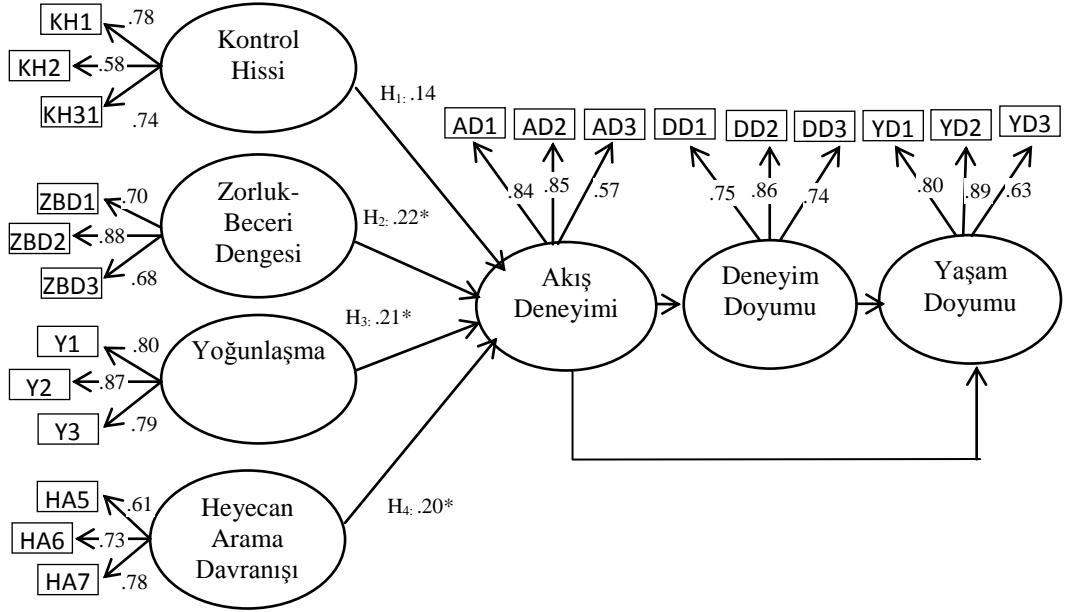
$\sqrt{AVE}$ değerleri köşegen (diagonal) ve kalın olarak verilmiştir. * p<.005 ** p<.001

3.7.5. Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Bulgular

Bu bölümde alanyazında önerilen araştırma modeli (Şekil 2.7) ve modelde yer alan hipotezler yapısal eşitlik aracılığıyla test edilmiştir. Yapısal modele yönelik sonuçlar veri setinin kabul edilebilir düzeyde iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Genel anlamda H₂, H₃ ve H₄ hipotezlerinin kabul edilmesi yamaç paraşütü katılımcılarının etkinliği gerçekleştirmeden önce de akış deneyimini yaşadıkları varsayımını desteklemektedir. H₅ ve H₆ hipotezlerinin araştırmada desteklenmesi ise akış deneyiminin yamaç paraşütü katılımcılarının iyi oluşları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Hipotez testine dair elde edilen bulgular Çizelge 3.14 ve Şekil 3.1’de özetlenmektedir.

Çizelge 3.14. Regresyon Katsayıları

Hipotez Kurulan Yollar	Estimate (Tahmin Katsayısı)	S.E.	C.R.	p	Hipotez Test Sonuçları
H ₁ = Kontrol Hissi → Akış	,140	,116	1,213	,225	✗
H ₂ = Zorluk-Beceri Dengesi → Akış	,222	,101	2,197	,028	✓
H ₃ = Yoğunlaşma → Akış	,213	,079	2,684	,007	✓
H ₄ =Heyecan Arama → Akış	,201	,072	2,808	,005	✓
H ₅ = Akış → Deneyim Doyumu	,333	,049	6,857	***	✓
H ₆ =Deneyim Doyumu → Yaşam Doyumu	,545	,127	4,291	***	✓
H ₇ = Akış → Yaşam Doyumu	,216	,077	2,804	,005	✓
X ² : 304,812	GFI: ,914	AGFI: ,887	CFI: ,947		
df: 176	RMR: ,032	NFI: ,885	IFI: ,948		
X ² /df: 1,732	RMSEA: 0,50	PNFI: ,741	RFI: ,862		
p: 0.000 (< 0,05)					

*CR>1,96, p<0.05

Şekil 3.1. Kuramsal Model Sonuçları

H₁: Yamaç paraşütünde kontrol hissi akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Alanyazında kontrol hissi akış deneyiminin belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir (Liao, 2006: 53; Chen, 2000: 273). Bireyin, gerçekleştirdiği etkinlikteki kontrolün kendisinde olduğunu algılaması akışın ortaya çıkışında katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte çalışmada diğer araştırmalardan farklı bir şekilde, yamaç paraşütündeki katılımcıların kontrol hissini akış deneyimi üzerinde bir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir (CR: 1,213, p: ,225).

Csiskzentmihalyi (1990: 86) dışlanmış (anomie) toplumlarda bireyin, herşeyin aşırı belirsiz olma durumundan etkilendiğini ifade etmektedir. Bu nedenle birey enerjisini nereye kullanacağını bilmemektedir. Benzer durum yabancılaşan (alienation) toplumlarda da söz konusudur. Çünkü bu toplumlarda herşey aşırı belirlidir. Kısacası belirlilik durumu akışın oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada yamaç paraşütü katılımcılarının çoğunluğunun (%88,9) 10'dan daha fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların deneyimli olması etkinlikteki her adıma dair bilgi sahibi olduklarını

göstermektedir. Bu durum katılımcılarda etkinlik ile ilgili aşırı belirlilik durumu oluşturmuş olabilir. Aşırı belirlilik durumu kontrol hissini akış üzerindeki etkisini ortadan kaldırmış olabilir.

Filep (2008: 100) görüşme yoluyla veri topladığı araştırmasında katılımcıların kontrol boyutundan bahsetmediklerini bildirmektedir. Araştırmacı, Csikszentmihalyi ve Robinson'un (1990) sonraki dönemlerde kontrol boyutu ile zorluk-beceri dengesi boyutlarını birleştirdiğini ifade etmektedir. Buna göre özellikle gezme görme etkinliklerinde, akış deneyimi içerisinde kontrol boyutu oldukça pasif bir özellik göstermektedir. Aynı zamanda Magyarodi, Nagy, Soltesz, Mozes ve Olah (2013: 97) da araştırmalarında zorluk-beceri dengesinin kontrol ve açık hedefler boyutlarını kapsadığını bulmuştur. Swann, Keegan, Piggott ve Crust (2012: 815) akış kuramında bahsi geçen 9 boyutun deneyimlenebilme olasılığının bulunduğunu ancak bunun herhangi bir durumda tüm boyutların da deneyimleneceği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Gerçekte akışın meydana geldiği durumlara göre farklı boyutlar deneyimlenebilir. Bu nedenle kontrol boyutunun yamaç paraşütünde akış deneyimi yaşanmasında etkili olmadığı görülmüştür.

H₂: Yamaç paraşütünde zorluk-beceri dengesinin sağlanması akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma bulguları yamaç paraşütü katılımcılarının sahip olduğu zorluk-beceri dengesinin akış deneyimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir (CR: 2,197, p: ,028). Bu bulgu, önceki araştırmaların bulguları ile örtüşen bir özellik göstermektedir (Liao, 2006: 53; Egbert, 2003: 512; Wu ve Liang, 2011: 323; Renard, 2013: 98; Hernandez, 2011: 321; Guo, 2004: 194; Guo ve Poole, 2009: 384; Wang ve Hasiao, 2012: 387; Esteban-Millat vd., 2014; 119). Ayrıca zorluk-beceri dengesi, yamaç paraşütünde akış deneyimini etkileyen en önemli öncül olarak belirlenmiştir. Kurama göre de zorluk-beceri dengesinin sağlanması durumunda akış ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla bu bulgu ile akış kuramının önemli savlarından biri yeniden kanıtlanmış olmaktadır.

Yamaç paraşütünde akış deneyimi özünde interaktifliği barındırmaktadır. Etkinlik sırasındaki hava koşulları ile gelen zorluklar bireyin becerileri ile bu zorluklara meydan okuması ile karşılık bulmaktadır. Buradaki temel nokta bireyin performansını başarması ya da başarmaması değildir. Bireyin zorlukların

üstesinden gelmek amacıyla becerilerini ortaya koyması zihnini yeterince meşgul ettiği için başarı ya da başarısızlık o an için düşünülmemekte birey yalnızca akış hali içinde kalmaktadır. Dolayısıyla akışın kendisi, performansın başarılmasından daha etkili bir içsel ödül olmaktadır.

Araştırmaya katılanların yamaç paraşütünde yaşadıkları akış deneyimi uğruna ekstra zorlukları veya riskleri göze almaya hazır oldukları söylenebilir. Ryu ve Parsons (2012: 718) da mobil uygulamalarda kullanıcıların daha fazla zorluk almaya istekli olduklarını belirlemiştir. Buna göre kullanıcıların becerilerini maksimize edebilecek ve kişisel gelişimlerini destekleyecek tasarımlar hayata geçirildiği takdirde daha fazla zorluk içeren uygulamalara katılma istekleri artacaktır. Benzer şekilde yamaç paraşütü katılımcılarının becerilerini geliştirici etkinlik tasarımları daha fazla zorluk içeren etkinliklere katılma olasılığını artıracaktır. Csikszentmihalyi'nin (2005: 64) belirttiği üzere birey yaşamının kalitesini yükseltmek için daha zorlayıcı işler yapmalı ve daha üst düzey beceriler kullanmalıdır. Zorluklar ve beceriler arasındaki altın oranın yakalanması akış deneyimi ile sonuçlanacaktır.

Csikszentmihalyi'ye (2005: 60) göre üst düzey yaşantıların çoğunluğu kurallarla bağlı, psişik enerjiyi kullanmayı gerektiren ve uygun beceriler olmadan gerçekleştirilemeyecek etkinlik dizileri içinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla zorlukların üstesinden gelerek akışın deneyimlenmesi bireyin kişisel gelişimine katkıda bulunmakta bir diğer deyişle becerilerini artırmaktadır. Yamaç paraşütünde birey her zaman uçuş yaptığı noktadan her zamanki gibi bir uçuş yapıyor gibi görünebilir. Bununla birlikte birey yamaç paraşütündeki zorlukların üstesinden gelmek için asgari oranda becerilerini ortaya koymak zorundadır. Bir diğer deyişle birey yamaç paraşütünde her zamanki gibi bir uçuş gerçekleştiriyor gibi görünse de her uçuşta zorluk-beceri dengesini sağlayarak akış deneyimi yaşamaktadır.

H₃: Yamaç paraşütü etkinliğine yoğunlaşma akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada yamaç paraşütünde katılımcının etkinliğe yoğunlaşmasının akış deneyimi üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu belirlenmiştir (CR: 2,684, p: ,007). Elde edilen bulgu önceki araştırmalar ile benzerlik göstermektedir (Guo, 2004; 194; Wang ve Hasiao, 2012: 387; Kwak, Choi ve Lee, 2014: 302; Esteban-

Millat vd., 2014: 119). Etkinliğe yoğunlaşmanın akış deneyiminin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki Shin (2006: 715) etkinliğe yoğunlaşmanın akış deneyimi üzerinde zorluk-beceri dengesinden daha fazla etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Yamaç paraşütünde katılımcının etkinliğe tamamıyla yoğunlaşması psikik enerjiyi olumsuz yönde etkileyen diğer düşüncelerin zihne girmesine engel olmaktadır. Bu durumda akış kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yoğunlaşma etkinliğin başarılı bir şekilde yerine getirilmesinde ve akışın deneyimlenmesinde önemli bir unsurdur. Magyarodi vd. (2013: 97) yoğunlaşma boyutunu bireyin yaşadığını hissettiği durum olarak ifade etmektedir. Araştırmacılar Csikszentmihalyi'ye atıfta bulunarak akış deneyiminin bireyin yaptığı etkinliğe derinlemesine kendini vermesi, içsel anlamda mutlu olduğu, yaptığı etkinliğe yoğunlaşarak zorluklara çözüm getirdiği bir durum olarak tarif etmektedir.

Yoğunlaşmanın dikkat ile de ilişkisi bulunmaktadır. Dikkatlilik, andan zevk almak ve olumlu duyguları artırmak için anahtar bir rol oynamaktadır (Scott ve Cavanaugh, 2011). Dikkatli olabilmek için bireyin hangi etkinliği gerçekleştiriyor olursa olsun yaptığı şeye yoğunlaşması gerekmektedir. Yamaç paraşütü gibi yüksek risk içeren bir etkinlikte dikkatli olma durumu yoğunlaşmayı beraberinde getirmektedir.

Bireyin yamaç paraşütünde etkinliğe yoğunlaşması teknik açıdan bir gereklilik olmanın yanı sıra sevilen bir etkinliğin gerçekleştirilmesi yoğunlaşmayı sağlamaktadır. Burada etkinliğin sevilmesi, beraberinde gelen içsel ödüller ile ilgilidir. Akış deneyiminin ortaya çıkmasında bir öncül durumda olan yoğunlaşma, akış deneyiminin ortaya çıkması ile birlikte etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir. Böylece birey yalnızca yaşadığı ana odaklanmakta ve anın dışında kalan herşey onun için anlamını yitirmektedir. Yoğunlaşma ile birey için o anda yalnızca yamaç paraşütü vardır, yamaç paraşütü dışındaki herşey anlamsızlaşmaktadır. Birey rüzgarın ve paraşütün durumuna odaklanmakta ve yalnızca bir sonraki hamlenin ne olması gerektiğini düşünmektedir. Seifert ve Hedderson'a (2010: 282) göre de yoğunlaşma dar bir alana odaklanmaya öncülük etmekte ve beraberinde akışı getirmektedir. Yoğunlaşma aynı zamanda içsel güdünün sürdürülmesi için duygusal bir temel hazırlamaktadır.

Aslında yoğunlaşma yalnızca zihnin etkinliğe odaklanması gibi görünse de zihin beraberinde vücudu sürüklemekte ve her ikisi uyumlu bir şekilde akışa girmektedir. Zihnin başka bir şeyle meşgul olması zihnin vücut koordinasyonunu engellemektedir. Yamaç paraşütünde yoğunlaşmanın olmadığı bir anda vücudun ters bir hareketi olumsuz sonuçlar doğurabilir ve bireyin akış halinden çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle hem zihinsel hem de fiziksel enerjinin etkinliğe aynı anda yoğunlaşması akışın deneyimlenmesinde etkilidir.

H₄: Yamaç paraşütünde heyecan arama davranışı akış deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

H₄ heyecan arama davranışının akış deneyimini olumlu yönde etkilediğini önermektedir. İstatistikî bulgular bu hipotezi desteklemektedir (CR: 2,808, p: ,005). Yapısal eşitlik modellemesi öncesinde heyecan arama boyutu dört alt boyut ile desteklenirken model önerisi sonrasında kavram, 3 ifade ve tek boyut ile açıklanmıştır. Söz konusu boyut açıklayıcı faktör analizinde belirlenen macera arama boyutudur. Heyecan arama kuramında heyecan-macera arama boyutunun macera içerikli etkinlikleri en fazla açıklayan boyut olması, araştırmada elde edilen bulgunun kuram ile bir paralelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın alanyazın bölümünde bahsedildiği üzere önceki araştırmalarda heyecan arama davranışı ile akış deneyimi arasında doğrudan bir ilişkinin varlığına dair bir bulgu bulunmamaktadır. Bu çalışmada risk, dışadönüklük, telik-paratelik kişilik özellikleri ve bireyin yoğunluk arayışının getirdiği benzer özellikler doğrultusunda heyecan arayan bireylerin akış deneyimi yaşayacakları hipotezi doğrulanmış bulunmaktadır. Söz konusu yapılar ile heyecan arama ve akış arasındaki ilişkiler araştırmada ulaşılan bulguyu destekler niteliktedir. Örneğin, Eachus (2004: 142) heyecan arama kuramının heyecan-macera arama alt boyutunda katılımcıların macera içerikli tatillere eğilim gösterdiğini tespit etmiştir. Hoyle vd. (2002: 402) de heyecan arayan bireylerin, bir etkinlikteki risk olasılıklarını daha az algıladığını ifade etmektedir.

Heyecan arama davranışının akış deneyimi üzerindeki olumlu sonucu kişilik kuramlarındaki bilgiler ile örtüşmektedir. Günümüzde kişilik kuramcılarının çoğunun davranışı, hem kişisel hem de durumsal faktörler ile açıklama eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür (Chaplin, John ve Goldberg, 1988: 553). Bu noktada heyecan arama davranışının, Eysenck'in kişilik boyutları

ve Büyük Beş kuramındaki dışadönük-içedönük kişilik tipleri ile paralel bir noktada bulunduğunu söylemek mümkündür. Dışadönük kişilik tipi ve heyecan arayan bireylerin özellikleri ele alındığında her iki durumda da bireyin heyecan olanaklarına evet diyebilme olasılığının yüksek olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre heyecan arama, dışadönük kişilik tipinin içinde yer alan bir özelliktir (Costa ve McCrae, 1995: 35; Saucier ve Ostendorf, 1999: 625). Dışadönük bireyler heyecan arama özelliklerinin yanı sıra yaşam odaklıdırlar, yaşamdan keyif alırlar ve olumlu duyguları yaşamaya eğilimlidirler. Bu özellikteki bireyler anı yaşarlar ve hayatın sunduklarını en iyi şekilde yaşamak isterler (Çivitci ve Arıcıoğlu, 2012: 88).

Heyecan arayan bireylerin akışı deneyimlemesinde, deneyime açık olma durumunun etkisinden de söz edilebilir. Deneyime açıklık, meraklı olma, esneklik, zengin bir hayal gücü, sanatsal duyarlılık, geleneksel olmayan tutumlar ile ilişkilendirilmektedir. Deneyime açık bireylerin yeni deneyimler elde etmeye istekli oldukları ve tutucu bir özellik göstermedikleri iletilmektedir (Çivitci ve Arıcıoğlu, 2012: 88).

Heyecan arama davranışında bireyin deneyimlediği duyguların getirdiği ödüller, etkinliğe katılmanın getirebileceği herhangi bir sıkıntıdan daha ağır basmaktadır. Birey, deneyimi yaşamak uğruna etkinlikteki riskleri göze alabilmektedir. Bu durum heyecan arama davranışının akış deneyimi üzerindeki etkisi ile örtüşmektedir. Birey heyecan arama maksadıyla yamaç paraşütü yaptığında etkinlikte akış deneyimini yaşamak uğruna riskleri tolere edebilmektedir. Ancak riski tolere etme durumu düşüncesizce hareket etmek anlamına gelmemektedir. Heyecan arayan bireyler önceden önlemler alarak riski en aza indirme çabasıdadır (Roberti, 2004: 261). Dolayısıyla yamaç paraşütü heyecan arayan bireylerin düşüncesizce hareket etmediklerini tersine bir planlama yaparak bu plan çerçevesinde hedeflerine ulaştıklarını ve risk algılamakla birlikte becerileri ile bunların üstesinden geldiklerini göstermektedir.

Yamaç paraşütünde heyecan arayan bireylerin (heyecan-macera arama alt boyutunda) akış deneyimi yaşamasında sosyal kabul edilebilirliğin de rolü olabilir. Heyecan arama kuramının diğer iki alt boyutu (şartlı refleks yitimi ve can sıkıntısı hassasiyeti) toplum tarafından kabul edilmeyecek davranışları temsil ederken, heyecan-macera arama boyutu toplumun yadırgamayacağı davranışlar içermektedir. Bu anlamda yüksek risk içeren macera etkinlikleri hem heyecan

arayışına cevap verebilmekte hem de birey toplumsal anlayışa ters bir davranışta bulunmamaktadır. Roberti'ye (2004: 267) göre yüksek riskli sporlar ile hem heyecan arama davranışının toplam skorlarında hem de heyecan-macera arama alt boyutunda yüksek ilişki bulunmaktadır. Ayrıca bu bireyler akış deneyiminde olduğu gibi becerilerini geliştirme ve planlama yaparak riski azaltma girişiminde bulunmaktadırlar.

Buckley'e (2012: 8) göre heyecan, bireyin uzman olup olmaması ile bir ilgisi olmayan vücudun yapılan etkinliğe adrenalin bazlı vermiş olduğu fizyolojik bir cevaptır. Bu açıdan düşünüldüğünde yamaç paraşütünde uzman ya da acemi herkesin akışı benzer şekilde deneyimlediğinden söz edilebilir. Yazar heyecan ve akış kavramlarının birbirinden bağımsız değil birbiriyle son derece ilişkili olarak birleştirilmesi gerektiğini savunmakta ve bunun için 'rush' kavramını kullanmaktadır. Buna göre eşzamanlı bir deneyim olarak heyecan ve akış, yüksek düzeyde beceri gerektiren macera etkinliklerindeki performansın başarılması ile ilişkilidir.

Psikolojik anlamda heyecan arama davranışı, yamaç paraşütü katılımcılarının akış deneyimi yaşamalarında olumlu bir etkiye sahip görünmektedir. Son zamanlarda sporcular üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar akış deneyiminde fizyolojik anlamda yaşanan heyecanın varlığını da kanıtlamaktadır. Çeşitli araştırmalar 'bitmeyen bir enerji desteği', 'vücudun çok iyi hissetmesi', 'acı olmaması', 'güçlü hissedilmesi' gibi ifadeleri ototelik deneyim boyutu altında değerlendirirse de akış ve fizyoloji arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Yine akış ile katılımcının kan basıncı, kalp atışı, kasların hareketleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar yürütülmektedir (Swann vd., 2012: 815). Dolayısıyla psikolojik ve fizyolojik açıdan heyecanın akış deneyimi üzerindeki etkisinden söz etmek mümkün olmaktadır.

H₅: Yamaç paraşütünde akış deneyimi yaşanması deneyim doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, yamaç paraşütünde akışı yaşayanların bu deneyimden doyum elde ettiklerini göstermektedir (CR: 6,857, p: ,***). Bu sonuç önceki araştırmalar ile paralellik göstermektedir. Araştırmacılar (Ding, Hu, Verma ve Wardell, 2010: 104; Asakawa, 2004: 145) akış deneyiminin deneyim

kalitesini artırdığını ve deneyimden doyum elde edilmesini sağladığını ifade etmektedir.

Yamaç paraşütü bireyin etkinlikte akış deneyimini yaşamasını sağlayarak bir içsel ödül sunmakta aynı zamanda akış deneyimi ile bireyi bir keşif yolculuğuna çıkarmaktadır. Akışla çıkılan bu keşif yolculuğunun hem fiziksel hem de manevi bir yönünün olduğu söylenebilir. Yamaç paraşütündeki zorlukların üstesinden gelinerek becerilerin geliştirilmesi bireyin iç dünyasına doğru bir keşif sürecini başlatmaktadır. Uçuşla yaşanan doğal güzelliklerin seyri ise yamaç paraşütü ile doğanın insanoğlu tarafından yeniden keşfedilmesi sürecini temsil etmektedir. Böyle bir durum bireyin bu deneyimden doyum elde etmesi ile sonuçlanmaktadır. Renard'a (2013: 98) göre her bir akış deneyimi, aktif bir keşif sürecinin fitilini ateşlemektedir. Yaratıcı davranışlar bireyi yeni bir gerçekliğe taşımakta aynı zamanda becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu durum bireyin etkinliğe yalnızca duygusal değil aynı zamanda bilişsel anlamda da dahil olduğunu göstermektedir. Bu dahil olma süreci ise bireyde neşe ve haz duygusunu oluşturmaktadır.

Günümüzde tüketiciler sahip oldukları bir mal ya da hizmeti deneyimler kadar değerli bulmamakta ve sahiplenmemektedir. Çünkü deneyimler Schmitt'in de (1999b: 60) deyişiyle tamamen kişiye özel olaylardır ve canlıdır. Dolayısıyla organizatörler tüketicinin değerli bulacağı deneyimler oluşturmak için doğru fiziksel ortamı ve tasarımı sağlayabilmelidir. Schmitt (1999b: 60) Almanda deneyim (Erlebnis) kelimesinin *leben* fiil kökünden geldiğini ve *leben*'in yaşamak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Tüketicilerin deneyimlerinden doyum elde etmesinde akışın etkisi ortadadır. Peter Drucker'ın 'işletmenin tek geçerli amacı vardır, o da müşteri yaratmak' sözüne ithafen Schmitt (1999b: 60) pazarlamanın tek geçerli amacının bulunduğunu onun da değerli müşteri yaratmak olduğunu ifade etmektedir. Hosany ve Witham da (2009: 15) da bu konuya değinerek tüketicinin zihninde olumlu, eğlenceli ve hatırlanabilir deneyimler oluşturmada deneyimden elde edilen doyumun önemine dikkat çekmektedir. Değerli müşteriler değerli deneyimler yoluyla oluşmaktadır. Değerli deneyimlerin yolu ise akış deneyiminden geçmektedir.

Pine ve Gilmore'un (2011: 77) deneyim ekonomisinde bahsettiği üzere akış deneyimi ile ilişkilendirilen kaçış deneyimi, bireyin kendisini süperstar gibi hissedebileceği deneyim olanakları sunmaktadır. Akış deneyimi ile bireyler

harcadıkları zamana degeceklerini düşündükleri bir yere ve bir etkinliğe doğru yola çıkmaktadırlar. Buna verilebilecek en iyi örnekler macera alanında bulunmaktadır. Artık bireyler tatillerinde güneşlenmek yerine çeşitli macera etkinliklerine yönelmektedir. Deneyimin içinde olmak bireye aktif olma avantajı sunduğu gibi hatırlanabilir anılar biriktirmesinde de yardımcı olmaktadır.

H₆: Yamaç paraşütünde deneyim doyumunu yaşanması yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma bulguları yamaç paraşütü deneyiminden doyum elde eden turistlerin yaşam doyumlarının olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir (CR: 4,291, p: ,***). Sonucun önceki araştırmalarla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Neal, Sirgy ve Uysal'a (1999: 160) göre turistik üründen elde edilen deneyim, boş zaman etkinliğinin yerine geçmekte dolayısıyla turistik deneyimden elde edilen doyum bireyin yaşam doyumunu doğrudan etkilemektedir. Dolnicar, Yanamandram ve Cliff (2012: 23) boş zaman etkinliklerinin bireyin sürekli yaşadığı yer ve sürekli yaşadığı yerin dışında olmak üzere iki türde olduğunu ifade etmektedir. Bireyin sürekli yaşadığı yerde katıldığı boş zaman etkinliklerinden farklı olarak tatilden elde edilen doyumun yaşam doyumunu üzerindeki etkisinden söz etmektedir. Dolayısıyla turistik etkinlikler ayrı bir boş zaman etkinliği olarak ele alınmalıdır. Gilbert ve Abdullah'a (2004: 117) göre birey tatilinden doyum elde ettiğinde turistik ürüne doyum verici bir özellik atfetmekte ve bu durum bireyin genel anlamda mutluluğuna katkı sağlamaktadır. Sirgy, Kruger, Lee ve Yu'ya (2011: 270) göre bireyin tatil etkinliğinde oluşan olumlu ve olumsuz anılar yalnızca boş zaman etkinliğinden elde edilen doyumunu etkilememekte aynı zamanda yaşam doyumuna da katkı sağlamaktadır. Lloyd ve Auld (2002: 62) araştırmasında birey-merkezli boş zaman etkinliklerinin bireyin yaşam doyumunda en önemli belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık yer-merkezli etkinlikler bireyin yaşam doyumunda önemsenecek bir etkiye sahiptir. Buradan yamaç paraşütü gibi bireyin merkezde olduğu etkinliklerde deneyimden elde edilen doyumun ve yaşam doyumunun doğrudan etkilendiğini söylemek mümkün olmaktadır. Nawjin ve Veenhoven (2011: 7) boş zaman etkinliği olarak yalnızca tatil deneyiminin bireyin mutluluğuna katkı yaptığını belirlemiştir. Ancak edinilen tatil deneyiminin 1 yıl geçtikten sonra mutluluk üzerinde bir etkisinin kalmadığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte araştırmacılar deneyimden elde edilen doyumda %2'lik bir artışın çok az görünmekle birlikte mutluluk üzerinde yine de bir etkisinin olduğundan söz etmektedir. Pagan (2013: 11) engelli

bireylerin –engelli olmayan bireyler ile kıyaslandığında- tatilden elde ettikleri doyumun yaşam doyumları üzerinde daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre seyahat aracılığıyla günlük rutinden uzaklaşmak, yeni yerler ziyaret etmek, dışarıda ve hareket halinde olmak, yapılan rekreasyonel etkinliklerin yeni türlerini deneyimlemek gibi olumlu deneyimler deneyim doyumunu ve beraberinde yaşam doyumunu getirmektedir.

Deneyimden sıklıkla doyum elde edilmesi yüksek düzeyde yaşam doyumunu ile ilişkilidir. Bireyin yaşamında kendisi için anlamlı deneyimlere ulaşması yaşam doyumuna olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Schueller ve Seligman, 2010: 254). Schmitt (2010: 98) katılımcıların dahil oldukları beş etkinlikteki (yemek yemek ya da yemek hazırlamak, kendi kendine eğlenme, fiziksel etkinliklere katılma, hazırlanma ya da giyinme, alışveriş yapma) deneyim sonrası mutluluklarının ölçüldüğü bir araştırmadan söz etmektedir. Araştırma bulgularına göre katılımcılar için her bir etkinlik, ayrı bir deneyim anlamına gelmektedir. Ayrıca her bir etkinlikteki deneyim düzeyleri mutluluk ile anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmuştur. İlginç bir bulgu ise eğlence ile ilgili olan etkinlikler mutluluk ile en fazla ilişkili olarak belirlenirken, bir ürün satın almak mutlulukla en az ilişkili olarak belirlenmiştir. Buradan bireylerin bir etkinliğin içinde bulunmayı bir ürüne sahip olmaya tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla yamaç paraşütü deneyiminde bireyin deneyimin içinde olması ve etkinliğe tamamen dahil olması yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Her bir yamaç paraşütü etkinliği birey için ayrı bir deneyimi temsil etmektedir.

H₇: Yamaç paraşütünde akış deneyiminin elde edilmesi yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Çalışmanın alanyazın bölümünde yaşam doyumunun akış deneyimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceği hipotez edilmektedir. Araştırma bulguları bu hipotezi desteklememiştir. Bireyin yaşam doyumunu uzun dönemli bir doyumunu temsil etmektedir. Yaşam doyumunu mevcuttur ve süreklilik göstermektedir. Dolayısıyla bu sürekliliğin devamında akış deneyiminin etkilerinin olabileceği düşünülerek hipotezin yönü değiştirilmiş ve analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Buna göre yamaç paraşütünde akış deneyiminin bireyin yaşam doyumunu üzerinde etkisinin olabileceği hipotez edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre akış deneyiminin yaşam doyumunu üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır

(CR: 2,804, p: ,005). Yaşanılan akış tecrübesi yaşam doyumunun uzun vadede sürekliliğinde etkilidir denilebilir.

Asakawa'ya (2004: 145) göre Japon üniversite öğrencilerinin akış deneyimleri arttıkça yaşam doyumları da artmaktadır. Yamaç paraşütünde akış deneyiminin yaşanması bu etkinliğin bireye kattığı bir yarar olarak değerlendirilebilir. Yamaç paraşütü katılımcıları doğal güzellikleri seyretmenin etkinliğe katılmalarında etkili olduğunu belirtmektedir. Çeşitli araştırmalar estetik bileşenler ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi rapor etmektedir (Lloyd ve Auld, 2002: 64). Akış deneyiminin deneyim alanlarından estetik alanı ile bağlantısı da göz önünde bulundurulduğunda çevrenin estetik yapısı aracılığıyla yaşanan akış deneyiminin bireyin yaşam doyumuna olumlu katkı sağlayacağını söylemek mümkün olmaktadır. Ayrıca Lloyd ve Auld (2002: 65) dış etkenlerin katılımcıların yaşam doyumlarına olumsuz yönde etki ettiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle akış deneyimi gibi tamamen içsel unsurlara sahip bir güdünün bireyin yaşam doyumunu üzerinde olumlu yönde ve doğrudan etkisinden söz edilebilir.

Yaşanan her akış anının bireyin yaşam doyumuna katkısı bulunmaktadır. En mutlu bireylerin dolu dolu bir yaşam sürdürdüğüne dikkat çeken Peterson vd. (2007: 154) akış deneyiminin bu bireylerin yaşamlarındaki etkisine vurgu yapmaktadır. Akış ile birey unutulmaz anlar yaşamakta ve bu anlar bireyin uzun vadeli hafızasında korunmaktadır. Araştırmacılar olumlu duyguların etkisini artırmak için bireyin hafızasında sonradan geri çağırabileceği ya da başkaları ile paylaşabileceği mental resimlerin oluşturulmasının uygun olacağını ifade etmektedir (Scott ve Cavanaugh, 2011). Akışın yaşandığı olumlu deneyimler, bu mental resimlerin oluşturulmasında anahtar bir rol oynamaktadır.

Akış deneyimi öyle bir durumdur ki birey bir gece önce yaptığı etkinliği unutturken yıllar önce akışla deneyimlediği anlarını dün gibi hatırlamaktadır. Bu olumlu anların sonradan yad edilmesi bile bireyin yaşam doyumunu olumlu bir şekilde değerlendirmesinde etkilidir. Çünkü yaşadığı anlarda akış vardır, birey bu anlara bir anlam yüklemiştir ve bu anlar onun için zevkli birer anıdır. Schueller ve Seligman'ın da (2010: 254) belirttiği üzere birey zevkli anları ne kadar çok deneyimlerse, yaptığı etkinliğin içine ne kadar çok dahil olursa ve amaçlarını ne kadar gerçekleştirmişse o kadar yüksek düzeyde bir mutluluktan söz edilebilir. Yazarlara göre birey her ne kadar akış anında söz konusu duyguları deneyimlediğini fark etmese de –çünkü fark etmesi akış yaşamasını engeller-

deneyim sonrasında yaşanan anın zevkli olduğunu rapor etmektedir. Akış bazen başkaları için sıradan görünen ya da yapılması imkansız görünen bir etkinliği adeta değiştirmekte ve ilginç bir etkinlik haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla bireyin yaşamında akışı deneyimlediği anların sıklığının artması süreklilik arz eden bir yaşam doyumuna işaret etmektedir. Schueller ve Seligman (2010: 260) akış ve anlamın bireyin yaşam doyumunda daha etkili olduğunu zevkin daha az katkısının bulunduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle zevkin tek başına uzun vadeli bir katkısının olmadığını söylemek mümkündür. Akış deneyimi bireyin yaşamına anlam katmakta ve uzun vadede yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Alanyazın incelemesi macera turizmi alanında yapılan çalışmaların güvenlik ve sosyo-ekonomik etkiler üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Macera turizminde turistlerin davranışlarında etkili olan güdüler üzerinde yapılan araştırmalar ise daha az bir geçmişe sahiptir. Alanyazında macera etkinliklerinde akış kuramının incelendiği çalışmalar bulunmakla birlikte yamaç paraşütünde akışın etkilerinin incelenmediği belirlenmiştir. Ayrıca turistik ürünlerde çoğunlukla turistin kısa vadeli doyumunu ele alınmış bir turistik ürün olarak yamaç paraşütünde turistin uzun vadeli yaşam doyumunu üzerine odaklanılmamıştır. Bu araştırma macera turizmi etkinliklerinden biri olan yamaç paraşütünde akış kuramını baz alarak kontrol, zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve heyecan arama boyutlarının akış deneyimi ile; akış deneyiminin deneyim doyumunu ve yaşam doyumunu ile ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Genel anlamda çalışmada elde edilen empirik bulgular, akış kuramının yamaç paraşütü etkinliğine iyi bir şekilde adapte edilebildiğini göstermektedir. Yamaç paraşütünde bireyin kontrolü elinde bulundurması akışın yaşanmasında etkili olmamakla birlikte zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve bireyin heyecan arama davranışı akış üzerinde bir etkiye sahiptir. Söz konusu boyutlar yamaç paraşütü yapmadan önce de mental anlamda bireyin akış deneyimi yaşamasını sağlamaktadır. Yamaç paraşütünde akışı deneyimleyen bireylerin zaman algısı değişmekte ve deneyimden elde edecekleri doyuma katkı sağlamaktadır. Yamaç paraşütünde akışın yaşandığı her bir deneyimin, doğrudan ve deneyim aracılığıyla dolaylı olarak bireyin yaşam doyumundaki olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür. Araştırmada ayrıca yamaç paraşütü katılımcılarının yaşadıkları akış deneyimlerinin, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bu bölümde araştırmada varılan sonuçların alanyazına ve uygulamaya katkıları tartışılmakta ve gelecek araştırmalarda uygulanabilecek önerilere yer verilmektedir.

Teorik Sonuçlar

Bu araştırmanın kavramsal açıdan öncelikli katkılarından biri macera turizminde ve spesifik bir alan olarak yamaç paraşütünde akış deneyiminin önemini ortaya koymasındır. Alanyazında diğer macera türlerinde bulunmakla birlikte akış deneyiminin yamaç paraşütü etkinliğinde incelenmemiş olması

çalışmanın orijinalliğini vurgulamaktadır. Araştırma Türkiye’de uygulanarak akış deneyiminin uygulanabilirliğini genişletmekte ve kuramın evrenselliğini kanıtlanması noktasında alanyazına katkıda bulunmaktadır.

Akış kuramı kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda zorluk-beceri dengesinin önemli bir öncül olduğu birçok araştırma tarafından desteklenmektedir. Akış kuramının yoğunlaşma boyutu bazı araştırmalarda öncül bazılarında özellik olarak ele alınmakta dolayısıyla bu anlamda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu araştırmada zorluk-beceri dengesi ve yoğunlaşma boyutlarının yamaç paraşütü etkinliğindeki öncül konumu ortaya konarak alanyazına katkı sağlanmaktadır. Ayrıca alanyazında heyecan arama kuramı ile akış kuramının doğrudan ilişkisinin incelenmemesi ve bu çalışmada yamaç paraşütünde akış deneyiminin bir öncülü olarak heyecan arama davranışının etkisinin belirlenmesi bir diğer önemli katkı olarak görülmektedir.

Birey akış anında iken zaman algısı değişmektedir. Alanyazındaki birçok araştırma ile benzer bir sonuç olmakla birlikte yamaç paraşütü modelinde akışın doğrulanması noktasında alanyazına yeni bir bulgu eklenmektedir. Yamaç paraşütünde akışı yaşayan bireyler yaşadıkları bu deneyimden doyum elde etmektedir. Deneyim doyumunu ise bireyin yaşam doyumunu doğrudan ve olumlu yönde etkilemektedir. Bazı araştırmalar turistik ürünlerdeki deneyim doyumunun boş zaman doyumunu aracılığıyla yaşam doyumuna etkisinden söz ederken bazılarında deneyim doyumunu ve yaşam doyumunu arasında doğrudan bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Bu araştırmada da deneyim doyumunu ile yaşam doyumunu arasında doğrudan bir ilişki olduğu hipotez edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular da bu yöndedir.

Araştırmada ayrıca akış deneyiminin yaşam doyumuna doğrudan etkisine de bakılmıştır. Analizler iki kavram arasındaki ilişkinin varlığını desteklemektedir. Önceki araştırmalardan farklı olarak yamaç paraşütünde akış deneyimi yaşayan bireylerin kısa vadeli doyumlarından ziyade genel anlamda yaşam doyumlarına olumlu yönde katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak bu çalışma, yamaç paraşütünde akışın ortaya çıkmasında zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve heyecan aramanın etkisini ortaya koymakta ve akış deneyimi ile bireyin deneyim doyumunu ve yaşam doyumunu gibi olumlu çıktılar elde edeceğini göstermektedir. Pozitif psikolojinin önemli alanlarından biri

olan akış deneyiminin yamaç paraşütü etkinliğindeki varlığının kanıtlanması bireyin yalnızca günlük hayatında değil aynı zamanda boş zaman etkinliklerinde ve/veya tatillerinde de akış deneyimi aracılığıyla kişisel gelişimlerini olumlu yönde etkileyebilecek etkinlikler gerçekleştirebileceğini göstermektedir. Özetle turistik uygulamalarda akış deneyimi bireyin genel iyi oluşunu olumlu yönde etkilemektedir.

Uygulamaya Yönelik Sonuçlar

Bu çalışma uygulama açısından yamaç paraşütü organizatörlerinin, katılımcıların akış deneyimi yaşamalarını sağlayacak tasarımlar planlaması noktasında bir taslak sunmaktadır. Araştırma bulguları doğrultusunda zorluk-beceri dengesi, yoğunlaşma ve heyecan arama davranışının yamaç paraşütünde akış deneyiminin öncülleri olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılar yamaç paraşütünü yapmadan önce de etkinliği zihninde canlandırarak bu boyutlar aracılığıyla akış deneyimini yaşamaktadır. Yamaç paraşütü etkinliğinde bu üç boyutun etkisi artırıldığı takdirde katılımcıların akışı deneyimleme olasılığı da artacaktır.

Bu çalışmada alanyazından farklı olarak kontrol hissini akış deneyimi üzerinde bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Böyle bir bulgunun elde edilmesinde katılımcıların çoğunluğunun 10'dan daha fazla deneyime sahip olması etkili olmuş olabilir. Bununla birlikte kontrol hissini zorluk-beceri dengesi içinde etkili olduğu düşünülmektedir. Yamaç paraşütünde zorluk-beceri dengesi ile akış deneyimi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların becerileri yamaç paraşütündeki zorluklar ile örtüştüğünde akış deneyimi ortaya çıkmaktadır. Becerilere uygun zorlukların bulunmadığı etkinliklerde katılımcıların akış deneyimi yaşamasından söz edilemez. Böyle bir durumda katılımcı ya kaygılanmakta ya da sıkılmaktadır. Dolayısıyla organizatörler katılımcılarına beceri düzeylerine uygun zorluklar oluşturabilecekleri tasarımlar sunmaya özen göstermelidir. Etkinlik öncesinde verilebilecek kısa brifingler bu amaca hizmet edebilir. Söz konusu brifinglerin yalnızca acemi katılımcılar için faydalı olacağı düşünülmemelidir. Uzman katılımcıların da yeni bir bölgede uçuş yapmaları durumunda bölgesel koşullar hakkında bilgilendirilmesi bu gibi riskli sporlar açısından elzemdir. Benzer şekilde organizatörlerin web sitelerinde bu bilgileri paylaşmaları (bölge koşulları, tepe yüksekliği, rüzgar durumu vs) yamaç paraşütü katılımcılarının etkinlik öncesinde de zorluk-beceri dengesini sağlayarak akışa

hazırlanması noktasında etkili olabilir. Katılımcıların etkinliği gerçekleştirmelerinde profesyonel bir rehber ya da eğitmenin bulunması riskli durumların en aza indirilmesinde yardımcı olacaktır. Ayrıca etkinliğin tehlikesi göz önünde bulundurularak turlarda her zaman bir sağlık ekibi de bulundurulmalıdır. Katılımcıların becerilerini bilmek organizatörlerin becerilere uygun zorlukların karşılanabileceği tasarımlar oluşturmasında yardımcı olacaktır. Böylece zorlukları karşılayabilecek beceriler ile katılımcıların kontrol hissini de sağlayabilmeleri söz konusu olabilir. Bu anlamda organizatörler web sitelerinde yamaç paraşütü katılımcılarının önceki deneyimlerindeki performanslarını kayda alarak, zorluk-beceri dengelerini takip edebilecekleri özel alanlar sağlayabilir. Bu durum katılımcıların kişisel gelişimlerini takip etmelerinin yanı sıra aynı işletme üzerinden uçuşlarını gerçekleştirmelerini sağlayabilir.

Yamaç paraşütünde etkinliğe yoğunlaşma akış deneyimini beraberinde getirmektedir. Csiskzentmihalyi (2005: 115) bedenın basit bir kullanımı olarak görülen yürüyüş etkinliğinin bile akış deneyimi haline dönüşebileceğinden bahsetmektedir. Becerikli bir doğa yürüyüşçüsü için bir dağ yolunda yürürken her bir adım ayrı bir zorluk içermektedir. Yürüyüşü adımlarını sürekli olarak araziye uydurma, kütle, hız ve sürtünmeyi içeren ve sürekli değişen bir dizi karmaşık denkleme en iyi çözümü bulma gibi ayrıntılı bir sürecin içerisinde yer alır. Bu hesaplamalar otomatik bir şekilde ve sezgisel bir içgüdü ile gerçekleştiriliyor gibi görünse de gerçekte gereken ayarlamalar yapılmadığı takdirde yürüyüşçünün kısa bir süre sonra yorulmasına neden olacaktır. Bu nedenle yürüyüşçü dikkatini yoğunlaştırması gereken yoğun bir etkinlikte uğraşmaktadır. Benzer bir durumun yamaç paraşütü için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Yamaç paraşütü pilotu türbülanslardan kaçınmak için uçuşa uygun bir yamaç seçimi ile işe başlamalıdır. Uçuşun gerçekleşmesi için rüzgarın önden geldiğini, uçuş öncesinde kanatın kopuk olup olmadığını ve taşlara takılıp takılmadığını kontrol etmelidir. Uçuşun her anında harnese (kuşam) uygun bir şekilde yerleşmek önem taşımaktadır. İniş esnasında uçuş aşamasında olduğu gibi rüzgarın yeniden öne alınmasına dikkat edilmelidir. Tüm bu eylemler deneyimli pilotlar için Csiskzentmihalyi'nin bahsettiği üzere mekanik bir hale dönüşmüş gibi görünse de her bir uçuş ve her yeni bölge dikkatin yoğunlaştırılmasını gerektiren yoğun bir etkinlik anlamına gelmektedir.

Araştırma bulgularına göre yamaç paraşütündeki zorluk-beceri dengesi ve yoğunlaşma boyutlarının paralel bir şekilde ilerlediğini görmek mümkündür.

Bireyin zorlukların üstesinden gelebilmesi için becerilerini ortaya koyması gerekmektedir. Böylelikle yamaç paraşütünün getirdiği zorlukların üstesinden gelerek başarıma duygusunu tadabilmektedirler. Zorlukların üstesinden gelemedikleri durumlarda başarısızlık duygusunu tatmak yamaç paraşütü katılımcılarını vazgeçirmek yerine sırf bu deneyimi bir diğer deyişle akışı yaşamak için onları becerilerini geliştirme yoluna itmektir. Başarı ya da başarısızlık her iki durumda da katılımcıların etkinliği tam bir yoğunlaşma ile gerçekleştirmesi zorlukların üstesinden gelmede anahtar bir rol oynamaktadır. Nacke (2012: 4) de benzer bir durumun online oyunlardaki katılımcılar için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bireyin online oyun sırasında elde ettiği bilişsel kaynaklar akış deneyiminin yaşanmasına katkıda bulunmaktadır. Bilişsel bilgi süreci ise bireyin etkinliğe yoğunlaşmaya başlaması ile ortaya çıkmaktadır. Derin yoğunlaşmanın getirdiği bilişsel bilgi zorlukların üstesinden gelmek için gerekli olan becerilerin geliştirilmesinde rol oynamaktadır. Bu bilgiler ışığında organizatörlerin, katılımcıların derin yoğunlaşmasına olanak sağlayacak yamaç paraşütü etkinliği tasarımları oluşturması önem taşımaktadır.

Araştırmada bedenin aktif olarak kullanıldığı ve aynı zamanda zihnin de buna katıldığı bir etkinlik olarak yamaç paraşütünde akışın deneyimlendiği ortaya konmaktadır. Csikszentmihalyi (2005: 112) insan bedeninin görmeden işitmeye, koşmadan yüzmeye, atlamaya, dağa tırmanmadan mağaraya inmeye kadar yüzlerce ayrı işlevi yerine getirebileceğini ve her birinin bir akış yaşantısına karşılık geldiğini ifade etmektedir. Yapılan etkinlik ne olursa bedeni uzamda hareket ettirme eylemi bireye üst düzey bir yaşantı sumakta ve benliğe güç kazandıran karmaşık bir geribildirim kaynağı haline gelmektedir. Csikszentmihalyi'ye (2005: 113) göre kaslar ve beyin akışa katılmalıdır. Dolayısıyla her bir duyu organının, her bir motor işlevin, akışı üretmek için işe koşulabileceğini savunmaktadır. Organizatörler macera etkinliklerinin pazarlanmasında katılımcıların duyularına hitap edecek bir yaklaşımı benimseyerek akışın deneyimlenebileceği tasarımların varlığı hakkında bireyleri haberdar etmelidir. Bireylerde önceden akışın teşvik edilmesi etkinliklere katılmaları yönünde onları cesaretlendirecektir.

Organizatörler bireyi yamaç paraşütüne katılmaya çağırırken, yaşayacakları deneyimi bir tasvir halinde onlara anlatmalıdır. Bu tasvir oluşturulurken bireyin yaptığı etkinlik ile becerilerini geliştirebileceği, aradıkları heyecanı burada bulabilecekleri, etkinlik sırasında zamanın nasıl geçtiğini fark

edemeyecekleri bir deneyim yaşayacakları ve yaşadıkları bu macerayı asla unutamayacakları yönünde yapılacak vurgulamalar ile onları cezbetmeye çalışabilir. Yamaç paraşütünün yapılacağı noktaya ulaşmak için yapılan seyahat eğlenceli bir hale dönüştürülebilir. Özellikle buralarda teleferik noktalarının kurulması yamaç paraşütüne başlamadan önce de bireylere estetik deneyimler elde edebilecekleri sunarlar olarak düşünülebilir. Bir diğer alternatif ise minibüslerle tepeye çıkış sırasında video ya da uzmanlar tarafından bölge hakkında bilgi vererek bireylere bir eğitim deneyimi de yaşatılabilir. Yamaç paraşütünün iniş noktalarında kurulabilecek kafeteryalar etkinlik sırasındaki akış deneyimlerini değerlendirmek isteyen bireylere hoş ortamlar oluşturabilir. Böylece diğer yamaç paraşütü katılımcıları ile sosyal bir ortamda bir arada bulunma olanağı bulan bireyler sosyal birliktelik yoluyla yaşadıkları akış deneyimini birer anı haline dönüştürmeye hemen başlayabilirler. Diğer uçuşların bu noktadan seyredilmesi de bireylere estetik ve eğlence deneyimini bir arada sunabilir.

Yamaç paraşütünde akış deneyiminin, deneyim ekonomisinde işaret edildiği üzere deneyim alanlarından kaçış ile örtüşmesi araştırmanın bir diğer bulgusudur. Alanyazında deneyim alanlarından kaçış ve estetik boyutunun akış deneyimi ile örtüştüğü ifade edilmektedir. Bu anlamda alanyazından farklı olarak araştırmada estetik boyutu, akış deneyimi ile en az ilişkili alan olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bu sonuç estetik alanın akış deneyimi ile ilişkisiz olduğu anlamına gelmemelidir. Csiskzentmihalyi (2005: 126) en sıradan görüntülerin bile eğitilmiş bir göze yoğun akış yaşantısı sağlayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte görme (estetik) duygusundan keyif almanın eğitim ile olacağını savunmaktadır. Birey gereken becerileri geliştirmediği takdirde yaptığı uğraşından gerçekten zevk almayı beklememelidir. Kaçış alanından sonra yamaç paraşütünde en etkili alan olarak eğitimin ortaya çıkması bu bilgiyle paralellik göstermektedir. Bu sonucun çıkmasında katılımcıların büyük bölümünün uzman konumunda olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Eğitim alanı ile akış deneyiminin zorluk-beceri dengesi birlikte hareket ediyor görünmektedir. Latince *Altius, citius, fortius* olarak ifade edilen modern olimpiyat oyunlarının sloganı daha yüksek, daha hızlı, daha güçlü anlamına gelmektedir. Bu anlamda yamaç paraşütü katılımcılarının bu etkinliği gerçekleştirmelerinde daha iyiyi yapmayı hedefledikleri öne sürülebilir. Deneyim alanlarından eğlence boyutunun katılımcıların yamaç paraşütü yapmalarında azımsanmayacak bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda yamaç paraşütü etkinliğinin akış gibi

ödemonik yaklaşımın yanı sıra hedonik bir tarafının da olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların azımsanmayacak bir bölümünün (%16,2) yalnızca akış yaşamak için yamaç paraşütü etkinliğini gerçekleştirmeleri bir diğer bulgudur. Pine ve Gilmore (2011: 85) hoş noktanın bir diğer deyişle akış deneyiminin oluşması için deneyimin tasarlanmasında işletmelerin cevaplaması gereken birtakım sorular olduğundan bahsetmektedir. Buna göre deneyimin estetik değerinin geliştirilmesi için ortamın daha davetkar, ilginç ya da rahat hale dönüştürülmesi için neler yapılabilir? Konukların kendilerini etkinliğin “içinde” hissedebilecekleri bir atmosfer oluşturulmalıdır. Deneyimin kaçış boyutunu geliştirmek adına deneyimin aktif katılımcısı olarak konuklar ne yapmaya özendirilmelidir? Bunu yaparken konukların bir gerçeklik hissinden başka bir gerçeklik hissine gitmeleri sağlanmalıdır. Deneyimin eğitim unsuruna yönelik olarak işletmelerin konukların deneyimden ne öğrenmelerini istediklerini sormaları gerekmektedir. Konukların bilgi ve becerilerini irdelemelerini sağlamak amacıyla onlara ne tür bilgi ve etkinlikler sağlanmalıdır? Deneyimin eğlence boyutunda konukların tekrar gelmeleri için neler yapılabilir? Deneyim nasıl daha keyifli bir hale getirilebilir? Bu sorulara uygun yanıtların bulunması deneyimde akışın yaşanmasını olanaklı kılmakla birlikte turistlerde daha akılda kalıcı hatıraların oluşmasında da etkili olacaktır.

Katılımcıların yamaç paraşütü deneyiminden elde ettikleri doyum yaşam doyumlarına da olumlu yönde bir katkı sağlamaktadır. Bu bulgu kuramsal anlamda alanyazında yapılan araştırmaları desteklemekle birlikte uygulama açısından da önemli bir bulgudur. Organizatörler yamaç paraşütü etkinliğinin yalnızca eğlence içermediğini aynı zamanda bireyin uzun vadede yaşam doyumuna da katkıda bulunduğunu vurgulayarak ürün pazarlamasını gerçekleştirebilir.

Çalışmada aynı zamanda turistlerin bir boş zaman etkinliğinde akış deneyimi yaşamalarının turistlerin genel yaşam doyumuna etki ettiği belirlenmiştir. Böylece turizm endüstrisinde yer alan bir açık hava etkinliği olarak yamaç paraşütünün bireylerin genel anlamda iyi oluşlarını zenginleştirmesinde katkı sağladığını söylemek mümkündür. Turizm bireylere geçici doyumların ötesinde bir deneyim yaşatarak onların yaşam doyumlarını olumlu yönde etkilemekte ve bireyin uzun vadeli mutluluğuna katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla organizatörlerin etkinlik tanımlarında hedef kitlenin mutluluğuna vurgu yapan çalışmalarda bulunması etkinliğin tercih edilebilirliğinin artırılmasında önemli olabilir. Akış deneyimini ve

mutluluğu yaşayan turistler akışı yeniden yaşamak ve yaşam doyumunu elde etmek adına organizatörleri yeniden tercih edebilir.

Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bu araştırma yamaç paraşütü etkinliğinde akış modelini ortaya koymaktadır. Söz konusu model diğer macera etkinliklerine de uyarlanabilir. Organizatörler diğer macera etkinliklerindeki pazarlama çabalarında da bu modelden yararlanabilir. Bunun yanı sıra gelecek araştırmalar için birtakım önerilerde bulunulabilir. İlk olarak bu araştırmanın odağı olan yamaç paraşütü etkinliği dışında diğer macera turizmi alanlarında da akış deneyiminin incelenmesi yerinde olacaktır. İkinci olarak araştırmada heyecan arama davranışı akış deneyiminin bir öncülü olarak belirlenmiştir. Gelecek araştırmalar diğer kişilik özellikleri (dışadönüklük vb.) ile akış deneyimi arasındaki ilişkiye odaklanabilir. Üçüncü olarak boş zaman etkinliklerinde akış deneyiminin katılımcıların yaşam doyumuna etkisini inceleyen az sayıda çalışma olması bu konuda daha fazla araştırma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bundan sonraki araştırmalarda farklı boş zaman etkinlikleri göz önünde bulundurularak akış deneyimi ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki incelenebilir. Dördüncü olarak araştırmada heyecan arama davranışının ölçümünde BSSS formu kullanılmıştır. Alanyazında sıklıkla kullanılan Zuckerman'ın Heyecan Arama-V ölçeği, akış deneyiminin ölçülmesinde kullanılarak iki ölçek arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konabilir. Beşinci olarak çalışmadaki veri seti, etkinliği gerçekleştirdikten sonra anket yoluyla elde edilmiştir. Gelecek araştırmalar etkinliğe katılmadan önce ve etkinliğin hemen sonrası iki farklı zamanda ölçümler gerçekleştirerek sonuçları değerlendirebilir. Altıncı olarak çalışmada veri toplama tekniği olarak kullanılan anketin yanı sıra diğer araştırmalar, nitel araştırma yöntemleri ile macera turizmindeki etkinliklerdeki akış deneyimi ile ilgili derinlemesine bir inceleme gerçekleştirebilir. Yedinci olarak bu araştırmada zor bir macera etkinliği olarak yamaç paraşütü tercih edilirken diğer araştırmalarda zor ve kolay macera etkinliklerinde araştırma aynı anda yürütülerek etkinliğin zorluk düzeyine göre bir karşılaştırma gerçekleştirilebilir. Sekizinci olarak turistlerin bir boş zaman etkinliğinde rehber, eğitmen, sağlık ekibi gibi unsurların akış deneyimi yaşamalarındaki etkisi de araştırılabilir. Dokuzuncu olarak bu araştırmada akış deneyimi ile deneyim ekonomisinin benzerliğine dair bazı ipuçları elde edilmiştir. Gelecek araştırmalarda bir boş zaman etkinliğinde akış deneyimi ve deneyim alanlarının karşılaştırılması yapılarak iki kavramın örtüşen ve örtüşmeyen

noktalarına odaklanılabilir. Çalışmada bireyin yaşam doyumu incelenirken tabandan-tavana kuramından yararlanılmıştır. Diğer araştırmalar tavandan-tabana kuramını merkeze alarak çalışmalar gerekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adventure Tourism Market Report (2013) *A Study by George Washington University School of Business, The Adventure Travel Trade Association and Xola Consulting.*
- Amirtahmaseb, S. (2008) *The Typology of Inbound Tourists Visiting Iran*, Lulea University of Technology, Master Thesis in Tourism and Hospitality Management, ss. 1-86.
- Arnett, J. (1994) Sensation Seeking: A New Conceptualization and A New Scale, *Person. Individ. Diff.*, c.16, s.2, ss.289-296
- Asakawa, K. (2004) "Flow Experience and Autotelic Personality in Japanese College Students: How Do They Experience Challenges in Daily Life?" *Journal of Happiness Studies*, c. 5, ss. 123-154.
- Aslan, D. ve Yavuz, C. I. (2013) WEB Tabanlı Araştırmalar ve Halk Sağlığı Alanında Kullanımı, *Turk J Public Health*, c. 11, s. 2, ss. 104-110.
- Aşçı, F. H., Çağlar, E., Eklund, R. C., Altıntaş, A. ve Jackson, S. (2007). "Durgunluk ve Sürekli Optimal Performans Duygu Durum-2 Ölçekleri'nin Uyarılama Çalışması", *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, c. 18, s. 4, ss. 182-196.
- Ateco-Amestoy, V., Serrano-del-Rosal, R. ve Vera-Toscana, E. (2008) The Leisure Experience, *The Journal of Socio-Economics*, c. 37, ss. 64-78.
- Avcioğlu, G. ř. (2014) Sosyal Bilimlerde İnternet Anketi Uygulamaları: Cevaplama Oranı, Veri Kalitesi, Örneklem Sorunları ve Çözümleri, *Interntaional Journal of Human Sciences*, c.11, s.2, ss. 89-113.
- Ayyıldız, H. ve Cengiz, E. (2006) Pazarlama Modellerinin testinde Kullanılabilecek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 11, s. 1, ss. 63-84.

- Bagozzi, R. P., Yi, Y. ve Philips, L. W. (1991) Assessing Construct Validity in Organizational Research, *Administrative Science Quarterly*, c. 36, s. 3, ss. 421-458.
- Basala, S. L. ve Klenosky, D. B. (2001) "Travel-Style Preferences for Visiting a Novel Destination: A Conjoint Investigation Across the Novelty-Familiarity Continuum", *Journal of Travel Research*, c. 40, ss. 172-182.
- Batı, U. (2012) *Markethink ya da Farkethink "Deneyimsel Pazarlama ve Duyusal Markalama"*, 2. Baskı, İstanbul: Ece Bilişim Yayıncılık.
- Bayram, N. (2010) Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları, Ezgi Kitabevi, İstanbul.
- Bentley, T. A., Cater, C. ve Page, S. J. (2010) "Adventure and Ecotourism Safety in Queensland: Operator Experiences and Practice" *Tourism Management*, c. 31, ss. 563-571.
- Boldak, A. ve Guszowska, M. (2013) Are Skydivers a Homogenous Group? Analysis of Features of Temperament, Sensation Seeking, and Risk Taking, *The International Journal of Aviation Psychology*, c. 23, s. 3, ss. 197-212.
- Bouchet, P., Lebrun, A-M. ve Auvergne, S. (2004) Sport Tourism Consumer Experiences: A Comprehensive Model, *Journal of Sport Tourism*, c. 9, s. 2, ss. 127-140.
- Breivik, G., Roth, W. T., & Jørgensen, P. E. (1998). Personality, psychological states, and heart rate in novice and expert parachutists. *Personality and Individual Differences*, 25, 365–380.
- Burak, P. G. (1998) *The Nature of Adventure in Soft Adventure Tourism*, A Master Thesis, University of Alberta, Faculty of Physical Education and Recreation, Edmonton.
- Buckley, R. (2012) Rush as a Key Motivation in Skilled Adventure Tourism: Resolving the Risk Recreation Paradox, *Tourism Management*, c. 33, ss. 961-970.

- Burnik, S., Jug, S. ve Kajtna, T. (2008) Sensation Seeking in Slovenian Female and Male Mountain Climbers, *Acta Univ. Palacki. Olomuc., Gymn*, c. 38, s. 3, ss. 15-19.
- Cater, C. L. (2006) "Playing with Risk? Participant Perceptions of Risk and Management Implications in Adventure Tourism" *Tourism Management*, c. 27, ss. 317-315.
- Celsi, R. L., Rose, R. L. ve Leigh, T. W. (1993) An Exploration of High-Risk Leisure Consumption Through Skydiving, *Journal of Consumer Research*, c. 20, s. 1, ss. 1-23.
- Chang, Y. P. ve Zhu, D. H. (2012) "The Role of Perceived Social Capital and Flow Experience in Building Users' Continuance Intention to Social Networking Sites in China", *Computers in Human Behavior*, c. 28, s. 3, ss. 995-1001.
- Chang, C.C. (2013) "Examining Users' Intention to Continue Using Social Network Games: A Flow Experience Perspective", *Telematics and Informatics*, c. 30, ss. 311-321.
- Chaplin, W. F., John, O. P. ve Goldberg, L. R. (1988) Conceptions of States and Traits: Dimensional Attributes With Ideals as Prototypes, *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 54, s. 4, ss. 541-557.
- Chen, H., Wigand, R. T. ve Nilan, M. S. (1999) Optimal Experience of Web Activities, *Computers in Human Behavior*, c. 15, ss. 585-608.
- Chen, H: (2000) "Exploring Web Users' Optimal Flow Experience" *Information Technology & People*, c. 13, s. 4, ss. 263-281.
- Chen, H. (2006) Flow on the Net-Detecting Web Users' Positive Affects and Their Flow States, *Computers in Human Behavior*, c. 22, ss. 221-233.
- Chen, L. H., Ye, Y-C., Chen, M-Y. ve Tung, I-W. (2010) Alegria! Flow in Leisure and Life Satisfaciton: The Mediating Role of Event Satisfaction Using Data from an Acrobatics Show, *Social Indic. Res.*, c. 99, ss. 310-313.

- Chiang, Y-T., Lin, S. S. J., Cheng, C-Y. ve Liu, E. Z-F. (2011) “Exploring Online Game Players’ Flow Experiences and Positive Affect”, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, c. 10, s. 1, ss. 106-114.
- Child, D. (2006) *The Essentials of Factor Analysis*, 3rd Edition, Continuum Published: London. Collins, A. L., Sarkisian, N. ve Winner, E. (2009) Flow and Happiness in Later Life: An Investigation into the Role of Daily and Weekly Flow Experiences, *Journal of Happiness Studies*, c. 10, s. 6, ss. 703-719.
- Coomber, R. (1997) Using The Internet for Survey Research, *Sociological Research Online*, c. 2, s. 2, <<http://www.socresonline.org.uk/2/2/2.html>>
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1995) Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory, *Journal of Personality Assessment*, c.64, s.1, ss.21-50.
- Couper, M. P. (2000) Web Surveys A Review of Issues and Approaches, *Public Opinion Quartely*, c. 64, ss. 464-494.
- Cromer, J. (2008) *The Effects of Meta-Motivational Dominance Sensation Seeking on Perofmrnace Under Pressure*, Electronis Theses, Treatises and Dissertations, The Florida State University.
- Csikszentmihalyi, M. (1990) *The Psychology of Optimal Experience*, Newyork: Harper Perennial.
- Csikszentmihalyi, M. (1997) *Beyond Boredom and Anxiety*, Second Printing, Jossey-Bass, San Francisco, CA.
- Csikszentmihalyi, M. ve Csikszentmihalyi, I. (1999) *Adventure and The Flow Experience*, Adventure Programming, Miles, J. C. ve Priest, S. (Ed.), Chapter 20, ss. 153-158.
- Csikszentmihalyi, M. (2005) *Akış Mutluluk Bilimi*, Çev. Semra Kunt Akbaş, HYB Yayıncılık: Ankara.

- Csikszentmihalyi, M., Abuhamdeh, S. ve Nakamura, J. (2005) Flow, *Handbook of Competence and Motivation* içinde, Elliot, A. J. ve Dweck, C. S. (Ed.), Chapter 32, Guilford Publications Inc. NewYork.
- Çakıroğlu, Ü. (2007) Web Tabanlı Veri Toplama ve Analiz Sistemi, Akademik Bilişim' 07, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Çetinkalp, C. O. (2011) *Optimal Performans Duygu Durumu ve Fiziksel Benlik Algısı: Dansçılar Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı: İzmir.
- Çivitci, N. ve Arıcıoğlu, A. (2012) Beş Faktör Kuramına Dayalı Kişilik Özellikleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 12, s. 23, ss. 78-96.
- Diener, E., Oishi, S. ve Lucas, R. E. (2003) Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life, *Annual Review of Psychology*, c. 54, ss. 403-425.
- Ding, D. X., Hu, P. J-H., Verma, R. ve Wardell, D. G. (2010) "The Impact of Service System Design and Flow Experience on Customer Satisfaction in Online Financial Services", *Journal of Service Research*, c. 13, s. 1, ss. 96-110.
- dissertationrecipes.com/wp-content/uploads/2011/04/Ex-Post-Facto-research.pdf
Erişim Tarihi: 15.01.2015
- Dolnicar, S., Yanamandram, V. ve Cliff, K. (2012) The Contribution of Vacations to Quality of Life, *Annals of Tourism Research*, c. 39, s. 1, ss. 59-83.
- Drengner, J., Gaus, H. ve Jahn, S. (2008) "Does Flow Influence the Brand Image in Event Marketing?" *Journal of Advertising Research*, ss. 138-147.
- Eachus, P. (2004) Using the Brief Sensation Seeking Scale (BSSS) to Predict Holiday Preferences, *Personality and Individual Differences*, c. 36, ss. 141-153.
- Eccles, J. S. ve Wigfield, A. (2002) "Motivational Beliefs, Values and Goals", *Annual Review Psychology*, c. 53, ss. 109-132.

- Egbert, J. (2003) "A Study of Flow Theory n the Foreign Language Classroom"
The Modern Language Journal, c. 87, s. 4, ss. 499-518.
- Eisenberger, R., Jones, J. R., Stinglhamber, F., Shanock, L. ve Randall, A. T.
(2005) "Flow Experiences at Work: For High Need Achievers Alone?"
Journal of Organizational Behavior, c. 25, ss. 755-775.
- Erdoğan, İ. (2007) *Pozitivist Metodoloji Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz ve Yorum*, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara: Erk Yayınları.
- Espinoza, A. R. R. (2014) "Motivation of Nature Tourism"
<http://fama2.us.es:8080/turismo/turisonet1/economia%20del%20turismo/turismo%20y%20medio%20ambiente/motivation%20of%20nature%20tourism.pdf> Erişim Tarihi: 17.03.2014
- Esteban-Millat, I., Martinez-Lopez, F. J., Huertas-Garcia, R., Meseguer, A. ve Rodriguez-Ardura, I. (2014) Modelling Students' Flow Experiences in an Online Learning Environment, *Computers&Education*, c. 71, ss. 111-123.
- Ewert, A. W. ve Hollenhorst, S. J. (1997) "Adventure Recreation and Its Implications for Wilderness" *International of Wilderness*, c. 3, s. 2, ss. 21-26.
- Fave, A. D., Bassi, M. ve Massimini, F. (2003) "Quality of Experience and Risk Perception in High-Altitude Rock Climbing" *Journal of Applied Sport Psychology*, c.15, s.1, ss.82-98.
- Filep, S. (2008) Applying the Dimensions of Flow to Explore Visitor Engagement and Satisfaction, *Visitor Studies*, c. 11, s. 1, ss. 90-108.
- Fuchs, G. (2013) Low Versus High Sensation-Seeking Tourists: A Study of Backpackers' Experience Risk Perception, *International Journal of Tourism Research*, c.15, ss 81-92.
- Fullagar, C. J. ve Kelloway, E. K. (2009) "Flow at Work: An Experience Sampling Approach", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, c. 82, ss. 595-615.

- Galloway, G. ve Lopez, K. (1999) Sensation Seeking and Attitudes to Aspects of National Parks: A Preliminary Empirical Investigation, *Tourism Management*, c. 20, ss. 665-671.
- Gilbert, D. ve Abdullah, J. (2004) Holidaytaking and The Sense of Well-Being, *Annals of Tourism Research*, c. 31, s. 1, ss. 103-121.
- Gilchrist, H., Povey, R., Dickinson, A. ve Povey, R. (1995) The Sensation Seeking Scale: Its Use in a Study of the Characteristics of People Choosing ‘Adventure Holidays’, *Personality and Individual Differences*, c. 19, s. 4, ss. 513-516.
- Guo, Y. (2004) Flow in Internet Shopping: A Validity Study and an Examination of a Model Specifying Antecedents and Consequences of Flow, Texas A&M University, Doctor in Philosophy, Texas.
- Guo, Y. M. ve Poole, M. S. (2009) Antecedents of Flow in Online Shopping: A Test of Alternative Models, *Info Systems*, c. 19, ss. 369-390.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014a) *Multivariate Data Analysis*, Pearson New International Edition, Seventh Edition, England.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2014b) *A Primer On Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, Sage Publications Inc., California.
- Han, S. (1988) The Relationship Between Life Satisfaction and Flow in Elderly Korean Immigrants, İçinde Optimal Experience Ed. By Mihalyi Csikszentmihalyi ve Isabella Csikszentmihalyi, Chapter 8, ss. 138-149.
- Hausman, A. V. ve Siekpe, J. S. (2009) “The Effect of Web Interface Features on Consumer Online Purchase Intentions” *Journal of Business Research*, c. 62, ss. 5-13.
- Hernandez, M. (2011) “A Model of Flow Experience as Determinant of Positive Attitudes Toward Online Advergaming”, *Journal of Promotion Management*, c. 17, ss. 315-326.

- Ho, L-A. ve Kuo, T-H. (2010) “How Can One Amplify the Effect of E-Learning? An Examination of High-Tech Employess’ Computer Attitude and Flow Experience”, *Computers in Human Behavior*, c. 26, ss. 23-31.
- Hosany, S. ve Witham, M. (2009) Dimensions of Cruisers’ Experiences, Satisfaction and Intention, Working Paper Series, SoMWP-0905, School of Management, Royal Holloway University of London, England.
- Hoyle, R. H., Stephenson, M. T., Palmgreen, P., Lorch, E. P. ve Donohew, R. L. (2002) Reliability and Validity of a Brief Measure of Sensation Seeking, *Personality and Individual Differences*, c. 32, ss. 401-414.
- Hsu, C-L. ve Lu, H-P. (2004) Why do people play on-line games? An extended TAM with social influences and flow experience, *Information & Management*, c. 41, ss. 853-868.
- Huang, M-H. (2006) “Flow, Enduring, and Situational Onvovement in The Web Environment: A Tripartite Second-Order Examination”, *Psychology & Marketing*, c.23, s. 5, ss. 383-411.
- Huang, C-Y. ve Carleton, B. (2003) The Relationships among Leisure Participation, Leisure Satisfaction, and Life Satisfaction of Colege Students in Taiwan, *Journal of Exercise Science and Fitness*, c. 1, s. 2, ss. 129-132.
- Hung, K. ve Law, R. (2011) An Overview of Internet-based Surveys in Hospitality and Tourism Journals, *Tourism Management*, c. 32, ss. 717-724.
- Jack, S. J. ve Ronan, K. R: (1998) Sensation Seeking Among High-and Low-Risk Sports Participants, *Personality and Individual Differences*, c. 25, ss. 1063-1083.
- Jackson, S. A. ve Marsh, H. W (1999) Development and Validation of a Scale to Measure Optimal Experience: The Flow State Scale, *Journal of Sport & Exercise Psychology*, c. 18, ss. 17-35.

- Jackson, S. A., Thomas, P. R., Marsh, H. W. ve Smethurst, C. J. (2010) "Relationships Between Flow, Self-Concept, Psychological Skills, and Performance", *Journal of Applied Sport Psychology*, c. 13, s. 2, ss. 129-153.
- Jones, C. D., Hollenhorst, S. J., Perna, F. ve Selin, S. (2000) "Validation of the Flow Theory in an On-site White-Water Kayaking Setting", *Journal of Leisure Research*, c.32, s.2, ss.247-261.
- Jones, C. D., Hollenhorst, S. J. ve Perna, F. (2003) "An Empirical Comparison of the Four Channel Flow Model and Adventure Experience Paradigm", *Leisure Sciences*, c. 25, ss. 17-31.
- Kalaycı, Ş. (2008) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 3. Baskı, Ankara: Asil Yayın.
- Kawabata, M., Mallett, C. J. ve Jackson, S. A. (2008) "The Flow State Scale-2 and Dispositional Flow Scale-2: Examination of Factorial Validity and Reliability for Japanese Adults", *Psychology of Sport and Exercise*, c. 9, ss. 465-485.
- Kim, B. (2010) An Empirical Investigation of Mobile Data Service Continuance: Incorporating the Theory of Planned Behavior into the Expectation-Confirmation Model, *Expert Systems with Applications*, c. 37, ss. 7033-7039.
- Kline, R. B. (2011) Principles and Practice of Structural Equation Modeling, Third Edition, NY: Guilford Press.
- Kozak, M. A., Evren, S. ve Çakır, O. (2013) "Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, c. 24, s. 1, ss. 7-22.
- Köklü, N. (1995) Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, c. 28, s. 2, ss. 81-93.
- Kwak, K. T., Choi, S. K. ve Lee, B. G. (2014) SNS Flow, SNS Self-Disclosure and Post Hoc Interpersonal Relations Change: Focused on Korean Facebook User, *Computers in Human Behavior*, c. 31, ss. 294-304.

- Lee, D.J., Sirgy, M.J., Larsen, V. ve Wright, N.D. (2002). Developing a subjective measure of consumer well-being, *Journal of Macromarketing*, 22: 158-169.
- Lepp, A. ve Gibson, H. (2008) Sensation Seeking and Tourism: Tourist Role, Perception of Risk and Destination Choice, *Tourism Management*, c. 29, ss. 740-750.
- Liao, L-F. (2006) "A Flow Theory Perspective on Learner Motivation and Behaviour in Distance Education", *Distance Education*, c. 27, s. 1, ss. 45-62.
- Light, D. (2000) "Gazing on Communism: Heritage Tourism and Post-Communist Identities in Germany, Hungary and Romania", *Tourism Geographies*, 2(2), s. 157-176.
- Lin, K-M., Chang, C-M., Lin, Z-P., Tseng, M-L. ve Lan, L. W. (2009) Application of Experiential Marketing Strategy to Identify Factors Affecting Guests' Leisure Behaviour in Taiwan Hot-Spring Hotel, *WSEAS Transaction on Business and Economics*, c. 6, s. 5, ss. 229-240.
- Liu, S-H., Liao, H-L. ve Peng, C-J. (2005) Applying the technology acceptance model and flow theory to online e-learning users' acceptance behavior, *Issues in Information Systems*, 6 (2), ss. 175-181.
- Lloyd, K. M. ve Auld, C. J. (2002) The Role of Leisure in Determining Quality of Life: Issues of Content and Measurement, *Social Indicators Research*, c. 57, ss. 43-71.
- Lomax, J. (2011) Coaching in Adventure Education, *In Adventure Recreation: An Introduction*, İçinde, (Eds) Matt Berry ve Chris Hodgson, Chapter 5, Taylor and Francis Group, USA, ss.84-104.
- London, M., Crandall, R. ve Seals, G. W. (1977) The Contribution of Job and Leisure Satisfaction to Quality of Life, *Journal of Applied Psychology*, c. 62, ss. 328-334.
- Lord, H. G. (1973) Ex Post Facto Studies As A Research Method, Special Report, No: 7320, Syracuse City School District, New York.

- Mackenzie, S. H., Hodge, K. ve Boyes, M. (2011) Expanding the Flow Model in Adventure Activities: A Reversal Theory Perspective, *Journal of Leisure Research*, c. 43, s. 4, ss. 519-544.
- Mackenzie, S. H., Hodge, K. ve Boyes, M. (2013) The Multiphasic and Dynamic Nature of Flow in Adventure Experiences, *Journal of Leisure Research*, c. 45, s. 2, ss. 214-232.
- Magyarodi, T., Nagy, H., Soltész, P., Mozes, T. ve Olah, A. (2013) Psychometric Properties of a Newly Established Flow State Questionnaire, *The Journal of Happiness&Well-Being*, c. 1, s.2, ss. 89-100.
- Malhotra, N. K., Kim, S. S. ve Patil, A. (2006) Common Method Variance in IS Research: A Comparison of Alternative Approaches and A Reanalysis of Past Research, *Management Science*, c. 52, s. 12, ss. 1865-1883.
- Mat Roni, S. (2014) Introduction to SPSS, Edith Cowan University, SOAR Centre, Australia.
- Matzler, K., Renzl, B., Müller, J., Herting, S. ve Mooradian, T. A. (2008) Personality Traits and Knowledge Sharing, *Journal of Economic Psychology*, c. 29, ss. 301-313.
- McGinnis, L. P., Gentry, J. W. ve Gao, T. (2008) The impact of flow and communitas on enduring involvement in extended service encounters, *Journal of Service Research*, 11(1), ss.74-90.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011) Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Moneta, G. B. (2004) "The Flow Experience Across Cultures", *Journal of Happiness Studies*, c.5, ss. 181-217.
- Moore, B. (2013) Flow Theory and the Paradox of Happiness, Chapter 3, *Positive Psychology İçinde*, J. D. Sinnott (ed.).
- Möbius, M (2003) The Use of Item Parcelling in Statistical Analyses: A Research Example, 2nd. European Conference on Research Methodology for Business and Management, Ed. Ann Brown, ss. 247-256.

- Nacke, L. E. (2012) Flow in Games: Proposing a Flow Experience Model,
- Nakamura, J. ve Csikszentmihalyi, M. (2005) The Concept of Flow, *Handbook of Positive Psychology* içinde, Part III, ss. 89-105.
- Nathanson, A., Haynes, P. ve Galanis, D. (2002) “Surfing injuries”, *American Journal of Emergency Medicine*, c. 20, ss. 155-150.
- Nawjin, J. ve Veenhoven, R. (2011) The Effect of Leisure Activities on Life Satisfaction: The Importance of Holiday Trips, *The Human Pursuit of Well-Being*, ss. 39-53.
- Neal, J. D., Sirgy, J. ve Uysal, M. (1999) The Role Of Satisfaction With Leisure Travel/Tourism Services And Experience In Satisfaction With Leisure Life And Overall Life, *Journal of Business Research*, c. 44, ss. 153-163.
- Neal, J. D., Sirgy, J. ve Uysal, M. (2004) Measuring The Effect Of Tourism Services On Travelers’ Quality Of Life: Further Validation, *Social Indicators Research*, c. 69, ss. 243-277.
- Neal, J. D., Uysal, M. ve Sirgy, M. J. (2007) The Effect of Tourism Services on Travelers’ Quality of Life, *Journal of Travel Research*, c. 46, ss. 154-163.
- Nel, D., Raymond, V. N., Berthon, J-P. ve Davies, T. (1999) “Going with the Flow: Web Sites and Customer Involvement”, *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy*, c. 9, s. 2, ss. 109-116.
- Novak, T. P., Hoffman, D. L. ve Yung, Y-F. (1997) “Modeling the Structure of the Flow Experience Among Web Users”, *Marketing Science and the Internet Mini-Conference MIT*, March. ss. 1-35.
- Novak, T. P., Hoffman, D. L. ve Yung, Y-F (2000) “Measuring the Customer experience in Online Environments: A Structural Modeling Approach”, *Marketing Science*, c.19, s.1, ss.22-42.
- Nowacek, S. M., Wells, R.S. ve Solow, A. (2001) “Short-term effects of boat traffic on bottlenose dolphins, *Tursiops truncatus*, in Sarasota Bay, Florida”, *Marine Mammal Science* c. 17, ss. 673-688.

- Nusair, K. ve Parsa, H. G. (2011) "Introducing Flow Theory to Explain the Interactive Online Shopping Experience in a Travel Context", *International Journal of Hospitality&Tourism*, c.12, s.1, ss.1-20.
- O'Cass, A. ve Carlson, J. (2010) "Examining The Effects of Website-Induced Flow in Professional Sporting Team Websites", *Internet Research*, c. 20, s. 2, ss.115-134.
- Odabaşı, Y. (2014) *Post Modern Pazarlama*, 4. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları
- Oh, H., Fiore, A.M. ve Jeoung, M. (2007) Measuring Experience Economy Concepts: Tourism Applications, *Journal of Travel Research*, c. 46, ss. 119-132.
- Özşahin, N. (2003) *Lise Öğrencilerinin Günlük Yaşamdaki Akış Deneyiminin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ABD: Ankara.
- Pace, S. (2004) A Grounded Theory of the Flow Experiences of Web Users, *International Journal of Human-Computer Studies*, c. 60, ss. 327-363.
- Pagan, R. (2013) The Contribution of Holiday Trips to Life Satisfaction: The Case of People with Disabilities, *Current Issues in Tourism*, ss. 1-15.
- Parson, E.C.M., Warburton, C. A., A. Woods-Ballard, Hughes, A. ve Johnston, P. (2003) "The value of conserving whales: the impacts of whale-watching on the economy of rural west Scotland", *Aquatic Conservation*, c. 13, ss. 397-415.
- Patterson, I. (2002) "Baby Boomers and Adventure Tourism: The Importance of Marketing the Leisure Experience", *World Leisure Journal*, c. 44, s. 2, ss. 4-10.
- Pavot, W. ve Diener, E. (2004) The Subjective Evaluation of Well-Being in Adulthood: Findings and Implications, *Ageing International*, c. 29, s. 2, ss. 113-135.
- Pearce, J., Ainley, M. ve Howard, S. (2004) The Ebb and Flow of Online Learning, *Computers in Human Behavior*, ss. 1-25.

- Pedersen, K. ve Gruodis, K. (2010) Escaping Reality into Flow: Flow within Four Realms of Web-Based Virtual Experience, Master Thesis, Aalborg University.
- Peterson, C., Park, N. ve Seligman, M. E. P. (2005) Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life Versus the Empty Life, *Journal of Happiness Studies*, c. 6, ss. 25-41.
- Peterson, C., Ruch, W., Beerman, U., Park, N. ve Seligman, M. E. P. (2007) Strengths of Character, Orientations to Happiness, and Life Satisfaction, *The Journal of Positive Psychology*, c. 2, s. 3, ss. 149-156.
- Pine, J. ve Gilmore, J. (2011) *Deneyim Ekonomisi*, İstanbul: Optimist Yayınevi.
- Pizam, A., Reichel, A. ve Uriely, N. (2001) Sensation Seeking and Tourist Behavior, *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, c. 9, s. 3-4, ss. 17-33.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Lee, J-Y. ve Podsakoff, N. P. (2003: Common Method Bias in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies, *Journal of Applied Psychology*, c. 88, s. 5, ss. 879-903
- Pomfret, G. (2006) “Mountaineering Adventure Tourists: A Conceptual Framework for Research”, *Tourism Management*, c. 27, ss. 113-123.
- Prebensen, N. K., Woo, E. ve Uysal, M. S. (2014) Experience Value: Antecedents and Consequences, *Current Issues in Tourism*, c. 17, s. 10, ss. 910-928.
- Reisinger, Y. ve Mavondo, F. (2007) Structural Equation Modeling, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, c. 21, s. 4, ss. 41-71.
- Renard, D. (2013) “Online Promotional Games: Impact of Flow Experience on Word-of-Mouth and Personal Information Sharing”, *International Business Research*, c.6, s.9, ss.93- 100.
- Rettie, R. (2001) An Exploration of Flow during Internet Use, *Internet Research*, c. 11, s. 2, ss. 103-113.

- Roberti, J. W. (2004) A Review of Behavioral and Biological Correlates of Sensation Seeking, *Journal of Research in Personality*, c. 38, ss. 256-279.
- Rode, J. C., Rehg, M. T., Near, J. P. ve Underhill, J. R: (2007) The Effect of Work/Family Conflict on Intention tu Quit: The Mediating Roles of Job and Life Satisfaction, *Applied Research in Quality of Life*, c. 2, ss. 65-82.
- Roney, S. A. (2011) *Turizm Bir Sistemin Analizi*, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Ryu, H. ve Parsons, D. (2012) Risky Business or Sharing the Load?-Social Flow in Collaborative Mobile Learning, *Computers&Education*, c. 58, ss. 707-720.
- Sahoo, F. M. ve Sahu, R. (2009) The Role of Flow Experience in Human happiness, *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, c. 35, ss. 40-47.
- Salanova, M., Bakker, A. B. ve Llorens, S. (2006) “Flow at Work: Evidence for an Upward Spiral of Personal and Organizational Resources”, *Journal of Happiness Studies*, c.7, ss.1-22.
- Same, S. ve Larimo, J. (2012) *Marketing Theory: Experience Marketing and Experiential Marketing*, 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”, Vilnius, Lithuania, ss. 480-487.
- Sanchez, A. M. R. (2009) *The Story Flows on: A Multi-study on the Flow Experience*, Departamento de Psicologia Evolutiva Educativa, Social y Metodologia, Universitat Jaume-I, ss. 1-209.
- Saucier, G. ve Ostendorf, F. (1999) Hierarchical Subcomponents of the Big Five Personality Factors: A Cross-Language Replication, *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 76, s. 4, ss. 613-627.
- Schmitt, B. (1999a) Experiential Marketing, *Journal of Marketing Management*, c. 15, s. 1-3, ss. 53-67.
- Schmitt, B. (1999b) *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, Relate*, The Free Press, NY, USA.

- Schmitt, B. (2010) Experience Marketing: Concepts, Frameworks and Consumer Insights, Foundations and Trends in Marketing, c. 5, s. 2, ss. 55-112.
- Schoen, R.G. ve Stano, M. J. (2002) “Year 2000 whitewater injury survey”, *Wilderness and Environmental Medicine*, c. 13, ss. 119-124.
- Schueller, S. M. ve Seligman, M. E. P. (2010) Pursuit of Pleasure, Engagement, and Meaning: Relationships to Subjective and Objective Measures of Well-Being, *The Journal of Positive Psychology*, c. 5, s. 4, ss. 253-263.
- Schüler, J. ve Nakamura, J. (2013) Does FLOW Experience Lead to Risk? How and for Whom, *Applied Psychology: Health and Well Being*, c. 5, s. 3, ss. 311-331.
- Scott, B. ve Cavanaugh, P. (2011) poeticsofaging.org/wordpress/wp-content/uploads/2011/11/Scott_Cavanaugh_Psych-of-Satisfaction-Poetics-of-Aging-2.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2015
- Seifert, T. ve Hedderson, C. (2010) Intrinsic Motivation and Flow in Skateboarding: An ethnographic Study, *Journal Happiness Studies*, c. 11, ss. 277-292.
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000) “Positive Psychology: An Introduction”, *American Psychologist*, c. 55, ss. 5-14.
- Sharkey, U., Acton, T. ve Kieran, C. (2012) “Optimal Experiences in Online Shopping: The Influence of Flow”, European Conference of Information Systems (ECIS), Barcelona Spain, ss.108.
- Shin, N. (2006) “Online Learners’ Flow Experience: An Empirical Study”, *British Journal of Educational Technology*, c. 37, s. 5, ss. 705-720.
- Sicilia, M. ve Ruiz, S. (2007) “The Role of Flow in Web Site Effectiveness”, *Journal of Interactive Advertising*, c. 8, s. 1, ss. 33-44.
- Siekpe, J. S. (2005) “An Examination of the Multidimensionality of Flow Construct in a Computer-Mediated Environment”, *Journal of Electronic Commerce Research*, c.6, s.1, ss.31-43.

- Sirgy, M. J., Kruger, P. S., Lee, D-J. ve Yu, G. B. (2011) How Does a Travel Trip Affect Tourists' Life Satisfaction?, *Journal of Travel Research*, c. 50, s. 3, ss. 261-275.
- Skadberg, Y. X. ve Kimmel, J. R. (2004) "Visitors' Flow Experience while Browsing a WebSite: Its Measurement, Contributing Factors and Consequences", *Computers in Human Behavior*, c.20, ss.403-422.
- Smith, D. N. ve Sivakumar, K. (2004) "Flow and Internet Shopping Behavior: A Conceptual Model and Research Proposition, *Journal of Business Research*, c.57, s.1, ss.199-208.
- socialresearchmethods.net/kb/convdisc.php Erişim Tarihi: 20.01.2015
- Spiers, A. ve Walker, G. (2008) The Effects of Ethnicity and Leisure Satisfaction on Happiness, Peacefulness, and Quality of Life, *An Interdisciplinary Journal*, c. 31, s. 1, ss. 84-99.
- Stegman, S. (2010) *The Relation Between Sensation Seeking and Life Satisfaction*, A Thesis Presented to the Graduate Faculty of the Fort Hays State University, Kansas, USA.
- Sun, Y., Bhattacharjee, A. ve Ma, Q. (2009) Extending Technology Usage to Work Settings: The Role of Perceived Work Compatibility in ERP Implementation, *Information&Management*, c. 46, ss. 351-356.
- Swann, C., Keegan, R. J., Piggott, D. ve Crust, L. (2012) A Systematic Review of the Experience, Occurrence, and Controllability of Flow States in Elite Sport, *Psychology of Sport and Exercise*, c. 13, ss. 807-819.
- Swarbrooke, J., Beard, C., Leckie, S. ve Pomfret, G. (2003) *Adventure Tourism The New Frontier*, Elsevier Science Ltd., Burlington MA.
- Tenenbaum, G., Fogarty, G. J. ve Jackson, S. A. (1999) "The Flow Experience: A Rasch Analysis of Jackson's Flow State Scale", *Journal of Outcome Measurement*, c.3, s.3, ss.278- 294.

- Teng, C. I. ve Huang, H. C. (2012) “More Than Flow: Revisiting the Theory of Four Channels of Flow”, *International Journal of Computer Games Technology*, ss. 1-9.
- Terblanche, H. (2012) *Travel Motives of Adventure Tourists: A Case Study of MagoeBaskloof Adventures*, Thesis for Masters in Tourism, North-West University.
- Toffler, A. (1980) *The Third Wave The Classic Study of Tomorrow*, Bantam Books, Canada.
- Trimpop, R. M., Kerr, J. H. ve Kirkcaldy, B. (1999) Comparing Personality Constructs of Risk-Taking Behavior, *Personality and Individual Differences*, c. 26, ss. 237-254.
- Tsaur, S-H., Yen, C-H. ve Hsiao, S-L. (2013) “Transcendent Experience, Flow and Happiness for Mountain Climbers”, *International Journal of Tourism Research*, c.15, ss. 360-374.
- TURSAB www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/yabanci-ziyaretcilerin-profil Erişim Tarihi: 22.07.2014
- Tynan, C. ve McKechnie, S. (2009) Experience Marketing: A Review and Reassessment, *Journal of Marketing Management*, c. 25, s. 5-6, ss. 501-517.
- UNWTO www.unwto.org Erişim Tarihi: 12.02.2013
- Ustasüleyman T. ve Eyüboğlu, K. (2010) Bireylerin İnternet Bankacılığını Benimsemesini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Belirlenmesi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, c. 4, s. 2, ss. 11-38.
- Vail, D. ve Heldt, T. (2004) “Governing snowmobilers in multiple-use landscapes: Swedish and Maine USA cases”, *Ecological Economics*, c. 48, ss. 469-483.
- Vella-Brodrick, D. A., Park, N. ve Peterson, C. (2009) Three Ways to Be Happy: Pleasure, Engagement, and Meaning-Findings from Australian and US Samples, *Soc. Indic. Res.*, c.90, ss.165-179.

- Vitterso, J. (2003) "Flow Versus Life Satisfaction: A Projective Use of Cartoons to Illustrate the Difference Between the Evaluation Approach and the Intrinsic Motivation Approach to Subjective Quality of Life", *Journal of Happiness Studies*, c.4, ss.141-167.
- Vlachopoulos, S. P., Karageorghis, C. I. ve Terry, P. C. (2000) Motivation Profiles in Sport: A Self-Determination Theory Perspective, *Research Quarterly for Exercise and Sport*, c. 71, s. 4, ss. 387-397.
- Walle, A. H. (1997) Pursuing Risk or Insight Marketing Adventures, *Annals of Tourism Research*, c.24, s. 2, ss. 265-282.
- Wang, W., Wu, Y-X., Peng, Z-G., Lu, S-W., Yu, L., Wang, P., Fu, X-M. ve Wang, Y-H. (2000) Test of Sensation Seeking in a Chinese Sample, *Personality and Individual Differences*, c.28, ss.169-179.
- Wang, L. C. ve Hasiao, D. F. (2012) Antecedents of Flow in Retail Store Shopping, *Journal of Retailing and Consumer Services*, c. 19, ss. 381-389.
- Waterman, A. S. (1990) "The Relevance of Aristotle's Conception of Eudaimonia for the Psychological Study of Happiness", *Theor. & Philo. Psych.*, c. 10, s. 1, ss. 39-44.
- Waterman, A. S. (1993) "Two Conceptions of Happiness: Contrasts of Personal Expressiveness (Eudaimonia) and Hedonic Enjoyment", *Journal of Personality and Social Psychology*, c.64, s.4, ss.678-691.
- Wen-Kuo, C., Heng-Chiang, H. ve Seng-Cho, C. (2008) "Understanding Consumer Recommendation Behavior in a Mobile Phone Service Context", *ECIS 2008 Proceedings*, p. 47., ss. 1-12.
- Williams, A. (2006) Tourism and Hospitality Marketing: Fantasy, Feeling and Fun, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, c. 18, s. 6, ss. 482-495.
- Wu, J-J. ve Chang, Y-S. (2005) "Towards Understanding Members' Interactivity, Trust and Flow in Online Travel Community", *Industrial Management & Data*, c. 105, s. 7, ss. 937-954.

- Wu, C. H-J. ve Liang, R-D. (2011) “The Relationship Between White-Water Rafting Experience Formation and Customer Reaction: A Flow Theory Perspective”, *Tourism Management*, c.32, ss.317-325.
- Wymer, W. W., Self, D. R. ve Findley, S. C. (2010) Sensation Seekers as a Target Market for Volunteer Tourism, *Services Marketing Quarterly*, c. 31, s. 3, ss. 348-362.
- Yamada, N., Heo, J., King, C. ve Fu, Y-Y. (2011) Urban Residents’ Life Satisfaction and Cultural Tourism Development: The Role of Health Perception, Wealth, Safety, Community Contentment, and Cultural Tourism Development, *Journal of Quality Assurance in Hospitality&Tourism*, c.12, s.3, ss. 220-235.
- Yap, B. W. ve Khong, K. W. (2006) Examining the Effects of Customer Service Management (CSM) on Perceived Business Performance via Structural Equation Modelling, *Applied Stochastic Models in Business and Industry*, c. 22, ss. 587-605.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2004) *Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Zait, A. ve Berteau, P. E. (2011) Methods for Testing Discriminant Validity, *Management & Marketing*, c. 9, s. 2, ss. 217-224.
- Zarevski, P., Marusic, I., Zolotic, S., Bunjevac, T. ve Vukosav, Z. (1998) Contribution of Arnett’s Inventory of Sensation Seeking and Zuckerman’s Sensation Seeking Scale to the Differentiation of Athletes Engaged in High and Low Risk Sports, *Personality and Individual Differences*, c. 25, ss. 763-768.
- Zhou, T., Li, H. ve Liu, Y. (2010) “The Effect of Flow Experience on Mobile SNS Users’ Loyalty”, *Industrial Management & Data Systems*, c. 110, s. 6, ss. 930-946.

Zhou, T. (2013) "The Effect of Flow Experience on User Adoption of Mobile TV", *Behaviour & Information Technology*, c. 32, s. 3, ss. 263-272.

zirvedagcilik.net Erişim Tarihi: 15.08.2014

Zuckerman, M. (1990) The Psychophysiology of Sensation Seeking, *Journal of Personality*, c. 58, s. 1, ss. 313-345.

Zuckerman, M. (1996) The Psychobiological Model for Impulsive Unsocialized Sensation Seeking: A Comparative Approach, *Neuropsychobiology*, c. 34, ss. 125-129.

Zuckerman, M. (2007). *Sensation seeking and risky behavior*. Washington, DC: American Psychological Association.

Zuckerman, M. (2000) psychologytoday.com/articles/200011/are-you-risk-taker
Erişim Tarihi: 13.11.2014

Zumdick, W. (2007) *Personality, Sensation Seeking and Holiday Preference*.

EK: ARAŞTIRMA ANKET FORMU

YAMAÇ PARAŞÜTÜ DENEYİMİ

Sayın katılımcı,

Bu doktora tez çalışmasında sizin yamaç paraşütündeki deneyiminizi incelemek amacıyla aşağıdaki ifadeler oluşturulmuştur. Lütfen anketi en son yamaç paraşütü deneyiminizi düşünerek işaretleyiniz. Anketteki her bir ifade için yalnızca bir seçenek işaretlenebilmektedir. Yaklaşık 10 dakika süren bu araştırmaya zamanınızı ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Öğr.Gör. Reyhan A. Ayazlar & Doç.Dr. Berrin Güzel
Adnan Menderes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD

* Gerekli

Lütfen aşağıdaki 1-11 arasındaki ifadeleri katılım düzeyinize göre işaretleyiniz. *

	FİKRİM YOK	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Yabancı yerleri keşfetmeyi severim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Önceden planlanmamış rotaların veya programların olduğu turlara katılmayı severim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Evde çok zaman geçirmek bana huzursuzluk verir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Sürprizlerle dolu arkadaşları tercih ederim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Korkutucu şeyler yapmayı severim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Riskli etkinlikler denemeyi isterim (Bungee jumping gibi).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Çılgın şeyleri yapmaktan hoşlanırım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. Yasal olmasalar bile yeni ve heyecanlı deneyimlere açığım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Genel anlamda hayatımda mutluyum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. İniş ve çıkışlarım olsa da genel anlamda hayatımdan memnunum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Dolu dolu ve anlamlı bir hayat sürdürüyorum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Lütfen 12-22 arası ifadeleri UÇUŞTAN ÖNCEKİ ANINIZI düşünerek katılım düzeyinize göre işaretleyiniz. *

	FİKRİM YOK	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
12. Kendimi tamamiyle kontrol altında hissettim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Her şeyin kontrolüm dışında olduğunu hissettim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Kullanacağım ekipmanlar her şeyin kontrol altında olduğunu hissetmemi sağladı.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Yamaç paraşütü için yeteri kadar becerikli olduğumu düşündüm.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Becerilerim yamaç paraşütünün zorluklarını karşıladı.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

17. Yamaç paraşütünün zorluklarını karşılayabilecek kadar yüksek beceriye sahiptim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Yamaç paraşütü yapmanın beni zorlayacağını hissettim fakat becerilerimle bu zorlukları aşabileceğime inandım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Yamaç paraşütüne bütünüyle yoğunlaştım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Tamamen yamaç paraşütüne odaklandım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Dikkatim tamamen yaptığım işe odaklandı.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Yamaç paraşütündeki hareketlere odaklanmak için zorlanmadım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Lütfen 23-30 arası ifadeleri YAMAÇ PARAŞÜTÜ UÇUŞ ANINIZI DÜŞÜNEREK katılım düzeyinize göre işaretleyiniz. *

	FİKRİM YOK	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
23. Zamanın geçme şekli bana normalden farklı göründü.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Zaman değişti gibi geldi (yavaşlamış da olabilir hızlanmış da olabilir).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Bazen zaman yavaş geçiyor gibiydi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Zaman durdu gibi hissettim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Başkaları benimle ilgili ne düşünüyor diye ilgilenmedim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Başkaları benimle ilgili ne düşünüyor diye endişelenmedim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Nasıl görüldüğümle ilgilenmedim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Performansım nasıldı diye endişelenmedim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Lütfen 31-33 arası ifadeleri UÇUŞ SONRASINI DÜŞÜNEREK katılım düzeyinize göre işaretleyiniz. *

	FİKRİM YOK	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
31. Genel olarak değerlendirdiğimde yaşadığım deneyimin hayatımı zenginleştirdiğini hissettim. Bu deneyimi yaşadığıma memnun oldum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Bu etkinliği yapmaktaki amacıma ulaştım. Bu deneyim beni zenginleştirdi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Bana birçok yönden kazanımlar sağladı. Bu deneyim sonrasında kendimle ve başka şeylerle ilgili daha iyi duygular içerisindeyim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Cinsiyetiniz *

- Kadın
- Erkek

Yaşınız *

- 20 ve altı
- 21-30
- 31-40
- 41-50
- 51 ve üzeri

Eğitiminiz *

- İlköğretim
- Lise
- Önlisans
- Lisans
- Lisansüstü

Yamaç paraşütü deneyim sıklığınız *

- 10'dan az
 10 ve üzeri

En son nerede uçtunuz *

En son ne kadar süre önce uçtunuz *

Uçuş şekliniz *

- Tek kişi
 İki kişi (tandem)

Uçuş yaptığınız bölgeye hangi amaçla gittiniz. *

- Yalnızca yamaç paraşütü yapmak için
 Tatil yapmak için
 Hem tatil yapmak hem de yamaç paraşütü yapmak için
 Diğer:

Uçuş yapacağınız bölgeye karar vermenizde en çok hangisinin tavsiyesini dikkate alırsınız *

- Arkadaş/aile tavsiyesi
- İnternet yorumları
- Seyahat acentesi
- Kendi merakım
- Diğer:

Yamaç paraşütünde hangisini yaşamak sizin için en önemlidir. *

- Günlük hayatımın rutininden farklı olacağı için bu deneyimi yaşamak isterim
- Uçuş yapacağım yerdeki doğal güzellikleri seyretmek için bu deneyimi yaşamak isterim
- Eğlenceli olacağını düşündüğüm için bu deneyimi yaşamak isterim
- Becerilerimi geliştirmede bana yeni şeyler öğreteceğini düşündüğüm için bu deneyimi yaşamak isterim
- Sırf bu deneyimi yaşamak için uçmak isterim

Ne kadar sıklıkla uçuş gerçekleştirirsiniz *

- Haftada en az 1
- Ayda en az 1
- 6 ayda en az 1
- Her yıl en az 1
- Diğer:

Lisans durumunuz *

- Yok
- Başlangıç pilot (BP)
- Orta Seviye Pilot (OP)
- Pilot (P)
- Deneyimli pilot (PD)
- Öğretmen pilot (EP)
- Tandem pilot (TP)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Reyhan Arslan AYAZLAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Bodrum - 1984

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi
Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Öğretmenliği Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (YDS 82,5-2014 Sonbahar)

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

MAKALELER

Ayazlar, R. A. (2014) Dynamic Packaging Applications in Travel Agencies, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 131, 326-331.

Çolakoğlu, O. E. & Ayazlar, R. A. (2013) The Relation between Travel Agencies and their Stakeholders on the Example of Didim, *Economic and Environmental Studies*, 13(3), 365-386.

Ayazlar, R. A. ve Yüksel, A. (2012). Web Sitesi Kalitesi, Risk ve Güven: Bilişsel Çelişki ve Tüketim Sonrası Davranışlar Üzerine Etkileri, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi (SOİD)*, 9(1), 6-21.

KİTAP BÖLÜMLERİ

Yüksel A., Yanık A., Ayazlar R. (2015) “Nitel Araştırma Yöntemleri: Neden Nasıl Niçin?” Beta Yayınevi // (4 Bölüm) Ayazlar, R. A. “Bilimsel Etik”, “Güvenirlilik ve Geçerlik”, “Gömülü Teori”, “Hermeneutik” Beta Yayınevi, Editörlük – Basım sürecinde.

Ayazlar, G. ve Ayazlar, R. A. (2015) Yeşil Pazarlama, İçinde *Turizm İşletmelerinde Pazarlama Yaklaşımları*, Beta Yayınevi, Basım sürecinde.

BİLDİRİLER

Ayazlar, R. A. (2013) Dynamic Packaging Applications in Travel Agencies, *2nd World Conference on Business, Economics and Management*, 25-28 April 2013, Antalya.

Rızaoğlu, B., Ayazlar, R. A. ve Gençer, K. (2013) Yiyecek Deneyimiyle İlgili Bireysel Eğilimlerin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi: Kuşadası'na Gelen Yabancı Turistler Örneği, *14. Ulusal Turizm Kongresi*, 5-8 Aralık 2013, Kayseri

Çolakoğlu, O. E. & Ayazlar, R. A. (2012). Investigating Relationships Between Travel Agencies and Their Stakeholders: Didim Sample, *1st International Conference on Sustainable Business And Transitions For Sustainable Development*, 11-13 October 2012, Konya, 123-139.

Yüksel, A. & Ayazlar, R. A. (2011). Web Sitesi Kalitesi, Risk ve Güven: Bilişsel Çelişki ve Tüketim Sonrası Davranışlar Üzerine Etkileri, *12. Ulusal Turizm Kongresi*, 30 Kasım-4 Aralık 2011, Akçakoca, Düzce.

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Adnan Menderes Üniversitesi Didim MYO Öğretim Görevlisi, 2009-...

İLETİŞİM

E-posta Adresi : reyhanayazlar@gmail.com

Telefon : 0 256 846 25 88

Tarih : 27.04.2015